

DİDERGİN ŞAİR

(Almas Yıldırım'ın Yaratıcılık yolu)

Bekir Nebiyev

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI YAYINLARI

PROF. DR. AKADEMİK BEKİR NEBİYEV

DİDERGİN ŞAİR
(Almas Yıldırım'ın Yaratıcılık Yolu)

Türkiye Türkçesine Aktaran:
Aljira TOPALOVA

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları

Nebiyev, Bekir

Didergin Şair (Almas Yıldırım'ın Yaratıcılık Yolu)/ Bekir Nebiyev; aktaran Aljira Topalova. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 1999.

VI, 184 s.; 19.5 cm. (Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi yayını: 185).

ISBN: 975-16-1147-4

1. YILDIRIM, ALMAS, (1907-1952) BİYOGRAFI 2
AZERBAIJAN EDEBİYATI,
I. Topalova, Aljira, II. K. A. III. Seri

928.94361

ATATÜRK YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI

PROF. DR. AKADEMİK BEKİR NEBİYEV

DİDERGİN ŞAİR
(Almas Yıldırım'ın Yaratıcılık Yolu)

Türkiye Türkçesine Aktaran:
Aljira TOPALOVA

Atatürk Yüksek Kurumu
Atatürk Kùltür Merkezi Yayını: 185

Prof. Dr. Akademik Bekir Nebiyev
Didergin Şair (Almas Yıldırım'ın Yaratıcılık Yolu)

©Atatürk Kùltür Merkezi Başkanlığı, 1999

ISBN:975-16-1147-4

İLESAM: 99.06.Y.0143-178

1. baskı: Bekir Nebiyev, Didergin Şair,
Bakü, Sabah, 1985
2. baskı: AKM Mart 1999, Ankara

Kapak ve Sayfa Tasarımı

Düş Atelyesi

0312.418 7903

Baskı

Düş Atelyesi,

0312.418 7903

Atatürk Kùltür Merkezi Başkanlığı
G. M. K. Bulvarı 133, 06570 Maltepe-Ankara
Tel: (312) 231 23 48 - 232 22 57
Belgegeçer: 232 43 21

SUNUŞ

Türk Dünyasının yüzelli yıllık çalkantılı hayatında, kişilerin ve Türk soylu halkların hürriyet ve şahsiyet yönünden ağır baskı ve zulümler yaşadığı biliniyor.

Edebiyat nazariyatçısı, edebî tenkitçi, edebiyat profesörü ve Azerbaycan Bilimler Akademisi üyesi Dr. Bekir Nebiyev zulüm rüzgarının yerinden yurdundan edip savurduğu bir şairin şiirlerini inceledi. Bu eser Azerbaycan’da basıldığında büyük yankı yaptı. Nebiyev eseri Atatürk Kültür Merkezi’ne sunarken birkaç paragraf eklemiş ve üç ara başlık koymuştur.

Didergin kelimesi Türkiye Türkçesi’ne “çileli göçer” olarak aktarılabılır. Bekir Nebiyev’in bilimlik ve sanatçılık yönleriyle zenginleşen üslubunu Türkiye Türkçesi’ne Aljira Topalova aktardı; ayrıca metin sonuna bir “kişi ve yer adları dizini” koydu. Eserin sonuna şairin şiirlerinden bazı örnekler ilave etti.

Trajik hayatı, senarist ve yönetmenlerin elinde en az altı bölümlük ilgi çekici bir dizi olabilecek kadar hareketli olan büyük bir şairin eserlerinden hareketle yazılan bu eser Türkiye’de de yankı andırır diye düşünmekteyiz.

Rahmetli Atatürk'ümüzün eski Sovyetler Birliği sınırları içinde yaşıyan Türk soylu halklarla ilgili direktifini bilmeyen yoktur... Biz o direktifin gereği olarak kùltür yakınlaşımasının artması, Türk okuyucusunun o illerdeki duyarlılığı tanınması için zaman zaman yayınlar yapmaktayız.

Elinizdeki eser şumerhumçileli şâir Elmas Yıldırım'ın trajik edebî ve fikrî biyografisidir; O, idealist insana rahmet dileriz.

Eseri Azerbâcanlı kızımızAljira Topalova Türkiye Türkçesine aktardı, ben de kontrol ettim.

Bu acıların bir daha yaşanmaması, Türk soylu halkların edebî esenliği dileğimizle eseri yayınıyor, Prof. Dr. Bekir Nebiyev'e teşekkür ediyoruz

Atatürk Kùltür Merkezi
Başkanı
Prof. Dr. Sadık TURAL

SÖZ BAŞI

Almas Yıldırım (1907-1952) Azerbaycan muhacir şiirinin ünlü temsilcilerinden birisidir; alın yazısının acıları itibariyle belki de öncüsüdür. Canından fazla sevdiği Azerbaycan'dan İran'a geçip oradan da Türkiye'ye iltica eden, ailesinin başına olmadık fâcialar gelen, eceli gelene kadar defalarca ölümle çarpışan, vatan hasretiyle alevlenen kalbinin ateşini şiirlerine aktaran Almas Yıldırım'ın hayatı herkese örnektir.

Almas Yıldırım, üniversiteyi kazanıp orada iyi bir eğitim gören yirmi yaşlarında bir genç iken, o zaman için yaygın olan bir ifade ile söylersek, “içtimaî vaziyetle alakâdar olarak” (içtimaî duruma bağlı olarak) üniversitenin Şarkiyat Fakültesi'nden kovuldu. Bazı şiirlerinin *Türkiye*'de yayınlanmasından dolayı genç şair manevî baskılarla karşılaştı. Siyasî bakımdan “itibarsız” sayılan Almas Yıldırım, önce *Dağıstan*'a, sonra ise *Türkmenistan*'a sürüldü. Sürgünde de yaratıcılık çalışmalarını aktif bir şekilde sürdüren, kalemi, içtimaî ve pedogojik çalışmaları ile insanların kalbinde yer edinen iman duyguları uyandıran şair, hem sevenleri hem de KGB tarafından daha çok takip edilmeye başlandı.

O devirde ona karşı sert, suçlayıcı makaleler yayınlandı. “Köhne musavatçılarla” olan yakınlık ilişkileri, *Hüseyn Cavid* ve *Ahmed Cavad*’a olan saygısı onun önüne yeni problemler çıkardı. Artık takip edilmekten bıkmış, usanmış Almas Yıldırım’ı tutuklanmak, kurşuna dizilmek, en iyi durumda ise Sibiryaya sürgünü, “buzlu cehennem” tehlikesi bekliyordu.

H. Cavid’in, *A. Cavad*’ın, *M. Müşfig*’in, *S.Hüseyn*’in acılarıyla dolu sonunu sanki önceden hisseden A. Yıldırım, eşi ve küçücük oğlu ile yabancı ülkeye (İran’a) kaçarken sınırda yakalanır ve olmadık ızdıraplara uğrar. Kurtulduktan sonra, *Meşhed*’de, *Tahran*’da, *Tebriz*’de dolaşır Türkiye’ye gider. On yedi yıl ana yurdundan uzakta yaşar ve her zaman vatan hasretiyle nemli olan gözlerini ebedî olarak yumar.

Almas Yıldırım’ın eserleri zaman geçtikçe anlam ve önemini kaybetmemiş, aksine çağdaşlarımızın ona olan manevî ihtiyacını daha da fazlalaştırmıştır. Şairin (eserlerinin) değerini doğru belirleyen Azerbaycan Kültür Derneği Merkez Yönetim Kurulu (Ankara) *İgidlere Sesleniş* kitabında yazdığı önsözde bu mısraları belirtmekte oldukça haklıdır: “Bu kitabı yayınlamakla A.Yıldırım’la Azerbaycan Türk Gençliği arasındaki sarsılmaz bağları daha da mükemmelleştirmek, gençliğimizi de onun gibi millî davada şerefli yerini almaya çağırarak... gençliğin mücadele azmini coşturmak istedik.” Gerçekten de bir zamanlar vatanındaki millî demokratik cumhuriyetin zorla yıkıldığını, kızıl işgal altında kalmış halkın sömürüldüğünü ve soyulduğunu gören Almas Yıldırım, susmayıp, büyük milletseverlik örneği gösterdiği gibi, hayatın zamansız göç etmesine rağmen bugün de Azerbaycan Türk Gençliği’ne kendi vatansever ruhlu şiirleri ile yol göstermektedir.

Almas Yıldırım'ın *Azerbaycan, Dağıstan, Türkmenistan, İran ve Türkiye* devri yayınlarında, toplu ve özel koleksiyonlarında bulunan tüm eserlerini, sanatı ve kişiliği hakkında yazılmış makaleleri, söylenmiş hatıraları derleyip, düzene koymak, onlara dayanarak bu zeminde şairin yarım kalmış hayatının kronolojisini tertip etmek, kendinden sonra bıraktığı mirasın tahlilini vermek, sanatkârlık özelliklerini araştırmak, onun Azerbaycan muhacir edebiyatının gelişmesindeki rolünü belirlemek, edebiyat-şinaslık ilminin ve edebî tenkidin en önemli problemlerindedir. Saygıdeğer okuyucularımıza sunduğumuz bu kısa monografi, bu görevimizin yerine getirilmesinde atılan ilk adımlardandır. Allah'tan, bu adımın devamının olmasını ve şairimizin garip, küskün ruhuna rahmet dilerim.

Müellif

Azərbaycan mənim tacım, tahtım, oy!...
Uyanmaz mı k t olası baxtım oy!...

ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN EDEBİYATI'NDA GURBET LİRİĞİ

Almas Yıldırım'ın eserlerinin konusu, fikrî, bedîî önemi o kadar yüksektir ki, onun mensup olduğu ve son yıllara kadar bizde ismi bile anılmayan Azerbaycan muhacir edebiyatı hakkında, özellikle de onun en verimli kolu olan Gurbet Liriği hakkında kısa bir bilgi vermem gerektiğini düşünüyorum.

Azerbaycan sözlü edebiyatı ile gariplik motifi arasında bir yakınlık, bağılılık vardır. Talihin amansız acılarına uğrayan garibin karşılaştığı zorlukları çözmek, yarasına melhem sürmek, hüznünde acısına ortak olmak için halk çevresindeki tabiatı yardıma çağırılmış:

Ezizim ulu dağlar,
Çeşmeli, sulu dağlar,
Burda bir gerib ölmüş,
Göy kişner, bulud ağlar...

Garibin acı talihi, her zaman hüznü binlerce hüznülünün yalarını deşmiş, herkes onun acısına ortak olmuştur.

“Göy kişner, bulud ağlar” mısrasında garibin faciasına sadece kişiler değil, tüm “kalbidağlılar“ın ortak olmasının sembolü gibi gök gürültüsü, yıldırım, yağmur folklorumuzda özel bir incelikle işlenmiştir. Burada tabiat olayları ile karabahtlı garibe üzülen kişinin dinamik portresi oluşturulmuştur. Sevdiği insanın başından geçen felâketleri duyan insanın ilk tepkisi olan ağlamak, bu mani’de gök gürlmesi ile, onun ah-iznalesinden kopan yürek yangısı yıldırımla, akıttığı göz yaşları dolmuş bulutların yükünü boşaltması ile sembolize edilerek ustalıkla belirtilmiştir.

Hatırladığımız mani, Azerbaycan liriğinin rengârenk konularının zengin motiflerinin fikir ve duygu âleminde değerli olan başlangıcını sözlü halk edebiyatının solmak bilmeyen ince anlamlar hazinesinden aldığını gösterdiği gibi, gurbet liriğinin de en iyi örneklerinin folklorla dayandığını, asırlarca binlerce garibi avuttuğunu, aynı zamanda yarasına manevî melhem olduğunu gösteriyor.

Çok yaygın olan aşk destanlarımızdan birisinin kahramanı, sevgilisine kavuşabilmek için vatanından uzaklarda, yedi yıl süren garipliğin ağır ıztıraplarını o kadar çekmiştir ki, halk, gerçek adı Resul olan bu kahramanı Aşık Gerib ismi ile benimsemiştir. Halkımız, gurbet liriğinin bir çok değerli örneklerini bu ölmez âşığın şeref ve ünlülüğüne borçludur. Azerbaycan şiirinde bu konuda yazılmış eserlerin sadece konusu itibariyle değil, vezni, ahengi ve diğer şekil özellikleri bakımından da halk edebiyatı ile özdeşleşmesi oldukça tabiidir.

Gariplik konusunda şiir yazarların, üzerinde yoğunlaştığı duygu vatanseverliktir.

Edemem terk, Fuzulî, ser-i kûyin yârın
Vatanımdır, vatanımdır, vatanımdır, vatanım!

diyen büyük şairimizin eserlerinde benzersiz yansımasını bulmuş olan hicran ateşinin kaynağının bir zamanlar Azerbaycan'dan göç etmiş dedelerinin kalbinden kopan gariplik “ah-nale”si ile alevlendiğini düşünüyoruz.

Orta asırlardan itibaren Kerbelâ fâciası hakkında yazılan klâsik eserlerin, mersiyelerin bizim gurbet liriğimizin gelişmesinde rolü büyüktür.

Bildiğimiz gibi 680 yılında İslâm'ın şanlı peygamberi Hz. Muhammed'in torunu ve Hz. Ali'nin oğlu İmam Hüseyin kendine yakın bildiği 70 kişi ile beraber Mekke'den uzaklarda, garip yerlerde, Kerbelâ'nın susuz çöllerinde, Yezid'in adamları tarafından katledilmiştir. Bu fâcia Fuzulî'den, Hatâî'den, Gumru, Dehil, Raci, Dilsûz gibi yirminci yüzyıl şairlerine kadar, edebiyatımızın bir çok ünlü isimleri tarafından gariplik motifleri ile süslenerek en güzel şekilde ifade edilmiştir. Ağa Möhsün Nâseh'in:

Kimsen, ey Kerbübela'da boyanan kane, garip?
Dilivün virdi dönüb nale vü efgane, garip?...

beytinde olduğu gibi.

Gariplik konusunda şiir yazarların hepsinin başlarından geçen olaylar, çektikleri ızdırıp ve acılar onların hakseverliklerinden, vatan-severliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum sadece Azerbaycan şiirinde değil, İngiliz Edebiyatı'nda Byron örneklerinde,

Ukranya Edebiyatı'nda Şevçenko örneklerinde, Tatar Edebiyatı'nda ise Musa Celil'in çok tanınan *Moabit Defteri* silsilesi örneğinde görülmektedir. XVIII. yüzyıl Azerbaycan liriğinin orijinal temsilcilerinden biri gibi tanınan Mustafa Ağa Arif'in de talihi bunu bir daha onaylamaktadır. Firidun Bey Köçerli'nin belirttiğine göre Rusya Devleti "Bu tarafları" –Mustafa Ağa Arif'in yurdu Gazah vilâyetini– işgâl ettikten sonra, yerli ahalinin gözünü korkutmak amacıyla bu yerlerde tanınan, büyük nüfuza sahip olan bazı ünlü simaları Rusya'nın iç bölgelerine sürmüştür. Onları esir etmekteki amaçları, yerlilerin Ruslara karşı çıktığında onları öldürtmektir. Bu suçsuz kurbanlardan biri de hayatının en güzel ve en verimli çağlarını Kazan ve Harkov bölgelerinde göz altında geçiren şair Mustafa Ağa Arif oldu. "Ağlaram" redifli koşması şairin fâciasını dile getiren en değerli örnektir:

Nâme yazdım yâre bâd-i sebâdan,
 Derd-i dilim izhar etdim havadan,
 Düşmüşem avare elden-obadan,
 İtirmişem hânımanlar, ağlaram!

Görsün dönsün bele dövran, zamanlar,
 Terk eyleyib bağlarını bağbanlar,
 Hazan deyib solub gül ü reyhanlar,
 Saralıpdır gülsitanlar, ağlaram!

Serçeşmeli, nilüferli bulaglar,
 Süsenli, sünbüllü, laleli dağlar,
 Dumanlı, çizginli, garlı yaylaglar,
 Hanı bizim o meydanlar, ağlaram!

Bülbülümü geçirmişam elimden,
 Ayrılmışam gülşenimden, gülümden,
 Cüdâ düşüb ulusumdan, elimden,
 İtirmişem dudmanlar, ağlaram!

Bu demlerde getmek eger olmasa,
 Veten sarı ezm-i sefer olmasa,
 Arife bir yahşı haber olmasa
 Gör eylerem ne tufanlar, ağlaram!

Yaklaşık bundan 150 yıl önce kaleme alınmış bu şiirin oldukça sade, aydın, akıcı ve âhenkli dilinin inceliklerinden bahsetmiyorum. Vatan tabiâtının en basit unsurları bile garip şairin gözünde birebir değer kazanarak, öyle bir sembollere dönüşmüştür ki, onların her birisi bir yurt, “el-oba” gibi sanatkârı kendi göğsüne çağırıyor; fakat vatana kavuşamama, ona sesini duyuramama acısı onda ince, zarif duygular uyandırıyor. Buna dayanamayan şair tüm kalbi ile isyan ediyor, belki de var gücüyle kendinin son hicran şarkısını söylüyor.

Ah çekmekte özgür olan şair vatanına kavuşamadığı takdirde, daha çok ve belki de yeniden hüngür hüngür ağlamakla tufanlar koparacağını belirtmek istiyor. Bilgi için şunu da belirteyim ki, vatana kavuşma dilekleri ile alevlenip kül olan şairin zarif kalbi onun dahili âleminden kopan bu tufanlardan sonuncusuna dayanamamış ve şair o garip yerlerde bu dünyaya gözlerini edebî olarak yummuştur.

Gasım Bey Zakir’i sakalının ağaran zamanında elinden, obasından, Tarlanlar Yurdu Karabağ’ın “canlara derman” ab-ı hava-

sından ayırıp, sokaklarında deli rüzgarın kum savurduğu, eyalet şehri olan Bakü'ye süren, ona gurbet liriğinin değer örneklerinden olan “Durnalar“ koşmasını yazdıran da şairin hakseverliği, çar memurlarının tüm iğrençliklerini gösteren mizahî eserleri oldu.

“Yüz teşne-lebi gehr olasın, hâdim-i dövlət vermez bir içim su sene, ta almaya derya!” diye zalim devlet memurlarına, rüşvet alan hâkimlere cesaretle meydan okuyan şairin rübabından böyle hazin, mukadder gurbet melodileri yükselmiştir:

Bir zaman havada ganad sahlayın,¹
Nizam ile geden goşa² durnalar.
Gatarlaşıb³ ne diyardan gelirsiz,
Gaggıldaşa-gaggıldaşa, durnalar?

Diyar-ı gurbetde müddetdi varam,
Gece - gündüz canan deyib ağlaram.
Men de sizin kimi garib ü zaram,
Eylemeyin menden haşa, durnalar!

Vatandan ayrı olmak (cûdâ-yı vatan) sürgünlerde ömür geçirmek asrımızın birinci çeyreğinden başlayarak Azerbaycan şairlerinin alın yazısına dönüşmüştür. XX. yüzyıl başlarında yaratıcılığı ile romantik Azerbaycan şiirinin öncülerinden olan Muhammed Hadi, uzak yerlerde sürgün hayatı geçirerek Azerbaycan şiirine yeni eserler kazandırdı.

¹ sahlamak: süzölmek

² goşa: çift

³ gatarlaşmak: sıraya dizilmek

Gurbet yılları, zaten mutsuz olan şairin ömür kitabının en hüzünlü sayfalarıdır. Hadi, 1910 yılı baharından sonra İstanbul'a yerleşerek iltica aleyhine aktif faaliyetlerde bulunur. Bu yüzden de polis onu "Rusya'dan Gönderilmiş" propagandacı gibi o zamanki Türkiye'nin en uzak yerlerinden biri olan Selânik'e sürüyor. Burada istediği gibi bir iş bulamayan şair pazardan dönen bayanların ağır çantalarını onların evlerine taşıyarak bir parça ekmek parası kazanmak zorunda kalıyor.

Balkan savaşlarında (1912-1913) Selânik Yunanistan'a verildi. Bu defasında da Yunan polisinin Hadi'den "Türkiye'nin casusu" olarak şüphe ettiğini, Abdullah Şaik'in hâtıratından öğreniyoruz. O, kalbi halk, millet sevgisi ile çırpınan, Azerbaycan şairi olduğuna kimseyi inandıramıyordu. Hadi'yi limandan hareket eden bir gemiye bindirip, Marmara Denizi yakınlarında boğmaya çalıştılar. Fakat bir tesadüf sonucu kurtulan şair, Yunanistan'a geldi. Oradan önce İstanbul'a, sonra Batman'a ve nihayet Bakü'ye ulaştı.

Hadi'nin önce ve sonradan yazdığı tüm şiirlerinin bize ulaşmasına rağmen, onun Birinci Dünya Savaşı sıralarında muhacir olduğu yıllar hakkında yazdığı parmakla sayılacak kadar az sayıda şiir bize ulaşmıştır. 1912 yıllarında yazdığı eserlerinden bir tanesi bile olsun bulunmamaktadır. Buradan Selânik'te Ege Denizi sahillerine vuran dalgaları seyreden yalnız şairin, Bakü'nün Hazar sahillerini, vatanı Azerbaycan'ı hatırlamadığı, onun hüzünlü kalbinin dünyanın ağır dertlerinden kurtulamadığı, bazen ince zarif, bazen de sinirli ve isyancı rübabının dinmediği ve onun şiir yazmadığı sonucuna varılamaz. Kesinlikle! Garipin, gittiği yerlerde karşılaştığı tehlikeli ve üzücü olaylardan zorluklardan, ıztıraplardan, eziyetlerden kurtuluşunun bir mucize olduğu anlaşılıyor. Herhalde o

yıllarda “mühellefat”i gibi şairin diğer şiir defterleri de kaybolmuştur.

1914 yılı sonlarına doğru Hadi'nin gurbet hayatının ikinci devri başladı. O dünya savaşı sıralarında Rusya tarafından savaşmak için oluşturulan Müslüman alayının terkinde Azerbaycan'ı terk etti. Üç yıl zarfında Avrupa'da Karpat dağlarının eteklerinde, Polonya, Galiçya, Lemberk vilâyetlerinde bulundu. Savaşlardan zaman bulduğunda şiirler yazdı. Bu eserlerinde de Hadi, yaratıcılığının genel konularına sadık kaldı. Şair yeteneğinin her yönüyle savaş sahnelerinin onda bıraktığı izlenimlere dayanarak, her zaman olduğu gibi dünyanın dert ve acımasızlığından, özgürlük duygularından bahseden şiirler yazdı. “Meydan-i harb hatirelerimden”, “Ulduzlu bir gecede müharibe tamaşası”, “Gış günlerinde odlı feğanlar” gibi şiirleri bunlara örnektir.

O, bu eserlerinde vatanından uzaklarda karşılaştığı dehşet verici olaylara, dünyanın fâcialarına, romantik bir bakışla baktı. Savaşta geçirdiği bu üç yıl zarfında da Azerbaycan her zaman Hadi'nin kalbinde yaşamış, gözleri önünde canlanmıştı.

Karpatın dağları nigâhımda,
 Dursa-dursun da pişgâhımda.
 Könlümün gözleri sene bakıyor,
 Dodağım medhini sene okuyor.
 Karpat üstündeyem, feget üzümü
 Könlümü, ruhumu, iki gözümü
 Daima dönderib de semtine men,
 Oluram sâcidin, a şanlı veten!

Bu şiirin ismi “Gûrbet İllerde Yâd-i Veten” dir. Uzak bir ülkenin Dağı’nın zirvelerinden ölüm-yitimle kendi arasındaki mesafenin gözle-kaş arasındaki kadar yakın olduğu bir zamanda, şair için vatan gerçekten de uzanıp da yetişemeyeceği bir mekândır. Fakat bu acı gerçek, vatansever şairin, lirik kahramanın vatanseverlik duygularını bastıramıyor, tam tersine daha da şiddetlendiriyordu. Onun kalbinden geçen mukaddes duyguların güzel mısralara dönüşmesine yardımcı oluyordu. Aşağıdaki şiir örneğini okuduğumuzda bir daha emin olacağız ki, gurbet asıl vatan evlâdı olan Hadi’nin vatanseverlik duygularını daha da aydınlatmış ve şiddetlendirmiştir.

Gurbet iller, egerci oldu yerim,
 Sene aid bütün düşüncelerim.
 Ey meni besleyen çemenzârım,
 Ey heyal-i refîg-i efkârım.
 Sen yuvam, lâne-yi hayatımsan.
 Bağî zârı terennümâtımsan.
 Meni şair doğan anam sende,
 Ebediyyet mezarı sinende.
 Çok uzag olsa da bu ten senden,
 Könlüm ayrılmayır, vatan senden.
 Dostlar sende, sende yârânım,
 Ey benim, aşîyan-ı zîşânım.

Bazen vatanda, kendi yakınları, akrabaları arasında da şairler garipliğe uğrarlar ve bu gariplik duygularını şiirlerinde öyle etkileyici bir şekilde ifade ederler ki, okuyucu onların derdine ortak olur. Molla Veli Vîdadi’nin “garip öldüm, bi kes öldüm, yad öl-

düm” redifli ünlü şiiri herhalde bir çokları tarafından bilinmektedir. Mirze Elekber Sabir’in 1910 yılında yazdığı ve sonradan ilk mısraya dayanarak “Yaşadıkça harabe Şirvanda” adı altında yayınlanan şiirinde de bu tür bir mısra yer almaktadır: “Mene zindan kesildi öz vetenim”.

Edebiyat tarihimizden ve ünlü sanatkârın biyografisinden de anlaşıldığı gibi Sabir hiç bir zaman tutuklanmamıştır. Çevresinde olup biten haksızlıklar, halkın başına gelen büyük acılar ve şahsen kendisine karşı yapılan haksızlıklar onu “Yaşadıkça harabe Şirvanda” şiirini yazmaya, vatanını zindanla mukayese etmeye zorlamıştır. Fakat, en dehşet verici olay, onu ileriki zamanlarda bekliyordu. Sabir’in ölümünden onbeş-yirmi yıl sonra vatan artık mecazî anlamında değil, kelimenin tam anlamıyla yetenekli evlâtları için bir zindana dönüşecekti. Azerbaycan’da Sovyet hâkimiyeti kurulduktan sonra, Ermeni Daşnakların gizli-açık çalışmalarıyla, halkımızın bağrından koparılıp zindana atılan ve burada kurşuna dizilen ünlü Azerbaycan aydınlarından biri, belki de birincisi, edebiyat tarihimiz ile ilgili dört bölümden oluşan ilk temel araştırmanın yazarı, edebiyatşinaslık ilminin manevî atası, Sabir’in kendisi hakkında herkesten önce güzel, sözün gerçek anlamında onun sanatını iyi yönleriyle anlatan makaleler yazan, tenkid alanında uzman, büyük maarifçi Feridun Bey Köçerli (1863-1920) olmuştur.

1930’lu yıllarda ise tüm hayatını halkına, vatanına, ülkesine, onun terakkî ve istiklâline temennasız hizmete adanmış Hüseyin Cavid, Ahmet Cavad, Mikayıl Muşfik, Seyid Hüseyin, Yusuf Bey Çemenzemini, Salman Mümtaz gibi ender bilim adamı ve sanatkârlar, sayısı hâlâ da kesin olarak belirlenememiş öğretmenler, mü-

hendisler, doktorlar, askerler, sanat adamları kendi yurdunda zindanlara atılmış, “halgîn düşmeni” gibi dehşet verici bir mühürle damgalanmış, kurşuna dizilmiş veya Kuzey Sibirya’nın, Uzak Şark’ın buzluklarında ölmeye mahkûm edilmişlerdir. Bu tür, takip edilen, hapsedilen ve sürgün olunan yaratıcı aydınlar arasında 1940’lı yılların ortalarından itibaren Güney Azerbaycan’dan, İran’ın diğer vilâyetlerinden gelip, kuzeyi kendisi için sığınılacak yer bilen “penâhendeler” de çoktur.

Siyasî ve ictimâî hürriyeti sadece kendi hakkı sayan, yetmiş yıl Türk soylu halklara eziyet eden baba ve oğul Rıza’nın yürüttüğü Şahlık rejiminin dehşetinden kaçan soydaşlarımız çoktur. Şahlık zulmünden Kuzey’e sığınan Mehemed Biriya, Gulam Hüseyin Beydili, İsmayıl Şems ve başkalarının da acı talihi böyle sonuçlanmıştır. 1946 yılında irticanın eli ile demokratik devlet yıkıldıktan ve onun kurucularına mahkeme ve hapisler gösterildikten sonra Güneyli kardeşlerimizin bir çoğu Kuzey Azerbaycan’a göç etmişlerdir.

Yaklaşık yarım asırdır ki, onlar burada (Kuzey Azerbaycan’da), bizimle hayatın tüm zorluklarına rağmen, hem tatlı, hem de ıztırap dolu acı taraflarını bizimle birlikte yaşıyorlar; fakat bütün bunları gözdardı ederek edebî eserler üretmekten de geri kalmıyorlar. O üstadlardan yılların ayrılığında sonra yurdunun, anne-babasının, kardeş-bacısının yüzüne hasret kalarak, gözlerini ebedî olarak kapatanlar da oldu.

Balaş Azeroğlu, Ali Tûde, Âşık Hüseyin Cavan, İbrahim Zakir, Medine Gülgün, Höküme Büllurî, İsmayıl Ceferpur, Söhrab

Tahir ve başkalarından oluşan ünlü Güney Azerbaycan şairlerinin Tebriz'den, Erdebil'den, Hoy'dan, Merend'den ve Şîraz'dan iltica ettikleri yerde yazdıkları şiirler ve bu eserlerdeki vatan hasreti, gurbet ızdırapları geniş bir araştırma konusudur.

Azerbaycan için bu söylediklerimiz, hiç de yeni veya tesadüfî bir olay değildir. “Rövşen Fikirlilerimiz” (aydın düşünceli insanlarımız) XX. yüzyılda gerçekleştirilmiş bu global olaylar ve bölgelerdeki tarihî facialarla ilgili olarak defalarca böyle yoğun takiplere uğramış, son çözüm yolu olarak ise, muhacireti seçmişlerdir. Rusya'da Burjuva demokratik devrimi çöktükten sonraki iltica yıllarında vatanından kaçmak zorunda kalanlar, Nisan 1920 yılındaki “keşmekeş” zamanı Azerbaycan'ı terk edenler, 1930'lu yılların felâketleri zamanı NKVD (KGB)'nin yüzünden didergin düşenler, Alman savaşı zamanı esir alındıkları için vatan toprağına ayak basması yasaklanan, galibiyetden sonra da dış ülkelerde sığınacak yer bulmak zorunda kalanlar, şahlık rejiminin takibi yüzünden “terk-i vatan” olanlar, veya onların evlâtları, torunları bugün Azerbaycan'dan uzaklarda, Asya, Afrika, Avrupa, Amerika hatta Avustralya kıtalarında muhacir (göçmen) olarak yaşıyorlar. “Nankör komşu”muz Ermenistan Cumhuriyeti'nden farklı olarak hiç bir zaman başkasının toprağına göz dikmeyen, her zaman kendi ocağına, aslına, soyuna bağlılığı ile bilinen muhacir vatandaşlarımız dışarıda yaşamaya mecbur edilmiş, iflâs edenler arkasız, perişan halde kalmış, karma karışık olaylar zincirinden az-çok iyi çıkanların ise, yüzlerinde her zaman hüzün bulutu, gözlerinde vatan hasreti olmuştur.

Kavuşma imkânlarının tamamen yok olduğu zamanlarda da göçmenler, özellikle de vatansever yaratıcı aydınlar, geleceğe olan

inanclarını kaybetmemişler, onlar kendi öz dillerini korumakla birlikte, yerleştikleri farklı ülkelerdeki halkların da dillerini öğrenmiş, göç ettikleri yerlerde insanlarla kaynaşıp karışmış, okuyup farklı alanlarda uzmanlaşmış, “elleşib-vuruşub“ (çalışıp) kendilerine bir düzen kurmuşlar, zeki ve yetenekli olanlar ise ilmî, teknikî, bediî yaratıcılıkla uğraşmış, içtimaî faaliyetlerde bulunmuşlardır; bu arada sistemli ve hatta câzip bir propaganda ile on yıllarca yüceltilen “demir perde”nin arkasından da olsa vatan ve onun talihi ile olan manevî bağlarını hiçbir zaman koparmamışlardır.

Bugün de bir kısmı manevî yaratıcılığını sürdüren muhacir Azerbaycan evlâtlarının çok geniş, ilginç, zengin edebî, ilmî, güncel eserleri mevcuttur. Hâlâ şimdi bile imkân sağlandığında, onların Tahran ve Tebriz’den, İstanbul ve Ankara’dan, Paris ve Berlin’den tek tek örnekleri bize gönderilen kitapları, dergi ve gazete sayfaları, özel arşivlerden değerli eser yaprakları, hediye olarak gönderilen farklı farklı eserleri mühacir sanatkârlarımızın zengin yaratıcılık imkânlarından haber veriyor. Bu müellifler arasında Ali Bey Hüseyinzade, Ahmed Ağaoğlu, Mehmet Emin Resulzade, Ali Merdanbey Topçubaşı, Almas Yıldırım, Ceyhun Yıldırım, Mehemed Sadig Aran, Mehemed Ağaoğlu, Hüseyin Camal Yanar, Teymur Ateşli, Musa Zeyem, Nağı Şeyh Zamanlı, İbrahim Arslan, Ali Azer- tekin gibi onlarca ünlü simalar vardır. Zengin bir hazine olan Azerbaycan mühaciret edebiyatı, özellikle de onun aktif kolu olan gurbet liriği, halkımızın manevî âlemini bütünlüğü ve rengârenkliliği ile mükemmel bir şekilde öğrenmek bakımından çok değerlidir ve uzun zamanlı, düzenli araştırma ve ilmî-tetkikat çalışmaları gerektirmektedir.

Arkadaşım Nafi'ye bir hatıra olmasın için...
Şiir yazmışım.

۸

سندت ایبریری ده تولد م یا سا
برهاتنا کو تکلمه ساله بر خاری
لاریم یا شاری بولو لار کس
صا بیتیبه جهیزده تر نه لر قالدی

ملک وای یعنی گنج آینه از دی
فلسفه دلمه بی لار تیزدی
مل فیه سخا بار نظر اوزدی
بر نجه بیتر نسبه لاله لر قالدی

بر لاله بر نمانده سوستمه زبیه ک
کو کلمه نه نه کجه بر اوشده زبیه ک
بر نبر نزه دایا زبیه کور شنه زبیه ک
یه ک از انزا حال لر قالدی...

۱۹۲۵

الکساندر هلمند

۱۹۲۷ ۱۵/۵

Arkadaşım Nafi'ye bir hatıra olması için...
(Şiirin elyazması)

ALMAS YILDIRIM'IN YARATICILIĞININ İNCELENMESİ VE ESERLERİNİN YAYINLANMASI

Tâlih bakımından benzer bir yazgıyı paylaşan yüzlerce Azerbaycan aydını gibi Almas Yıldırım'ın da yaratıcılığı, en az yarım asır edebî muhitin ve okuyucuların dikkatinden kasıtlı olarak kaçırılmıştır. Eski Sovyetler Birliği'ni terk etmeden önce yazdığı eserlerin hiçbiri şu ana kadar yeniden yayınlanmamış, bizlerin ise, belirli sebepler yüzünden, şairin Türkiye'de yayınlanan eserleri hakkında hiç bir bilgimiz olmamıştır. Yüksek eğitim almak, çalışabilmek ve özellikle de partili olmak için yapılan zorunlu anketlerde vatandaşların “harici ülkelerle elagesı” (yabancı ülkelerle ilişkisi) olup olmadığı hakkında bilgi vermek o zamanlar akrabaları İran ve Türkiye'de yaşayan on binlerce Azerbaycanlı için “sıratü'l mustakim” gibi dehşet verici bir imtihan olduğunu biz hepimiz çok iyi biliyoruz. Özellikle İran ve Türkiye ile yazışmak, orada basılan edebî yayınları almak, bu ülkelerde yayınlanan radyo programlarını dinlemek yüzünden insanlar takip ediliyor ve cezalandırılıyordu. Bu yüzden de Azerbaycan Edebiyatı'nda Almas Yıldırım gibi bir şairin varlığından haberdar olmayan bir okuyucu ve edebiyat meraklısı nesli yetişmiştir.

Böyle olduğu için de şairin bazı eserleri ilmî-araştırmalardan uzak kalmıştır. “Azerbaycan Edebiyatı Tarihi”nin üçüncü cildinde (1957), “Azerbaycan Sovyet Edebiyatı Tarihi”nin birinci cildinde (1967), ilk, orta ve yüksek öğrenim ders kitaplarında ondan söz edilmemiş, gazete ve dergilerde O’nun hakkında hiç bir bilgi yayınlanmamıştır. 1988 öncesinde yayınlanmasını bekleyenler Sovyetlerdeki “sınırlı özgürlük” anlayışının resmîleşmiş gücünü bilmeyenlerdir.

Almas Yıldırım, yaratıcılığının tetkiki ve yayın tarihini araştırırken, tabii olarak 20’li yılların sonları ve 30’lu yılların başlarında Bakü, Mahaçkala ve Aşgabat’ta yayınlanmış ve bir kısmı şaire saldırı mahiyeti taşıyan bazı yazılar dışında, Almas Yıldırım hakkında hiçbir geniş ve kapsamlı metaryal bulunamamıştır.

Bu yazılardan birisi B. Zengili’nin *Dağlar Seslenirken* kitabı hakkında yazdığı aynı adlı tahlil ve eleştiri eseridir (*Kommünist Gazetesi*, 2 Mart 1931). Metinden müellifin Almas Yıldırım’ın eserlerini okuyanlardan, yaratıcılığını izleyenlerden birisi olduğu anlaşılır. O, şairin bir müddet proletar (işçi) düşüncesini terennüm etmekte suskunluk gösterdikten sonra, kalemını proletar edebiyatına doğru çevirmesini doğru değerlendirmiştir. Bununla birlikte Almas Yıldırım’ın sanatkârlık bakımından birçok çağdaşlarından ileride olsa da, mefkûre (ülkü) bakımından birçoklarının gerisinde olduğunu belirtmeyi de ihmal etmemiştir. B. Zengili’ye göre şairin eserlerinde milliyetçilik, bedbinlik gibi eskilerden bize miras kalmış döküntülere darbe vurmaya çalışması ve bununla da “sosyalizm rejimine doğru ilerliyor” olması bakımından, takdir edilmesi gereken özelliklere sahiptir. Tenkitçi, bu takdim yazısından sonra *Dağlar*

Seslenirken kitabındaki eserlerin tahlilini yapıyor ve bununla da kendisinin ne kadar bilgili bir edebiyatçı olduğunu sergilemeye çalışıyor. Meselâ bu tenkitçi, bir taraftan “*Şehvet Gurbanları* şiiri, hayattaki bazı yaramazlıkları ifşa ediyor” gibi doğru bir kanâata vardığını belirtiyor, diğer taraftan ise şairi “Poemadaki kadınlar nedense şûra hükûmeti kurulduktan sonra fahişeliye başlamışlar” gibi bir “anlaşılmazlığa” yol açtığı için tenkid ediyordu. Onun söylediklerinden böyle anlaşılıyor ki, Sovyet hâkimiyeti kurulduktan sonra, burjuvalık saydıkları “eski sanata” son verildiği halde Almas Yıldırım, eserlerinde “yeni” gerçekleri tahrif etmiştir. B. Zengili sosyolojik tahlil ve tenkit ve ideolojik anlayışların estetikler ile hiç ilgisi olmayan beklentilerini gözönünde bulundurarak “Almas Yıldırım Kırım’a gittiğinde, Kırım Cumhuriyeti’nin kazandığı canlı istidadları görmüyor ve tüm varlığını Kırım kızlarının güzelliğine armağan ediyor” gibi bir çok fikirleri öne sürüyordu. Görüldüğü gibi, bu yazıda o, Almas Yıldırım’ın şiirlerinden hiç birinin kesin tahlilini vermemiş, yaratıcılığının ilk yeşertilerini gösteren sanat-kârlık çalışmalarına hiç değinmemiştir. Bundan sonra geçen on yıl zarfında dışarıda şâirin kitapları yayımlandıkça onlara oldukça ilginç mukaddimeler (sunuş) yazılmış ve bu materyallerde Almas Yıldırım’ın hayatı, faciası ve yaratıcılık yolu hakkında bilgi verilmiştir.

Boğulmayan Bir Ses, (İstanbul, 1936 kitabında) “Azerbaycan Neşriyyatı Yurdu” Yayınevi tarafından hazırlanan mukaddimede şöyle deniliyor: “Uzun ve şerefli bir geçmişe sahip olan milliyetçi Azerbaycan Edebiyatı’nın bugünkü, seciyevî özelliği, onun mücadeleci bir edebiyat olmasıdır. Onun mücadelesi bizleri zorla esir eden kızıl kâbusa karşıdır. Hayatımızın aynasından başka bir

şey olmayan edebiyatımız bir taraftan istiklâl savaşının edebî ifadesini vermek, diğer taraftan ise savaş alevlendirmek gibi önemli bir görev üstlenmiştir.”

Bu cümlelerin müellifinin sadece Azerbaycan Edebiyatı'nı, özellikle de Sovyet Azerbaycan'ındaki edebî prosesi değil, herşeyden önce muhaciretteki Azerbaycan Edebiyatı ile yakından ilgili olduğunu belirtmeyi gerekli buluyorum. Çünkü, onun hakkında bahsettiği yıllarda Sovyet Azerbaycan'ında, güçlü ve ünlü şairlerin bile bir çok eserleri XX. yüzyılda tüm Avrupa ve Asya ülkelerini sarsmış komünist partisini, onun başkanı Lenin'i, halkların celladı Stalin'i ve işgalci Kızıl Ordu'yu övmeye mecburdu ve övüyordu.

Halkın talihî, millî istiklâl uğrunda Sovyet emperyası'na karşı mücadelesi bazı istisnalar dışında, tüm Sovyet Edebiyatı'na, aynı zamanda Azerbaycan Edebiyatı'na da tamamen yabancı bir konu olduğu için İstiklâl savaşını alevlendirmek isteyen müellifler çok sıkı bir şekilde takip ediliyorlardı. Türkiye'de yetmiş yıla yakın bir zaman önce yayınlanan kitabın sunuş yazısında tam anlamıyla ve ciddiyetiyle Almas Yıldırım yaratıcılığına özellikle de onun gurbette ve sürgünde yazıp yayımlayabildiği en iyi eserlerine ait özellikler belirtilmiştir.

Boğulmayan Bir Ses kitabındaki şiirler de, Almas Yıldırım'ın okuyucularına seslenişi de, baştan sona Azerbaycan'ın Sovyet Emperyalizmi'nin esaretinden kurtulma fikrini aşılacaktır.

Sovyet taraflısı gafillerin de bulunduğu 1936 yılında muhtemelen takma bir ad olan Alptekin'in(?), *Boğulmayan Bir Ses* kiti-

bına yazdığı mukaddimede Almas Yıldırım özellikle de onun bu konuda yazılmış eserleri hakkında ilk ve ilginç fikirlerle karşılaşırız. Bu yazıda şairin yaratıcılığının vatansever ve vatandaş mahiyeti, bedî kelâmının hayatî gücü açıklanmış, önemli özellikleri belirtilmiş ve bazı şiirleri tahlil edilmiştir. Alptekin, Almas Yıldırım'ın şiirlerinde Azerbaycan halkının talih yüklü problemlerinin yok edilmesi gibi bazı genel meziyetlerini belirttikten sonra, şairin *Gölcükle Dertleşme, Bakı, Boğulmayan Bir Ses* gibi eserlerinin ilginç tahlillerini vermiştir. Yazar, sonuncu şiiri çok heyecanla tahlil etmiştir. Bu durumda tahlil edilen şiirin konusu, *Boğulmayan Bir Ses* eserinin konusu ile sıkı bir şekilde bağlıdır. “Gözlerimde çalınmış hakkını arayan sürülmüşlerin anısı canlanıyor. Kirpiklerim ıslanmıştır, zira vatani ve evlâdî için yaşayan Azerbaycan kadını tüm ızdırabı ile kalbimdedir. Kalbimin yarası, gözlerimin yaşısıdır. Türk'ün anası yurdun haline ağlamaktadır. Fakat bu gözyaşları onun âcizliğinin değil, memleketin halinin ifadesidir.” Alptekin, gözyaşlarını silerek şiirin anlam derinliklerine iniyor. O bu şiirde ve bütünlükte Almas Yıldırım yaratıcılığında en önemli sloganının “kendi irademiz üzerinde sadece kendi hâkimiyetimizin berpâ edilmesi”¹ olduğunu düşünüyor.

Şair, vatani kurtaracak gücü de bizlere anlatmıştır: “Türk kalbi ve Türk iradesi!

Men yalnız iman etdim gollarımın zoruna
Bu zor meni gurtarıb çıkaracak yarına!

Bu mısralar iç âlemin, vatandaş isteğinin içinden fıskıran imandır.”

¹ **Berpa etmek:** tanzim etmek, ıslah etmek.

Şairin *Seçilmiş Eserlerinde* (Ankara, 1953) onun hayat ve yaratıcılığı hakkında oldukça kapsamlı bilgi verilmiştir. A. V. Yurtsever, “Almas Yıldırım’ın Edebî Şahsiyeti ve Şiir Sanatı“ isimli mukaddimesinde Almas Yıldırım’ın biyografisinden önemli durumları belirtmiş, onun bir şair gibi yaratıcılığa başladığı devirlerde Azerbaycan’daki içtimai-politik durumu açıklamış, hâlâ ortaokula giderken bile A. Cavad, H. Cavid, C. Cabbarlı gibi ünlü simalarla tanıştığını, onların eserlerini okuduğunu belirtmiştir. Bilim adamına göre Almas Yıldırım yaratıcılığının, sanatının en kuvvetli yönü, onun şiirlerinde vatanseverlik duygusunun, kuvvetli poetik ifadesini bulmasıdır. Eserlerin tahlili esnasında bilgin şairin vatanseverlik şiirlerinin mahiyet itibariyle o zamanki resmî komünist görüşlerle, onun taşıyıcısı olan Sovyet Emperyalizminin müstemlekecilik, “gesbkârlık”¹ politikası ile taban tabana zıt olduğunu göstermeye çalışmıştır. “O, tamamen Azerbaycan ve Türklük için yaşamış ve çalışmıştır” diyen A. V. Yurtsever, bir millî şair gibi Almas Yıldırım’ın vatandaş ve sanatçı düşüncelerini oldukça doğru belirlemiştir. On sayfadan oluşan ve belirli kurallar dahilinde yazılmış bu makale A. V. Yurtsever’in Azerbaycan Edebiyatı ile ilgili olarak yazdığı tek eseri değildir. A. V. Yurtsever, Türkiye’de Azerbaycan Edebiyatı ile devamlı olarak ilgilenen araştırmacılardan birisidir. Onun edebiyat tarihimiz, Vagıf, Vidadi ve M. F. Ahundov yaratıcılığı ile ilgili çok ilginç araştırmaları vardır.

Fahri Aküzüm’ün ise bu kitapta yayınlanan makalesinin isimi şöyledir: “A. Yıldırım’ın Hal-i Tercümesi”. Bu yazı günümüzde, Almas Yıldırım’la ilgili olarak elimizde bulunan ilk ve tek sistemli matbu biyografi olup, şairin hayatındaki önemli olayları doğru ay-

¹ gesbkâr: gasbeden, zorla alan

dınlatmıştır. Burada Almas Yıldırım'ın doğum ve ölüm tarihleri, ilk ve orta eğitimi ve yarım kalmış yüksek öğrenimi, vatanındaki takipler, sürgün devri, özellikle de Türkiye'deki hayatı hakkında geniş bilgi verilmiştir; hem A. Yurtsever'in, hem de Fahri Aküzüm'ün *Seçilmiş Şiirler* kitabında yer alan bu yazılarının üzerinden yaklaşık 30 yıl geçmesine rağmen bu yazılar anlam ve önemini kaybetmemiştir. Şairin *İgidlere Sesleniş* (Ankara 1990) adıyla düzenlenip yayınlanan kitabında da bu bilgiler olduğu gibi tekrar edilmiştir. Almas Yıldırım, hakkında şimdiye kadar Bakü'de yayınlanan makalelerin hemen hemen hepsinde A. Yurtsever'in mukaddimesinden ve Aküzüm'ün biyografisinden faydalanılmıştır. Tüm müellifler bazı ilâveler dışında A. Yıldırım'ın hayat ve yaratıcılığı hakkındaki bilgileri olduğu gibi kullanmışlardır. Bu tür ilaveler bazı yazarlarda az, bazılarında ise çoktur. Bu kitabımda ben de o kaynaklardan faydalandığım için hem A. Yurtsever'e, hem de Fahri Aküzüm'e saygılarımı sunuyorum. Kitabımın son sayfaları benim de, Almas Yıldırım hakkında yazılanlara bir şeyler kattığımı gösterirse bundan mutluluk duyarım.

Edebiyatçı Yavuz Onka, Türkiye basınında Almas Yıldırım hakkında ilginç düşüncelerini yansıtan makaleler yayınlattır. O, "Azerbaycan Şairleri Almas Yıldırım ve Mikayıl Muşfig" isimli makalesinde (*Tanıtım Dergisi*, Numara 3.1987) şairin eserlerinin çok değerli olduğunu belirtmiş ve Almas Yıldırım'ı "halg kaygısının tercümanı" olarak nitelendirmiştir. Tenkitçinin bu düşünceleri de oldukça doğru ve inandırıcıdır: "Almas Yıldırım, şiirlerinde hayatı boyunca yaşadığı tüm acı ve tatlı olayları dile getirmiştir. Onun güzel şiirleri her şeyden önce vatanının yaralarını ve dertlerini okşamaktadır. O duyduklarını söylemiş, doğruyu anlatmıştır. İltica

ettiği yurdu için kalbi çarpan Azerî Türk'ünün duygularına tercüman olmuştur. Şiirlerinde sadece vatan toprağı, kalbinde ise alev alev yanan varlığımız, güvenimiz, ümidimiz vardır” (s. 33).

Vatanından kaçmaya mecbur olup iltica edenler (Alibey Hüseyinzade, Ahmedbey Ağaoğlu, Ceyhunbey Hacıbeyov, İmmülbabanu, Almas Yıldırım vs.) hakkında yazı yazma yasağı kalktıktan sonra Bakü’de şair-araştırmacı Refik Zekâ Handan tarafından Almas Yıldırım hakkında ilk makale yayınlatıldı. O *Ulduz Dergisi*’nde (Numara 3, 1988) yayınlattığı “Türkiye’de” isimli makalesinde “Şair Almas Yıldırım” isimli alt başlığa geniş yer vermiş, Türkiye’de Almas Yıldırım hakkında yayınlanmış kitaplara dayanarak, onun özgeçmişini yazmış, ilk olarak Azerbaycan yayınında onun acı kaderi hakkında sistematik bir bilgi vermiştir. R. Z. Handan “Şair Almas Yıldırım” isimli makalesindeki bilgilere ilâveler yaparak, onu yeniden yayınlattır (*Odlar Yurdu Gazetesi*, numara 20, 1990). “Almas Yıldırım hakkında bilgi toplamak iğne ile mezar kazmak gibi bir şeydir” diyen yazar, oldukça haklıdır. O, Almas Yıldırım’ın kendi eli ile yazdığı bir şiir defterini Memmed Rahim’in evinde kendisine (Rafik Zekâ’ye) gösterdiğini belirtiyor. O, Almas Yıldırım eserlerinin derlenip bir bütün halinde yayınlanması fikrini de ilk defa bu makalesinde belirtmiştir. Kâmil Veliyev *Açık Söz Dergisi*’nde (Numara 1, 1990), Metin Osmanoglu *Gençlik Dergisi*’nde (Numara 10, 1988) şairin bazı eserlerinden örnekler yayınlamış, onlar hakkında tanıtım yazıları yazmışlardır.

Prof. Dr. Kamil Veliyev, halk deyimlerini kullanarak Almas Yıldırım’ın halkımızın “kovula kovula namerd durumuna düşürülen merd oğullarından biri” olduğunu belirtmiştir. Metin Osman-

oğlu ise, Almas Yıldırım'ın yurt dışına gitmek zorunda kalmasını, aşağıdaki gibi açıklamakta oldukça haklıdır:

“Eğer iltica etmeseydi, 37’li yılların korkunç elleri ona doğru da uzanacaktı, onu da aşağılayacaktı. Onun da yüzüne karşı vura-caklardı ve onu da başkalarının yüzüne karşı vurmaya zorlaya-caklardı. O belki de kimseyle yüzleşmeyecekti. Fakat onun yüzü-ne karşı vuranlar bulunacaktı...”

Cumhuriyet “Edebiyat ve İncesenet”¹ Arşivi Başkanı Maarif Teymur, Azerbaycan yayınında Almas Yıldırım hakkında düzenli bilgi yayınlamıştır. Onun *Azerbaycan Gençleri* (19 Eylül 1989), *Odlar Yurdu* (Mayıs, 1989) gazetelerinde ve bazı yayın organla-rında yayınlattığı makale ve bildirimleri, televizyon ile yaptığı ko-nuşmaları tamamen unutulmuştur (unutturulmuş desek daha doğru olur). Buna rağmen o, ilginç bir şairin edebî talihi üzerindeki per-denin ortadan kaldırılmasına yardımcı olmayı başarmıştır. Almas Yıldırım'ın dağınık eserlerini toplamak, hayat ve yaratıcılığındaki önemli olayları bulmak için Maarif Teymur eski kitap, gazete ve dergileri, bazı arşiv belgelerini derleyip araştırmış ve bunlara da-yanarak şairin yeni şiir kitabını yayına hazırlamıştır. Özellikle Al-mas Yıldırım'ın *Dağıstan Fügenası* (Mahaçkale) ve *Zahmet* (Aş-gabat) gazetelerinde yayınlanmış eserlerinin Maarif Teymur tara-fından bulunmuş metinlerinden, bu kitabı yazarken faydalandığı-mı şükranlarımla belirtmek istiyorum. Onun rahmetli halk şairi Süleyman Rüstem, Azerbaycan İlimler Akademisi Üyesi Abbas Zamanov, Prof. Ekrem Cafer, şair-araştırmacı Cafer Remzi, Hu-may Hanım Hasanzade, Almas Yıldırım'ın gençlik arkadaşların-

¹ **incesenet:** güzelsanatlar

dan Maştağalı Naci Müellim (şimdi Deveçi 'de yaşıyor) şairin oğlu İstanbul'da yaşayan mühendis Azer, şairin diğer oğlu Aras ve başkaları ile görüşleri Almas Yıldırım'ın hayâl ve yaratıcılığının çağdaş okuyucular için karanlık kalmış sayfalarının aydınlatılması imkânını sağlamıştır.

Şair Nebi Hazri'nin "Allah'ım, Men Niçin Şair Doğuldum" (*Edebiyat ve İncesenet*, 30 Kasım 1990) isimli makalesi Sovyet devri Azerbaycan şiirinin Almas Yıldırım'a (S. Rüstem, S. Vurgun, M. Rahim, R. Rıza) oranla sonraki, yani ikinci kuşağını oluşturan şairin kendinden önceki kuşağı temsil eden mühacir meslekdaşı hakkında söylediği samimî kardeş sözüdür. Bir gazete sayfası hacminde olan bu makalenin ilk cümlesinde "Asıl şairden söhbet açacağız" (Asıl şair hakkında konuşacağız) diye yazan N. Hazri, Almas Yıldırım'ın özgeçmişi ile ilgili önemli olayları anlattıktan sonra, yaratıcı bir kalem sahibi gibi onun vatanseverlik duygularının ulvîliğinden, bu zarif duyguların karşısını siyah, acımasız, kanlı bir uçurum gibi kapatan o zamanki komünizm kâbusundan bahsediyor. Almas Yıldırım'ın halk fâciasını işlediği eserlerindeki sanatçı özelliklerini gösteriyor. Onun şiirlerini Azerbaycan halkının "felâket ve azaplar tarihçesi" olarak görüyor.

A. Salahaddin, "Ahmet Cavad ve Almas Yıldırım" (*Şehriyar Gazetesi*, 17 Temmuz 1993) isimli makalesinde Almas Yıldırım'ın bazı eserleri ile Ahmet Cavad'ın şiirleri arasında tipolojik bağlar olduğunu belirtiyor. Müellif Almas Yıldırım'ın Ahmed Cavad edebî okulunun yetenekli temsilcilerinden biri olduğu düşüncesindedir.

Bu satırların yazarı "Azerbaycan Mühaciret Edebiyatı'nda Gurbet Lirikası" (I, II, III, IV. Makaleler, *Azerbaycan Müellimi*

Gazetesi, 13 Mart, 15 Mart, 27 Mart, 29 Mart 1991) adlı silsile yazılarının yaklaşık yarısını gurbette oluşan Azerbaycan Edebiyatı tarihine ve bazı problemlerine, yaklaşık yarısını ise bu edebiyatın temsilcisi olan Almas Yıldırım'ın hayat ve yaratıcılığına ayırmıştır. Bu makalede son devir edebiyatında ilk defa olarak Azerbaycan'ın bazı ünlü sanatçılarının vatandan uzaklarda, gurbette yazdıkları lirik eserler hakkında düzenli bilgi verilmeye çalışılmış, mühacir liriğinde Almas Yıldırım yaratıcılığının tutumu açıklanmış, şairin belirli kaynaklara dayanarak *İgidlere Sesleniş* kitabında yer alan özgeçmişi verilmiş, şiirinde işlediği önemli konular araştırılmış, bazı eserleri, o cümleden de “Esir Azerbaycan'ım” şiiri diğerlerine oranla daha kapsamlı bir şekilde tahlil edilmiştir.

1991 yılının Mart ayında Bakü'de yapılan “Azerbaycan Muhaciret Edebiyatı” konulu uluslararası sempozyumun tartışılan üç bildirisinin de Almas Yıldırım'la ilgili olması takdir edilecek bir durumdur. Ankara Azerbaycan Kültür Derneği temsilcisi Oktay Erol'un bildiri konusu “Almas Yıldırım Yaratıcılığının Anlam ve Önemi”, Maarif Teymur'un bildiri konusu ise “Şairin ilmî özgeçmişinin hazırlanması prensibi” idi. Benim bildiri konum ise, “Almas Yıldırım'ın Azerbaycan Muhaciret Edebiyatındaki Mevki” idi.

Dr. Cevad Heyet'in, Almas Yıldırım'ın son olarak yayınlanan (“Seçilmiş Şiirler”, Tahran, 1993 (Arap alfabesiyle)) kitabına yazdığı Önsöz'de de şairle ilgili ilginç bilgiler vardır. Bilim adamı düşünceleri, herşeyden önce Almas Yıldırım'ın bediî yaratıcılık kudretine, ince ruha, bunun esasında bütün varlığını saran güçlü millî duyguya mâlik bir sanatçı olduğu fikrine yöneliyor. Cavad Heyet'in vardığı ilginç sonuça ve Gülistan ve Türkmençay anlaşmalarına göre Azerbaycan parçalandıktan sonra her iki Azerbaycan'da

“Hasretî edebiyat” (bu terim muhacir, gurbet şiiri anlayışına uyuyor) oluşmuş ve bir çok şairlerimiz bu konuda eserler yazmışlardır. “Almas Yıldırım ise, bu edebiyatın zirvesine yükselmiş... Onun şiirlerindeki müzik de hasret ve gurbet müziğidir. Onların hasreti bir ayrılık şarkısıdır. Onları söylerken ağlamamak ve yanmamak olmuyor.” Önsöz yazarı aşağıdaki düşüncesinde de tamamen haklıdır. Gençlerimiz Almas Yıldırım’ın “Yanan kalbinden alevlenen şiirlerini okuyarak vatan aşkı, yurt sevgisi, fedakârlık ve iman dersi alacaklar”.

İlk Şiirleri

Almas Yıldırım’ın ilk şiirleri, o hâlâ Bakü’de bulunduğu yıllarda, devrin gazetelerinde, o cümleden *Maarif ve Medeniyyet*, *Şarg Gadını*, *Maarif İşçisi* dergilerinde ve edebî eserlerde yayınlanmıştır.

Bazı şiirlerinin (“A Dağlar, “Sevdiğim”) İstanbul’da basılan *Hayat Dergisi*’nde yayınlandığı kaynaklarda belirtiliyor; fakat, ben bu dergileri bulup, inceleyemedim. 1926 yılında Bakü’de basılan *Genç Gızıl Galemler* kitabında ilk defa olarak şairin altı şiiri bir arada yayınlanmıştır. Genellikle yirminci yüzyılda yaratıcılığa yeni başlayan edebî güçlerin eserlerinden oluşan bu toplulukta, o devrin aktif şairlerinden sayılan Süleyman Rüstem, Memmed Rahim, Ali Nazim, Ebdülbagi Fevzî, Emin Sadıg, Semseddin Abbasov, Ali Zengezuri... (sonradan nasir olarak tanınan halk yazarı Ali Veliyev) ve başkalarının eserleri ile birlikte Almas Yıldırım’ın da “Hindli Gız”, “Şerge”, “Yarın”, “Ey Hindistan”, “Neriman”, “Gerbe” şiirleri yayınlanmıştır. Biraz daha eskilere dayanarak söyleyeyim ki, Fahri Ersavaş’ın 1961 yılında İstanbul’da yayınlattığı *Ha-*

masi Türk Şiiri Antolojisi'nin birinci cildinde Namık Kemal, Abdülhak Hamid, Mehmet Emin Yurdakul, Memmed Akif Ersoy, Orhan Şaik Gökyay, Yahya Kemal Beyatlı gibi ünlü isimlerle birlikte Almas Yıldırım'ın da aşağıda isimlerini belirttiğimiz şiirleri yayınlanmıştır. “A Dağlar”, “Ne Olardı”, “Men mi?”, “La’net Şairliğime”, “Men Kimem?”, “Dönük Gardaş”.

“Dağıstan Fügerası” (Mahaçkala), “Zehmet” (Aşgabat) gazetelerinde de şairin bazı şiirleri (şiirlerinden bölümler) ve makaleleri yayımlanmıştır. Onun eserleri farklı yıllarda Türkiye’de yayınlanan “Çınar altı”, “Orgun”, “Özleyiş”, “Boz Kurt”, “Komünizmle Mücadele” dergilerinde, o zamanlar Almanya’da faaliyet gösteren Azerbaycan millî kurtuluş harekâtına bağlı *Kurtuluş Dergisi*’nde aynı zamanda Malatya ve Van bölgesi gazetelerinde de yayımlandı. Almas Yıldırım’ın ismi üzerinden yasaklar kaldırıldıktan sonra, 1980’li yılların sonlarından itibaren onun bazı şiirleri *Edebiyyat Gazetesi*’nde, *Azerbaycan Gençleri*, *Odlar Yurdu*, *Elm Gazetelerinde*, *Gençlik* ve *Ulduz* dergilerinde yayımlandı.

İlk Kitabı ve Yankıları

1926 yılında Süleyman Rüstem’le birlikte yayınlattığı “Dün ve Bugün” isimli bir kaç sayfalık “Kafiyesiz Manzume” (Serbest şiir)sini dikkate almazsak, Almas Yıldırım’ın ilk kitabı *Dağlar Seslenirken*’dir. 1930’lu yıllarda Azernesr Yayınevi’nde basılan bu kitabın başındaki “dağlar” kelimesi rastgele kullanılmamış, kitapta yer alan şiirlerin tasvir ve terennümünü göstermiştir. Uluslararası konularla ilgili olarak yazılan bazı şiirler dışında kitaptaki şiirler ve manzumeler şairin ilk sürgün hayatını geçirdiği Dağıstan’la ilgili izlenimlerinden doğmuştur. Kitabın isminde yer alan ikinci “sesle-

nirken” kelimesinin de çok ilginç bir tarihçesi vardır. Bir iki şiir dışında kitaptaki diğer şiirlerde aslında “Dağlar Seslenmirdi” yani onlarda 20’li yıllar Sovyet hayatının “güzelliklerinden”, “cennete benzerliklerinden” değil, Dağıstan’ın geçmişinden, dağlıların tarihinden, gelenek göreneklerinden, eskinin bu dağlardaki izlerinden bahsediliyordu. İlginç olanı ise kitabın basılması için verilen metinde “Dağlar Seslenirken” isimli şiirin bulunmasıdır. Bu eser, baştan sona kadar işgalcilerin aleyhine yazılmış bir eserdir. Şair eserde, sadece bir yerde, nasıl söylerler, “hala hatrınkalmasın” diye “Arap” kelimesini kullanmışsa da, şiirde başından sonuna kadar Rus işgalçileri anlatılmıştır. Eserde defalarca Rus çarlarının ismi anılmış, “Kazak”ların başımıza açtığı fâcialar hatırlatılmıştır. Eserde Rusya’yı güneyden yıl boyunca donmayan, denizlere doğru yönlendiren ve yeni yetişen nesilleri yeni topraklar işgal etmek amacıyla Kafkasya’ya gönderen Birinci Petro’nun bednâm ismi anılmıştır. Şair “gelenler geçti getdi, torpag galdı, daş galdı” mısrası ile Rusya’nın aralıklarla her türlü işgalcilik politikası yürütmesine rağmen, Dağıstan ve Azerbaycan halklarının çektirilen acılara katlanmalarına, savaşların, kanlı ihtilâl ve işgallerin fırtınaları içerisinde halkların baş kaldırıp, yeni hayat kuvveti kazanmalarına, dağların bu anlamda ebediyetine işaret etmiş oluyordu.

Ey uzaktan gelen kes,¹
 Gayıt,² getme bu yolu
 Sen de etme gel heves,
 Gazebimiz gorhulu!

¹ kes: kişi, insan

² gayıtmak: dönmek

mısraları ile şairin ne demek istediği açıkça ortadaydı. Sansür bu şiirin (şiir dokuz yıl önce yazılmış) 1920’li yıllarda Azerbaycan’ı işgal eden “Kızıl Rus Emperyalizmi”ni doğrudan hedef aldığını anlamış ve “Dağlar Seslenirken” şiirini kitaptan çıkarmıştır. Fakat Sansür idaresi kitabın bu isimle yayınlanmasının farkına varmamıştır. Böylelikle kitap yayın tarihinde nadir görünen olaylardan birisi baş vermiştir: Şiir kitabı, kitabın metninden çıkarılmış eserin ismi ile yayınlanmıştır. Biraz önce de belirtildiği gibi B. Zengili imzalı bir yazar, kitap hakkında bir eleştiri yazısı da yazabilmiştir. Müellifin politik yönetim tarafından “itibarsız” sayılması ile ilgili olarak *Dağlar Seslenirken* kitabı satıştan kaldırılmış, sadece bir kaç nüshası edebiyatseverler tarafından elde edilebilmiştir. Şair politik takiplerden kurtulmak amacıyla Türkmenistan sürgününden kaçıp İran’a, oradan da Türkiye’ye gittiği için o nüshalardan bir çoğu da kaybettirilmiş, “ıtib-batmış”tır. Ben ise tanınmış bilim adamı Abbas Zamanov’un “Edebiyyat ve İncesenet” Arşivi’ne verdiği nüshadan faydalandım.

Kitapta şairin “Dağlardan Hatıralar”, “Lezgi Elllerinde”, “Kırımında Akşamlar” vs. isimler altında altı şiiri, “Poemler” bölümünde ise dokuz tane epik eseri (bazılarından bölümler) yayınlanmıştır. Kitapta mukaddime bölümü yer almamaktadır. “Dağlar seslenirken” kitabındaki eserler ender istisnaları dikkate almazsak, düşünce ve konu bakımından 1928-1930’lu yıllarda Bakü’de basılmış “Oktyabr Alovları” (Ekim Alevleri), “Aprel Alovları” (Nisan Alevleri) adlı ortak mecmualardaki, aynı zamanda S. Vurgun’un “Şairin Andı”, S. Rüstem’in “Addımlar” kitaplarındaki şiirlerle aynı ruhdadır. Bu şiirler, Almas Yıldırım yaratıcılığının ilk merhalesini oluşturuyordu. Bu şiirlerin bazıları ise kalemi hâlâ yeterince sertleşmemiş genç müelliflerin ilk denemeleri idi. Almas Yıldırım

da bu kitabı yayına sunduğunda 22 yaşında idi. Fakat buna bakmayarak kitaptaki eserlerin bazıları yukarıda isimleri geçen mecmualarda yayınlanmış edebî parçaların bir çoğundan kendi şiir değerleri ile seçiliyordu ve Azerbaycan şiirine yeni, genç, yetenekli bir müellifin gelmekte olduğundan haber veriyordu. Şunu da belirteyim ki, ilk kitabın “ayağı” yazar için hayırlı, “uğurlu” olmamıştır. Almas Yıldırım’ın başından geçen facialarla ilgili olarak vatanında, tam altmış yıl onun hiç bir kitabı yayınlanmamıştır. Göçmenlik yıllarında yayınlanan ilk kitabı ise *Boğulmayan Bir Ses*’tir. O kitap Azerbaycan Basın Yurdu tarafından 1936 yılında İstanbul’da “Tecelli” matbaasında basılmıştır.

İkinci Kiyap: *Boğulmayan Bir Ses*

Saygıdeğer okuyucular herhalde Almas Yıldırım’ın kendi ikinci kitabına verdiği isimle, ilk kitabının ismi arasındaki bağıllığı hissetmemiş değillerdir. Bir zamanlar Bakü’de sansür tarafından kitaba alınması yasaklanan şiiri Türkiye’de yayınladığı kitaba alan şair, kendi düşünce düşmanlarına şöyle sesleniyordu: Ayıplarınızı ifşa eden, hakikatleri gösteren eseri yasaklamakla düşünen başlara, ilerici fikirlere hükmedemezsiniz. Azerbaycan’daki sömürge rejimi önceleri nasılsa, şimdi de olduğu gibi devam ediyor; fakat, bir şeyi unutmayın: “Sinirimiz korkunçtur, böyle devam edemez!”

Bu ruh şairin kendi kitabına yazdığı üç cümleden oluşan ön-sözde de hissedilmektedir. “Ey Azerî Türkü, ey vatandaşım, senin oğurlanmış¹ haggından doğan heyecanlarına tercüman olum diye haykırdım... Teessüf ki, bu haygırış sonda gırıg-tökük hıçgı-

¹ oğurlanmış/oğrulanmış: çalınmış.

rıglarımdan doğan, boğuk bir sese çevrildi. Ah... bu sesde senin... eşgini, hasretini, garipliğini azacık da olsa eksettire bildimse hoşbehtem... Azerbaycanlı Almas Yıldırım.” (Ey Azerbaycan Türkü, ey vatandaşım... Senin çalınmış hakkından doğan heyecanlarına tercüman olmalıyım diye bağırdım... Yazıklar olsun ki, bu bağırış sonunda kırık dökük hıçkırıklarımdan doğan boğuk bir sese dönüştü. Ah.. (mazlum, tutsak) bu sesde senin.. aşkını, hasretini, garipliğini çok az da olsa duyurabildimse ne mutlu bana... Azerbaycanlı Almas Yıldırım)

Büyük alçak gönüllülükle kaleme alınmış bu itiraz sesi, büyük bir gerçeği ifade etmektedir. Bu gerçek ise şairin ait olduğu halkın, doğup büyüdüğü elin-obanın, “esir-yesir” (mazlum, tutsak) durumu idi. Kitapta Almas Yıldırım’ın yirmi dört şiiri yayınlandı. Bir zamanlar Dağıstan’da sürgünde iken annesi için yazıp gönderdiği şiirin *Boğulmayan Bir Ses* başlığı kitaba isim olarak seçildi. Hâlâ 1927 yılında Bakü’de yazdığı “Neçin Şair Doğuldum”, yine 1927 yılında Bakü’den ayrılıp kuzeye doğru, dağlar yurduna giderken yolda, Gızılburun İstasyonu’nda bitirdiği “Dağlara Veda”, onun gibi “Sürgün” (Şamilgala, 1930), “Yaralı Olmasaydı” (Aşgabat 1931), “İran Gızı” (Meşhed 1933), “Azerin Duası” (Tebriz 1934), “Bir Parça” (Tahran 19...), “Batan Güneş” (Garaçor 1935), “Gurbetde” (Eleziz 1936) eserleri de hiç bir kuvvetin zorla vatanından iltica ettirilmiş şairin sesini batıramayacağını gösteriyordu; onun nerede ve hangi statüde (takip edilende, sürgüne sürülende, gurbete yerleşende) yaşadığına bakmayarak, o hiç bir zaman yorulmanın ne olduğunu bilmeden kendi vatan şarkısını, hayatının en önemli şarkısını söylemeye devam etmiştir.

Bu şiirler mecmuası titizlikle yayına hazırlanmış ve nefis bir şekilde yayımlanmıştır. Şairin yukarıda verdiğim birkaç sözünden başka “Azerbaycan Neşriyyat Yurdu”nun okuyuculara takdimi, edebiyatçı Alptekin’in yedi sayfadan oluşan mükemmel bir mukaddimesi de bu kitapta yer almıştır.

Üçüncü Kitap: *Seçilmiş Eserler*

Seçilmiş Eserleri isimli diğer üçüncü kitabı ise basıldığında uzun ve ağır bir hastalık geçirmiş şair, yaklaşık bir sene idi ki, gözlerini hayata ebediyen kapatmıştı. Azerbaycan Kültür Derneği’nin yayına hazırladığı bu kitap 1935 yılında Ankara “Yeni Cezaevi” matbaasında basılmıştır. Basın kurumunun kitabın cildinin ikinci sayfasına yazdığı yazıdan bu kitaptan elde edilecek gelirin Azerbaycan Kültür Derneği’nin IV. Yıllık Kongresi’nde aldığı karara göre merhum ve mazlum şairin ailesine verileceği anlaşılıyor.

Seçilmiş Eserler kitabında şairin, 1936 yılında yayımlanan kitabına nisbetle ikikati, yaklaşık kırk beş eser yer almıştır. Düzenleyenin kim olduğu belirtilmemiştir. Editör, eserleri üç bölümde toplamış, “Vatanda”, “Sürgünde” ve “Gurbette” başlıkları altında yayımlamıştır. Kitaptaki eserlerden sadece yedisi *Boğulmayan Bir Ses* kitabından alınmıştır. Otuz sekiz şiir ise kaynaklardan (gazete, dergi, şairin el yazıları) alındığı için ilk defa olarak bir kitap halinde yayımlanıyordu. “Dağlar”ın, “A Dağlar”, “Amuderya”nın, “Amuderyaya Çağırış” ve “Gölcükle Hasbihal”in, “Gölcükle Derdleşme” başlıkları altında verildiğini dikkate almazsak, isimleri verilen bu yedi şiirin iki yayını arasında pek fark yoktur.

Dördüncü Kitap: *İgidlere Sesleniş*

İgidlere Sesleniş, (Ankara 1990) Almas Yıldırım'ın bugüne kadar yayımlanmış en zengin ve en mükemmel eseridir. Bu kitaptaki eserleri Türkiye Azerbaycan edebî kültürel ilişkilerinin gelişmesinde büyük hizmetleri olan Ahmet Karaca toplayıp yayına hazırlamıştır. Kitabın basımı için ise Kübra Geray Hanım maddî destek vermiştir. Bu kitapta şairin eserlerinden altmış bir şiir örneği seçilmiş ve yayımlanmıştır. Ahmet Bey şiirleri tasnif ederken *Seçilmiş Şiirler*'deki (Ankara 1953) bölümleri esas almıştır. O da Almas Yıldırım'ın şiirlerini “Vatanda”, “Sürgünde”, “Gurbette” başlıkları altında toplamıştır. Bu başlıklar altında toplama, Almas Yıldırım'ın yaratıcılığı için yapılan en iyi gruplandırmadır. Bir kaç şiirin hangi bölüme dahil edilmesi tartışmaya yol açsa da, bu en iyi tasniftir,

Almas Yıldırım'ın epik şiirlerinin bir kısmı ise nerede, ne zaman yazıldığı bilinmediğinden “Poemalar” (manzumeler) başlığı altında kitabın sonunda yer almıştır. Onu da belirteyim ki, bu şiirler hem hacim, hem konu, hem de şekil bakımından “poema” (uzun şiir)dan çok lirik şiir etkisi gösteriyor (“Dönük Gardaş”, “Gara Dastan” vs.).

Almas Yıldırım hayatta iken yayınlanan iki kitabında (Bakü 1930 ve İstanbul 1936), bazı istisnalar dışında tüm şiirlerin altında yazım tarihleri (yıllar, bazen ise aylar) ve yerleri (şehir, köy) belirtildiği halde, vefatından sonra yayımlanan kitaplarında ise, o cümleden *İgidlere Sesleniş* kitabında bu bilgiler verilmemiştir bakmayarak ki bu veya diğer şiirin nerede ve ne zaman kaleme alındığı belirtilmese de, üzerinden yıllar geçmesine rağmen, okuyucu okuduğunda onun hangi devrin, hangi çevrenin ve tabii olarak da,

bunlara bağı kalınmayarak hangi ruh halinin etkisi altında yazıldığını kolaylıkla belirliyor ve bu zaman da şiirde ne demek istendiğini iyice anlıyor. Bu tür kayıtların yazarın hayat ve yaratıcılığının araştırılmasında da kolaylık sağladığını belirtmek istiyorum.

“İgidlere Sesleniş” kitabında Almas Yıldırım’ın bazı şiirleri en mükemmel şekli ile yayımlanmıştır. Örnektir olarak “Yurd Hasreti”ni alalım. Bu şiirin 1953 yılında yayımlanan son varyantında aşağıda verilen son dördlük yoktur:

“Torpag, o yaşıl gölgeli torpag
Goynunda mezarım da serinler.
Rüzgârla düşen her sarı yarpag
Ruhumda coşan şargını dinler.”

Tahminlerimize göre, şair el yazmalarının birinde, bu bendi şiirine ilâve etmiş, tertip eden de haklı olarak bu şiiri yayına hazırlarken, bu varyantı daha uygun görmüştür. Bazı eserlerin ise, şairin önceki kitaplarında tam ve mükemmel hali ile verilmesine rağmen *İgidlere Sesleniş* kitabında onlara oranla sönük kaldığını görüyoruz. Meselâ, 1936 yılında basılan kitapta yer alan “Amuderyaya çağırış” şiirinin sonunda geçen bu mısralar (s.27), nedense 1990 yılı basımında yer almamıştır:

Amuderya, meni al,
O cesur dalgaların goynuna sal!
Burag, alsın meni rüzgâr eline,
Boğarag eşgimi gan,
Olayım bir gurban

Ve ganımdan gatarag sellerine
 Ah bu Türk ellerine.
 Belke bir gün yaşarar bir ideal,
 Belke bir gün boy atar istiklâl...

Yazıklar olsun ki, ‘‘İgidlere Sesleniş’’ metninde de bazı ifade yanlışlıkları yer almaktadır. Örnektir diye verelim:

Verilmiştir

Eydiyin o yağya boyun (s.33)
 Goynunda gızıldan rengin
 bir destе (s.38)
 Govuşurken yurd bayrağıma,
 düyüne (s.68)
 Sevgiler yanında (s.89)
 Galmasın daş üstüne daş (s.90)
 Gan lekeleri dövşünde (s.115)
 Toz içinde getdiler (s.117)

Olmalıdır

Eydidin o yağya boyun
 Goynunda gızıldan rengin
 bir destе
 Govuşurken yurd bayrama,
 düyüne
 Sevgililer yanında
 Galmasın daş üste daş
 Gan lekesi dövşünde
 Toz içinde itdiler

Bu tür yanlışlıkların şiirin mısra, beyit ve bendlerinin ahengi-
 ni bozduğunu, doğru anlaşılmasına sebep olduğunu söyleme-
 ye gerek duymuyorum. Düzenleyen kitapta eski Sovyetler Birliği,
 Azerbaycan, tarihimiz ve edebiyatımızla ilgili çağdaş Türkiye oku-
 yucuları tarafından anlaşılacak söz ve ifadeler, hadise ve olaylar
 hakkında dipnotta bilgi vermiştir. Fakat bu dipnotlardan birinde
 yanlışlıkla ‘‘Almas Yıldırım gibi milliyetçi ve vatansever şairlerden
 Müşfig ve Rahim de Sovyet idareciliğinin kurbanı olarak sürül-
 müşler’’ (s. 40) ifadesi geçmektedir. M.Rahim ise hiç sürülme-
 miş, tam tersine hayatta iken ona en yüksek devlet ödülleri ve
 fahri/şeref isimleri verilmiştir.

Bu küçük yanlışlıklar dışında *İgidlere Sesleniş* kitabı, Almas Yıldırım'ın şimdiye kadar Azerbaycan ve Türkiye'de yayınlanmış en mükemmel ve en tutumlu kitabıdır.

İlk kitabının yayınından (1930) sonra geçen yaklaşık altmış yıl zarfında bilinen politik öfkeler yüzünden Almas Yıldırım'ın Azerbaycan'da kitabı değil, birkaç şiiri dışında eseri yayınlanmamıştır. 1990 yılında nihayet bu sessizlik buz gibi eridi ve yarım asırlık bir durgunluktan sonra, Bakü'de şairin kitabı yayınlandı. *Azerbaycan'ın Didergin Şairi Almas Yıldırım Şe'rleriyle* kitabı ünlü basın yayıncı, Azerbaycan Gazeteciler Birliği başkanı Hacı Hacıyev, tarafından yayına hazırlandı. Hacı Hacıyev kitaba yedi sayfadan oluşan çok etkileyici bir mukaddime yazdı.

Hacı bey önsözde şairin Türkiye'de yayınlanmış kitaplarındaki özgeçmişinden, Almas Yıldırım'ın oğlu Azer ve eşi Ziver Hanım'la görüşülmenin izlenimlerinden yola çıkılmıştır.

Hacı Hacıyev, genellikle Türkiye'de yayınlanan şiir kitaplarından seçtiği şiir örneklerini kitabına almıştır. Hacıyev öyle şiir örnekleri seçmeye özen göstermiştir ki, bu örnekler Almas Yıldırım'ın takiplerde, sürgünlerde, gurbette geçen “meşeggetli” hayatı, vatan aşkı, yurt hasreti ve halkının kızıl emperyalizmin esaretinden kurtulma inancı hakkında bizlerde az-çok fikir uyandırabilsin. “Esir Azerbaycanım”, “Gara Dastan”, “Elveda Bakı”, “Yurd Hasreti”, “Neçin Şair Doğuldum” gibi şiirler bu bakımdan önemlidir.

Yukarıda Almas Yıldırım'ın vefatından sonra Türkiye'de yayınlanmış *Seçilmiş Şiirler* (1953) ve *İgidlere Sesleniş* (1990) ki-

taplarında onun şiirlerinin üç bölümde, *Vatanda*, *Sürgünde* ve *Gurbette* bölümleri başlığı altında toplandığını belirtmiştik. Şair hayatta iken yayınlanmış *Boğulmayan Bir Ses* (1936) kitabında ise şiirler bölümlere ayrılmadan basılmıştır. 1953 ve 1990 yıllarında yayınlanmış kitaplarında ise, bu bölümlere ayırma prensibi az da olsa bozulmuştur. Örneğin, şairin 1934 yılında Tahran’da yazmış olduğu “Bir parça” adlı küçük şiir nedense “*Vatanda*” bölümünde yer almıştır.

Le’net eş’arıma hem sözlerime!
 Ey vatan, gel de görün gözlerime
 Gel görün, doğsun hayatımda şafag,
 Men vatansız mı doğuldum, bu ne hagg?!

Altındaki “Tahran-934” kaydı olmasa da aevli ifadelerden bu şiirin *vatanda* değil, *gurbette* yazıldığı anlaşılıyor. Aynı kelimeleri “*Arazla Derdleşme*”, “*Arhimed ve Men*” şiirleri için de tekrarlayabiliriz. Fikrimi açıklığa kavuşturmak için birinci şiirden alınan bu mısraları örnek olarak vermekle yetinmek istiyorum:

Dövrän sene gurdu oyun,
 Eydin o yağya boyun.
 Fırtınalı, boranlısan,
 Eski derdden yaralısan.
 Soran olsa “haralısan?”¹
 Söyle: Türkdür soyum, Araz!
 Sene olmaz doyum, Araz!

¹ **haralısan:** nerelisin

O zamanki “müstemele Azerbaycan’ı” şeraitinde müellifin başına olmadık fâcialar açabilecek bu mısralar, Azerbaycan’dan uzaklarda yazılmıştır ve ismi geçen kitaplarda gurbet bölümünde yer alması bence daha doğru olurdu.

Şunu da belirteyim ki, şiirin isminin altında şaire ait şu ithaf yazılmıştır: “Oğlum Araz için”

Almas Yıldırım’ın vatandan uzaklarda, Türkmenistan’da sürgünde iken evlendiği, oğlu Araz’ın da bu izdivaçtan sonra vatanda değil, orada doğduğu çocukları tarafından bilinmektedir. “Arhimed ve Men” şiiri ise gurbette değil, 1927 yılında Bakü’de yazılmış ve bu isimle de şairin kendisi tarafından basına hazırlanmış *Boğulmayan Bir Ses* kitabında (İstanbul 1936) yayınlanmıştır. Bu tür örneklerin sayısını artırabiliriz. Bununla birlikte adı geçen kitaplarda yapılan bölümlere ayırma, yukarıda da belirttiğim gibi, doğru yapılmış, iyi düşünülmüş ve şairin yaratıcılığını tamamen kapsamıştır.

Fahri Aküzüm, Almas Yıldırım’ın Türkiye’de manilerden oluşan *Azerbaycan Şarkıları* isimli bir kitap yayınladığını da belirtiyor. Yazıklar olsun ki, o kitabı bulamadım. Bildiğim kadarıyla Almas Yıldırım’ın son kitabı İran’da yayınlanan *Seçilmiş Şiirleri*’dir (Tahran 1993). Düzenleyen ve yayınlayan mühendis Böyük Resûlvend’dir. Mukaddimededen Resûlvend’in 1967 yılında Türkiye’de Atatürk Üniversitesi kütüphanesinde Azerbaycan Edebiyatı örneklerini araştırırken, Almas Yıldırım’ın bu şiir kitabını bulduğu ve şiirlerinin onu çok etkilediği anlaşılıyor. Onun düşüncesine göre Almas Yıldırım’ın bu kitabı vatan hasreti ve ayrılık konusunda yazılmış “en derin”, en anlamlı ve en duygulu şiirlerinden oluşmuştur. Resûlvend o zamandan itibaren Almas Yıldırım eserleri-

nin fotokopisini nereye gitse kendiyile götürmüş ve “hasreti taşanda”, “üreği gövr edinde”, onlardan birini okuyarak teskin olmuştur/rahatlamıştır.

B. Resûlvend’e göre Almas Yıldırım’ın şiirleri insanı “zayıflığın uçurumundan kurtarıp güçlülüğün zirvesine yükseltiyor, hüznün ve ümitsizlikten başarı ve kurtuluşa, ezilmekten dirilmeye götürüyor” Bu yüzden de Almas Yıldırım edebî mirası ile birlikte olmaya mañevî ihtiyaç duyan, Büyük Resûlvend İran ve Güney Azerbaycan’da yaşayan ve Arap alfabesini bilen soydaşlarının da bu şiirleri okuyabilmesi için yürekten sevdiği şairin eserlerini kendinin alçak gönüllülükle söylediği gibi “eski alfabeyle aktarmış” ve metnin okunmasını kolaylaştırmak amacıyla bazı kurallara uymuştur. Bu kitaba ünlü âlim ve tabib, Azerbaycan edebiyatının yorulmak bilmeyen araştırmacısı ve tebligatçısı doktor Cevat Hey’et samimî bir önsöz yazmış, yayına hazırlayan ise 1953 yılı yayınına dayanarak bir özgeçmiş hazırlamıştır. Almas Yıldırım’ın kırkdört şiirinden oluşan bu kitap onun yaratıcılığının yeni bir alanda, İran’da da yaygınlaşması için yapılan en hayırlı adımlardandır.

Almas Yıldırım’ın tüm eserlerini bir yere toplayıp, ilmî prensiplere dayanarak mukaddime, şerhler ve açıklamalardan oluşan mükemmel baskısının hazırlanmasının, edebiyatçı ve yayıncılarımızın en önemli görevlerinden biri olduğunu belirtmek istiyorum.¹

¹ Bu monografi matbaada iken Bakü’de şairin *Gara Destan* isimli yeni bir kitabı yayınlandı (düzenleyen: M. Teymur, redaktör, Y. Günaydın, Azerbaycan Yayınevi, 1994). Almas Yıldırım’ın şimdiye kadar yayınlanan kitaplarından en mükemmeli ve en nefisi olan bu kitap hakkında ne yazık ki fazla bilgi veremiyorum. (B. N.)

آلماس ایلدیریمین

سەئیلیمده همیشه شاعرلری

نوحوسما، نوحوسما، ذردلیدیر باشیم،
بۇراح اۇر باراما درغان اندیم من،
اۇراحددا فالدیقجا نوبراعجم، داشیم،
حت اولسا نۇ دباسی ندیم من...

مەدەنی مۇنۇک رەسولۇ --

1992-чи илда А. Жылдырымын Иранда чыкмыш
китабынын үз габыгы

Seçilmiş Şiirler kitabının Kapağı.

NÂ-KÂM HAYATIN SÂL-NÂMESİ

Bazı akrabalarının söylediğine göre, doğduğunda ilk olarak ona Abdülhasan ismini vermişler, fakat dedesinin ismi ile ona Almas da derlermiş. Görünür ki şair, aile geleneğine sadık kalarak ikinci ismi benimsemiştir. Şiir yazmaya başladığında Yıldırım mahlasını almış ve eserlerinin çoğunun altına “Almas Yıldırım” imzasını atmıştır. Babası Abdülmehemmed ve annesi Nise Hanım Abşeron’un eski, güzel mekânlarından birisi gibi bilinen Gala köyündendirler. Dede-babadan çiftçi olan babasının köyde biraz toprağı, “lepedöyende” (leb-i derya/sahilde) ise bir kayığı varmış. Bakü’de sanayi ve ticaret büyük hızla geliştiğinde Abşeron’un bazı köylerinden halk buraya akın etmiş ve dağlık yerlere yerleşmiş, birlikte evler kurup iskân oldukları bu mahalleye ise Çemberekend ismi vermişlerdir. Bu yüzden yaklaşık aynı yıllarda (geçen yüzyılın sonu, yüzyılımızın başlarında) Hızı ve onun köylerinden göç edip şehire yerleşenler, yerleştikleri yerleri “Dağlı Mahallesi”, Güney Azerbaycanlıların ise birlikte yaşadıkları mahalleleri “heınşeri palanı” diye adlandırmışlardır.

Çemberekend'in yeni sakinleri arasında Almas Yıldırım 'ın anne-babası da bulunuyordu. Hacı Abdülmehemmed Bey, şehirde küçük ticaretle uğraşıyor, ailesinin geçimini bununla sağlamaya çalışıyordu. Nise/Nisâ Hanım ise, ev kadını idi. Geleceğin şairinin yaşadığı ev Bakü'nün dağlık bölümünde, eski Saraykin sokağındaki yedi numaralı bahçede idi. 20-30'lu yıl takiplerinden sonra bu evi ve Şüvelan'daki bağı ailesinin elinden almışlar. 50-70'li yıllarda o sokaktaki tüm eski evler gibi Abbaszadelerin de bir zamanlar oturdukları ev yıkılmış, etrafı yeşillik alana çevrilmiş ve onun da merkezinde "Gülüstan" isimli büyük topluluk bir kültürevi inşa olunmuştur.

Almas Yıldırım, 1907 yılında doğdu (Onun Azerbaycan şiirini oluşturanlarının hangi nesline ait olduğunu aydınlığa kavuşturmak için Osman Sarıvelli, 1905; Semed Vurgun, 1906; Süleyman Rüstem, 1906, Memmed Rahim, 1907 ve Mikayıl Müsfig'in, 1909 yıllarında doğduğunu belirtmem gerekir diye düşündüm). Bakü'de oturmalarına rağmen, ailenin köyle, balıkçı kayıklarının durduğu Hazer'le olan ilişkisi kopmamış, gelecek şairin gençlik yılları sonraları adını dilinden düşürmediği bu denizin sahillerinde geçmiştir.

Sabahları sıcak Abşeron güneşinin parlak şuaları, geceleri ise ay ışığı altında Hazer'in hırçın dalgalarının fısıldadığı sihirli masallar duyarlı bir yeni yetme olan Almas'ın ruhunda o zamanlar önemini belki de anlayamadığı tuhaf, değişik intibalar, lirik duygular uyandırıyor anne-babasının müdrik tutumları, ninesinin söylediği efsaneler fikrine kol-kanat veriyordu. Şair şiirlerinden birinde ömrünün bu, geçmiş çağlarını mutluluk duygularıyla hatırlamıştır.

1925 yılında “İttihad” okulundan mezun olan Almas Yıldırım, eğitimini devam ettirmek için aynı yıl o zamanlar Bakü’nün en iyi eğitim ocaklarından biri sayılan Abdulla Şaik adına örnek okulunu kazandı. Bu okul Azerbaycan’da o zamanlar çok ihtiyaç duyulan öğretmenler yetiştiriyordu. Almas Yıldırım’la ayna okulda okuyan ve onunla arkadaşlık eden Abbasgulu Ali Hüseyin oğlu Abdullayev, kendi hatıratında¹ bu okulda ünlü kişilerin ders verdiğini belirtiyor. Gafur Efendiyev (Gantemir), Seyid Hüseyin Sadıkhâde ve Abdulla Şaik Talıbzade gibi ünlü yazarlar onların öğretmenleri idi. Hatırat yazarı: “Öğrenciler arasındaki arkadaşlık ve samimîyetten bahsedilirken Almas Yıldırım’ın ismini özellikle belirtmemiz gerekiyor. O ağır başlı, alçak gönüllü bir şahsiyet idi. Hocalarından S. Hüseyin ve A. Şaik’le iyi diyalogu vardı” kanaatindedir. Herhalde bu genç yeteneğin yaratıcılıkla uğraşmasının da bunda etkisi olmuştur. Çünkü, Almas Yıldırım “İttihad”ın son sınıflarında, şiiirler yazmıştır ve bulduğumuz örneklerden bu şiiirlerin hiç de kötü şiiirler olmadığı anlaşılır. 1925 yılında kaleme aldığı “Galdı” redifli koşmasını örnek olarak gösterelim:

Senden ayrılalı tutuldum yasa,
 Bu heste könlümde nâleler galdı.
 Gözlerim yaşardı bulutlar kimi
 Sarışın çöhremde jâleler galdı.

Felek varlığını genç iken ezdi,
 Gelbimde elemeler, acılar gezdi

¹ 19 Kasım 1989 yılında yazılmış olan bu hatıratın yazarı A. E. Abdullayev (1905-1993) bir zamanlar “Nafı” mahlası ile güzel şiiirler yazmıştır.

Emel göncesini yad eller ezdi,
Yerinde yıpranmış lâleler galdı

Birlikte bir zaman sevişmezmidik?..
Könülden ne keçse bölüşmez midik?
Üz-üze dayanıb gülüşmez midik?
İndi aramızda haleler galdı¹

Bu şiirin ister konusu bakımından, isterse de dilinin ahengi, şeklinin mükemmeliği bakımından olsun, Almas Yıldırım'ın o yıllarda yayınlanan şiirlerinden seçildiğini belirtmeyi gerekli buluyorum. Hem “Galdı” redifli koşma, hem de o yıllarda Türkiye’de yayınlanan “A Dağlar” redifli koşma Almas Yıldırım'ın orta okulda okurken bile ciddî konular seçebildiğini ve bu konuların bediî ifadesinde şiir tekniğini iyi benimsediğini söyleyebiliriz.

Almas Yıldırım 1927 yılında Bakü Devlet Üniversitesi'nin Şariyat Fakültesi'ni kazandı. Tacir oğlu olduğu için bir-iki ay geçtikten sonra onu okuldan attılar. Üzerinden 60-65 yıl geçtikten sonra ilme susamış olan sağlıklı, enerjik bir gencin büyük bir hevesle eğitime başladığı bir zamanda kalbini kıran fetvanın kökünde nelerin yattığını belirlemek zordur. Gala'daki hem köylüleri veya “arkadaşları” arasından kimilerininse “gözü götürmezliği” (haset) yü-

¹ 15 Temmuz 1927 tarihinde bu şiir yazıldıktan iki yıl sonra Almas Yıldırım şiiri kendi eli ile arkadaşı Abbasgulu Abdullayev'in (Nafi'nin) hatıra defterine geçmiştir. A. Yıldırım şiirin ismi yerine şiirin başına bu kelimeleri kaydetmiştir: “Arkadaşım Nafi'ye bir hatıra olmak için şiirlerimden bir parçasını yazıyorum”. Bu yazının aslı Azerbaycan Devlet Edebiyat ve İncesenet Arşivi'ndedir.

zünden “lâzımı yerine” (gerekli yere) sahte bilgileri vermesi mi yoksa, genç şairin faaliyetlerinde yirminci yılların parti emri ve denetimli proletar şiiirinin kurallarına uymayan motiflerin bulunması mı? Hâlâ şunu belirtmiyorum ki, Almas Yıldırım’ın babası büyük bir tüccar değil, olsa olsa küçük bir seyyar satıcı idi. Diğer yandan ister tacir, isterse de küçük alış-verişle uğraşan içtimaî zümreye bağlı olmayan bir kimse, bir vatandaş olarak kendi evlâdını yüksek okullarda okutmaya hakkı olmasın? Özgür hayata yeni yeni ayak bastığı bir zamanda başına gelen bu kaza ve kader yüzünden, belirli kurumlar tarafından “itibarsız kişiler“ sırasına dahil edilen Almas Yıldırım, kendi durumundan endişe duyuyor ve birşey yaparken defalarca düşünüp taşınıyordu. Zamanla şair de, zorla devrilen Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti için kanlı göz yaşları dökmeyi bırakıyor, yeni rejimle kaynayıp, karışmaya, moda olan yeni konularda şiirler yazmaya başlıyor. Bu ruh hali, üniversiteden kovulmuş Almas Yıldırım’ı Azerbaycan Proletar Yazıcılar Cemiyeti’ne götürüyor.

Burada kısa bir rapor sunma ihtiyacı duyuyorum.

Azerbaycan Cumhuriyeti Tarihi veya *Azerbaycan Türklüğü’nün İkiyüz Yılı* yahut *Kuzey Azerbaycan Edebiyatı Tarihi* bütün yönleri ile yazılmamıştır. Bu büyük ve kutsal görevin, önümüzdeki beş yıl içinde tamamlanması gerekir. Atatürk Kültür Merkezi ve bu kuruluşun yürüttüğü Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Projesi de, kutsal görevin bir yanını halledecektir. Şimdi yetişen Azerbaycan gençliğinin bilmesi, öğrenmesi, sık sık hatırlayıp, değerlendirip ders alması gereken bir yakın geçmişimiz var. O geçmişe ait bazı gerçekleri hatırlayalım.

1920 yılının birinci yarısından itibaren Bakü’de bazı edebî gruplar oluşmaya başladı. Bazı redaksiyon ve kulüplerin dahilinde faaliyet gösteren bu guruplar “Zehmetkeş Edib ve Şairler İttifacı”, “Edebiyyat Cemiyeti”, “Gızıl Gelemler Birliğı”, “Azerbaycan Proletar Yazıcılar Cemiyeti” hakkında edebiyat tarihlerinde ve bazı araştırmalarda bilgi verilmiştir. “Edebiyat Cemiyeti” 1925 yılının başlarında kurulmuştur. Azerbaycan Edebiyatı’nı geliştirip, onu çağdaş yeri bir cereyana çevirmeyi kendine amaç edinen bu kuruluş hem de edebiyat tarihimizi öğrenmek, folklorumuzu derlemek, edebî tenkidi geliştirmek ve genç edebî güçlere yardım etmek amacı güdüyordu (Bakü, *Kommunist Gazetesi*, 3 Mart 1925).

Azerbaycan’da edebî kuvvetlerin sonradan bir kaç yıl süren teşkilatlanmasında “Edebiyyat Cemiyeti”nin bazı önemli hizmetleri olmuştur. Sosyalist devrimden önce de edebî hizmetleri ile tanınmış C. Memmedguluzade, A. Hagverdiyev, A. Şaik, S. Ahundov, S. Mansur gibi sanatçılarla birlikte genç müellifler de bu birliğe üye idiler. Onlar burada edebî, bediî eserlerini okuyor, edebî konuşma ve tartışmalar yapıyorlardı. Ahmet Cavad “Edebiyyat Cemiyeti”nin genel sekreteri idi. Ünlü şair ve araştırmacı Cafer Remzi “İldırım Almaszade” isimli bir makalesinde (*Edebiyyat ve İncesenet*, 18 Mart 1988) “Edebiyyat Cemiyeti”ne üye olan kişilerden birisinin de Almas Yıldırım olduğunu belirtmiştir.

RK (b)P MK’nin¹ “Partiyanın bediî edebiyat sahasında siyaseti haggında” 18 Temmuz 1925 tarihli kanunu ile ilgili olarak Azerbaycan’da da o zamanki iktidar, siyasî-ideolojik kadrolarla edebî kuvvetlerin uyumlandırılması olayını yeniden gündeme

¹ Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi Merkezi Komitesi

getirdi. Bunun anlamı ise, vatanseverlik yapanların “Sovyet tipi insanı” önünde engel olmasını önlemek idi.

“Edebiyat Cemiyeti”nde “Köhneler” (eskiler)in nüfusunun arttığı belirlendi. Bunu büyük bir tehlike sayan başkanlık, 1926 yılında “edebî kuvvetleri yeniden oluşturmak” ismi altında “Edebiyat Cemiyeti”ni kapattırır. Birlik işini “Gızıl Gelemler İttifacı”na devreder (*Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, 3. cilt, Bakü 538). Almas Yıldırım bu birliğin üyesi olarak faaliyetini sürdürüyor ve Birliğin yayınlattığı “*Genç Gızıl Gelemler*” isimli mecmuada (1926) onun da birkaç şiiri yayınlanıyor.

Ocak 1928 tarihinde “Gızıl Gelemler İttifacı” terkinde yeni bir edebî birlik, “Azerbaycan Proletar Yazıcılar Cemiyeti” kurulur. Bu birlik üyelerinin aldıkları nefes hakkında bile bilgilerin yayın ve arşivlerde bulunmasına karşılık, Almas Yıldırım’ın o dönem edebî faaliyetleri hakkında çok az bilgi vardır. Bazı hatıralar bu olayları az da olsa aydınlatmaktadır.

Bir zamanlar Azerbaycan Proletar Yazıcılar Cemiyeti’nin başkanlarından olan S.Rüstem “Zamanın Esas Meyarı” (*Edebiyat ve İncesenet*, 22 Ocak 1988) ismi ile yayınladığı sohbet yazısında, o zamanlar herkesin yenilik hevesinde, yenilik arayışlarında olduğunu itiraf ediyor. Çoğunluk, “sosyalist devrim”den sonra her şeyin yeniden kurulması, eski ne varsa hepsinin atılması gerektiğini düşünüyordu. Edebiyatta bu yol ise klâsiklere karşı lâkayıtlığa, yaşlı nesil sanatkârlarına karşı ise, yanlış davranışlara yol açtı. Biz Azerbaycan Proletar Yazıcılar Cemiyeti’nin genç üyeleri herkesin bizim gibi yazıp, bizim gibi düşünmesini istiyorduk. Devrimi âcilen

derk etsin... Biz yaşlı nesil sanatkârlarını bazen doğru değerlendirmiyorduk. Zaman çok karma karışık idi. Bazıları faaliyetini saklı sürdüren Musavat Partisi'nin etkisinde kaldı. Bazıları ise haksız tenkidlere devam getiremedi. Bu yüzden de birkaç şair ülkemizi terketti. O devrin kavramları ile söylersek onlardan hiç birisi ne burjuva yazarı, ne de bey-han çocuğu idi. Aralarında Almas Yıldırım gibi güçlü ve yetenekli şairler de vardı.

S. Rüstem'in fikirleri görüldüğü gibi, bir o kadar keskin olmasa da Proletar Yazıcılar Cemiyeti'nin hayatına tenkidi bir bakışın, biraz kısıla kısıla, çekine çekine de olsa çizilmiş manzarasıdır. Bu yüzden de kendilerinin de itiraf ettiği gibi, Süleyman Rüstem'in bir zamanlar Almas Yıldırım'la arkadaşlık ettiğini söyleme gereği duyuyorum. Yazıklar olsun ki, bu hatıralar o yılların Almas Yıldırım'ı hakkındaki bilgileri tamamen kapsamıyor ve onun hakkında bizlere kesin bilgi vermiyor. Almas Yıldırım, sadece "ülkemizi terk etmemişti"; onu önce Dağistan'a, sonra ise, Türkmenistan'a sürmüşlerdi. Her iki sürgün yerinde de ciddi bir şekilde takip edilen Almas Yıldırım hapsedilip, en ağır cezaya uğrayacağına inandıktan sonra, İran'a gitmek zorunda kalmıştı. Süleyman Rüstem, müsahibe (sohbet) de "dostunun" karakteri, yaratıcılık özellikleri hakkında hiç bir bilgi vermiyor. Bu yüzden de, o devirde ve adı geçen olaylarda bulunan, Proletar Yazıcılar Cemiyeti'nin diğer bir üyesinin söyledikleri bu bakımdan oldukça önemlidir. Cumhuriyet emekçi öğretmeni H. Hasanzade'nin "Ömrün Bir Parçası" isimli makalesinden (*Edebiyat ve İnceneset*, 22 Ocak 1988) Proletar Yazıcılar Cemiyeti'ne üye olan ilk şair kız olduğunu öğreniyoruz. Süleyman Rüstem'in genel sekreteri olduğu bu cemiyetin üyeleri arasında Abdülbağı Fevzi, Memmed Rahim, Mükayıl

Müşfik, Resul Rıza, Elekberzade Abdülhasan, Hüseyin Natic ve başkaları ile birlikte Almas Yıldırım da bulunmuştur. Azerbaycan İlimler Akademisi'nin Yönetim kurulunun "İstiglaliyyet" sokağındaki binasında yerleşen birliğin toplantılarına Hüseyin Cavid, Seyid Hüseyin, Cafer Cabbarlı, Abdulla Şaik, Hacı Kerim Sanılı, Taği Şahbazi gibi "eskiler"de davet ediliyorlarmış. Humay Hanım şöyle yazıyor: "Birlikte müzakereler çok tartışmalı oluyordu. Bu günün gözü ile baktığımızda, tabii olarak, kimin haklı kimin haksız olduğunu belirlememiz zor değil. Şimdi haksız gibi görünen tenkidler o devirde haklı sayılıyordu. "Cığırdaşlar", "Hırda (küçük) burjuva yazarıcısı" o devirde kullanılan terimler idi. Ben o müzakereler ve tartışmalar zamanı Hüseyin Cavid'in nasıl sinirlendiğinin şahidi olmuşum."

Humay Hanım'ın şimdi de Edebiyat ve İnceneset Arşivi'nde bulunan hatıratı Almas Yıldırım'ın kişiliği, karakteri hakkında bizlere az da olsa bilgi vermektedir. Almas Yıldırım'ın orta boylu, sade ve düzenli giyinen, yavaş yürüyüşlü birisi olduğunu bu hatıralardan öğreniyoruz. O, Bakü'de M.E.Sabir adına Devlet Kütüphanesi'nde, "Kitab Dostları" birliğinin düzenlediği toplantılara katılır, bazen de şiirlerini okurmuş. Proletar Yazıcıları Cemiyeti'nde yapılan tartışmalar zamanı diğer istidadlı kalem sahipleri gibi Almas Yıldırım'da o zaman için dehşetli seslenen "hırda burjuva" yazarı damgasıyla damgalanmıştır.

Almas Yıldırım'ın Azerbaycan Proletar Yazıcılar Cemiyeti'nin "gerçek üyesi" değil, "cığırdaş" sayılmasının sebeplerinden birisi de onun bazı içtimaî toplantılarda sunduğu bildirimlerin resmî dairelerde bir çokları tarafından kabullenilen hâkim düşüncelerle

örtüşmesi idi. 24 Nisan 1985 yılında Cumhuriyet Devlet Arşivi'nde Almas Yıldırım'ın hatırasına ithaf edilmiş gecede hatıralarını anlatan S. Rüstem'in makalesinde Humay Hesen-zade'nin o zamanlar yazdığı parçalardan biri (olduğu gibi) yer almıştır. Cemiyet üyelerinin yeni yazarlar koluna dahil edilen müelliflerin eserleri hakkında biraz da olsa fikir uyandırabileceği için bu parçayı burada olduğu gibi veriyorum:

Kaspinin¹ goynunda yerleşen diyar
Neş'elidir, çünkü gara ganı var.
Gızgın fantanları dünyanı sarar,
Daima ireli goşar bu ölke.

Dostları gülerken, düşmeni sızlar,
Bağrında tükenmez tunçlar, yıldızlar,
Senetden zövg alar oğlanlar, kızlar
Bahdıkça onlara, çoşar bu ölke.

Almas Yıldırım Azerbaycan Yazıcılar Cemiyeti'nin "hakikî üyeleri" arasında değil, "cığırdaşları" arasında yer alıyordu. 20 yaşını yeni tamamlamış olan bir genç istidâdın C. Memmedgulu-zade, H. Cavid, A. Şaik gibi "gocaman", "eski" üstadlarla cığırdaş kategorisine konulması bir taraftan onun içtimaî durumu ile (tacir oğlu) ilgili idiye de, diğer taraftan ise Almas Yıldırım'ın İstanbul'da yayınlanan şiirlerinin hâlâ unutulmaması ile ilgili idi.

1927 yılında yeni alfabeye geçmek için yapılan tartışmaların birinde Almas Yıldırım o devir için çok büyük cesaret gerektiren

¹ Kaspî: Hazar Denizi.

aşağıdaki bu sözleri söylemiştir: “Kardeşler, Arap alfabesinden Latin grafikasına geçmek oldukça gereklidir. Türkiye Türkleri de bu yoldadırlar. Fakat ben eminim ki, bu yakın gelecekte uğrayacağımız en dehşetli bir olaya hazırlıktır. Bununla görevli arkadaşlar Moskova’dan verilen fetva ile Kiril (Rus) alfabesine geçmeye hazırlanıyorlar” (*Odlar-Yurdu*, Numara. 20, Ekim 1990).

Böylelikle de artık Protetar Yazıcılar Cemiyeti’ne üye olmasına, yeni rejimin kurallarına uyan “Hindli Gızı”, “Şerge”, “Yarın”, “Gerbe”, “Kırım’da Akşamlar” gibi şiirlerinin de yayınlanmasına rağmen, içtimaî durumu, bazı toplantılardaki serbest bildirimleri, nihayet İstanbul’da *Hayat* dergisinde yayınlanan şiiri yüzünden Almas Yıldırım’ın adı artık merkezi Moskova, şubesi Bakü olan politik yönetimin kara listesine düşmüştü. Genç şairin her bir adımı takip edilir, “vügarlı” (gururlu) başı üzerinde sosyalizmin siyah bulutları gittikçe daha da sıklaşıyordu. Acaba, Türkiye’de yayınlanmış “A Dağlar!” şiirinde ne vardı ki, siyasî yönetimi böyle öfkeye salmıştı?

Azerbaycan Âşık Edebiyatı’nın en verimli şekillerinden olan koşma türünde, şiirimizin gelenekli konularından olan dağlara sesleniş olarak yazılmış bu eserde vatanın ebediyat sembolü olan dağlar, her zamanki ululuğuyla yücedir. Onların “toprağı cavahir” (inci), “taşları elmas”tır. Zümrüt gözlü eteklerinde lâleler açıyor. Sinesinde eller kurban kesiyor... Fakat “şair gözü açık olur” demişler. Almas Yıldırım son zamanlarda (1920’li yıllar) Hazar Denizi’nden, Bakü’den esen rüzgârların bu dağlara bir sıkıntı, bir ızdırap getirdiğinin farkındadır. Şiirde, Azerbaycan’ın ilk kanunî demokratik devletinin zorla yıkılıp yerine kurulmuş Sovyet rejiminden bahsedildiği açıkça anlaşılmaktadır.

Çekilmiş gelbine esgiden min dağ,
 Titreyip eşgini anan her dudag,
 Yayılır şikeste sesleri dağ-dağ,
 Ne söyler bu garib diller, a dağlar.

Bazı şairlerin kendi eserlerinde mahiyetine varmadan Lenin’i, Sovyetleri, Kızıl orduyu, “şen hayatı” (mutlu hayatı), komünizmi “enine, boyuna” övdükleri halde, yani ülkede “elemden neş’eye” ruh hali sunî bir halde oluşturulduğu bir zamanda Almas Yıldırım’ın Azerbaycan’ın sembolü gibi vafettiği dumanlı dağlarımızın göğsüne yapılan acılardan söz edip, onların zirvesinde dolaşan acı rüzgârlara dikkat çekmesi, ülkenin, halkın başına getirilen büyük içtimaî facialara değinmesi, hem de bu konulu bir şiiri “demir perde”nin arkasından yayınlatabilmesi o zaman için bir patlama oldu. Genellikle o zamanlar her yoldan ve yönden telkin edilen komünist partili düşünceye göre bu tür eserlerin müellifi rahat bırakılmazdı.

“Proletar tenkidi” de “fil kulağında” uyumamıştı. Proletar Yazarlar Cemiyeti’nin o zamanki rehberlerinden biri olan tenkidçi Mustafa Garayev ilk sırada her halde “A dağlar!” eserini dikkate alarak, Almas Yıldırım gibi genç şairleri “millî edebiyat perdesi” altında mersiyeler yazmakla itham ediyor, “onları Müsavatçıların âşığı”, “Türkiye çavuşlarının hakikî öğrencisi” veya “Ahmet Cavad ve Hüseyin Cavid’in yolcuları” olarak nitelendiriyor, bu gibi kuvvetlerden edebiyatımızın temizlenmesi gerektiği hakkında emirler veriyordu. Bilimsel sosyalist tenkidin temsilcilerinden biri olan Esed Eyyubi ise “Almas gibilerin başları Sovyet çekici ile ezilmelidir” gibi katı bir sonuca varmıştır.

Tüm bunlardan sonra Almas Yıldırım, Azerbaycan Proletar Yazıcılar Cemiyeti'nden azledilmiştir. Baş politik yönetim (GPU) yolu ile şair Dağıstan'a sürülmüştür. Bu olay Almas Yıldırım'ı kötü bir şekilde etkilemiştir. O sanki ne yapacağını biliyordu?

Gizli yol kesmedim, gacag olmadım,
Sakit bir hayatı pozmadım men ki?
Dost için ganlı bir bıçag olmadım,
Heç bir gatle ferman yazmadım men ki?!

Böylece şair genç ömrüne esen bu soğuk rüzgârın, bu dehşetli kasırganın ona ne acılar getireceğini önceden hissetmiştir. Almas Yıldırım “Dağlara Veda” şiirini bu yüzden yazmıştır.

1936 yılında basılan kitabında şiirin isminden sonra “Bakü”den ayrılırken kelimeleri kaydedilmiştir. *İgidlere Sesleniş* kitabında ise bu kelimelerin yerine “Dağıstan'a sürülürken” ifadesi yazılmıştır. Herhalde Bakü ile Kızılburun istasyonları arasında gözyaşları içerisinde soluk almadan yazılmış bu şiir şairin bu acımasız cezadan çok sinirlendiğini, “yasa battığını” fakat iradesinin eğilmediğini gösterir. Hayatının yeni bir tarafa doğru yönelmesinden, iltica/muhacir, sürgün hayatının başlamasından haber veren bu şiiri olduğu gibi buraya aktarıyorum:

Ezelden can deyerek bu sevdalı ölkeye,
Her gadasın aldığım¹ sene ayan, a dağlar.
Ohşarken her derdini söz verdim
ölüm deye,

¹ gadasını almak: ağrısını, acısını almak

Onun çün bu çekdiyim derd bi payan,
 a dağlar...
 Doğma yurdu terk edip atıldım diyar diyar,
 Görmedim Şikeste gelb okşayacak
 bir bahar
 Döndü hep düşmen oldu dost denilen
 her ne var,
 Sen gel öz dostluğunda möhkem dayan,
 a dağlar.
 Of Bakı... bu ayrılığ mene ölümden ağır,
 Aleme bahar geldi, sene yağmur, gar yağır

Gündüzlerin dumanlı, geceler dilsiz,
 sağır;
 Bu boğulan sesimi var mı duyan, a dağlar?

Hicrine tab edersem dağları deleceyem,
 Bir ganlı Sezar gibi men yine geleceyem,
 Bir gün İldegiz gibi haykıra bileceyem,
 Artığ oyan a dağlar, ortak oyan, a dağlar!..

Bir gün gelir goşarag yurdumun harayına,
 Men ateş açacağam düşmenin sarayına;
 Ne düşer yurdu batmış bir igidin payına?
 Ya Şerefli istiglâl, ya gızıl gan,
 a dağlar!..

Dağıstan, dünyanın güzel tabiata, tekrar olunmaz güzellikle-
 re sahip ölkelerinden biridir. Şair, burada dili bir, dini bir kardeşle-

rinin veya Türk dilini iyi bilen Azerbaycanlı muhacire saygıyla yaklaşan Lezgilerin, Avarların, Lakların, Dargilerin arasında idi. Yeni devir Azerbaycan Edebiyatı'nın ilk ve istidâdlı romancısı Elekberzade Ebülhasan, Azerbaycan ve Özbek şiirinin ünlü temsilcisi Magsud Şeyhzade ve diğer yaratıcı gençler gibi Almas Yıldırım da Dağıstan'da pedagojik çalışmalarla uğraşıyordu. Şair, vatansever öğretmen ve öğrencilerle görüşüyor, onlarla arkadaşlık ilişkileri kuruyordu. Dağların zengin güzelliklerini anlatıyor, yerli tarihî kaynaklar ve halk deyimlerine dayanarak dağlıların kurtuluş/istiklâl davasını anlatan şiirler yazıyordu.

Almas Yıldırım'ın Dağıstan'daki sürgün hayatı buradaki edebî dünyada sezilen bir canlanma ile üst üste düşüyor. O zaman geçmiş Sovyetler Birliği'nin her yerinde olduğu gibi millî kırsal kesimlerde, aynı zamanda Dağıstan'da da Proleter Yazıcılar Cemiyeti'nin teşkilâtlanması süreci devam ediyordu. Sürgün ve garip bir şairin, bu sürecin dışında kalması, siyasî yönetimin sinirlenmesine yol açabilirdi. Çünkü Almas Yıldırım buraya “özünü düzeltmek”, “sehvelerinden sonuç çıkarmak” (yanlışlıklarını anlamak) için sürülmüştür. Şair birliğe üye oluyor, toplantılarda eserlerini okuyor, hatta bununla kalmayıp Dağıstan Proleter Yazıcılar Cemiyeti'nin Derbend'deki kolunun aktif kurucularından birine çevriliyor. 30 Ocak 1930 yılında *Dağıstan Fügerası* Gazetesinde yayınlanan “Edebiyatta Yarış” makalesi bu bakımdan önem arz etmektedir. Şairin kendisinin şiir ve makalelerinin düzenli olarak gazete ve dergilerde yayınlanması, Dağıstan yönetiminin dikkatini çekmişti. Bu konuda Osman Alp Efendizade “Edebiyat Cephesinde” isimli makalesinde (*Dağıstan Fügerası*, 12 Ocak 1930) şöyle diyordu: “Bir Ocak'ta Sayın Almas Yıldırım'ın edebî parçalarını tartışmak için düzenlenen toplantıya gelen yüzlerce ilgilinin son

zamanlarda birliğe olan ilgisi edebî birliğe edebî gençliğin beslediği ilgiyi gösteriyor. Almas Yıldırım'ın son zamanlardaki yayımları olan ilişkisi genç edebî cephemizin rolünü aktifleştirmiş ve herkesin dikkatini çekmiştir.

Cenubî¹ Dağıstan Proletar² Yazıcılar Cemiyeti bu durumu gözönünde bulundurarak Derbend'de aydın ve edebî gençlik karşısında tartışmaya açık bir toplantı düzenleyip bugünkü edebiyatımızın üzerine düşen görevleri bir daha hatırlattı. “Biz inanıyoruz ki, alî maarif ve kültür organlarımız ülke dahilinde büyük rol oynayan cemiyetimize yardım ve rehberlik ederlerse, ülkede proletar edebiyatı yolunda atılan adımlar daha da hızlanacak ve azimli olacaktır.”

Bununla beraber siyasî kurul yöneticilerini olayın herkes tarafından görülen özellikleri değil, sadece onların kendilerinin gördükleri “kompromat” tarafı ilgilendiriyordu. Sürülmüş şairin ziyahılar ve özellikle de öğrenci gençler arasında artan nüfusu bazı görevlileri rahatsız etmeye başladı. Onlar bunu “kızıl işgale karşı millî birliğin uyanmasını direk etkileyen özellik” olarak değerlendiriyor ve şairin Dağıstan'da kalmasını bir tehlike olarak görüyorlardı. Almas Yıldırım'ın 1930 yılında Bakü'de yayınlanan *Dağlar Seslenir* kitabı komünizme karşı fikirler aşıl原因 bir unsur sayılarak satıştan kaldırılmıştır.

Şairi şimdi ise, Türkmenistan'a sürüyorlar. O Aşgabad'da İran ve Kafkaslardan göçüp, oraya yerleşmiş Türk ailelerinin ço-

¹ cenûp: güney

² proletar: işçi

cuklarının eğitim gördükleri okulda ders vermeye başlıyor. Türkmenistan ziyalılarının onunla sıkı ilişkileri vardı. Aşgabad radyosu ve yerli yayınla bağlantı kurdu. Vatanseverlik ruhunda yazılan şiirleri elden ele dolaşan şairin burada da nüfuzunu/itibarını yükseliyordu. Önüne çıkan her durumdan yararlanan Almas Yıldırım Türkmenlerin hayatı ile yakından ilgileniyordu. Emekçi, çalışkan Azerbaycanlılar gibi köylerde ve şehirlerde çalışan Türkmenlerin de, yeni rejimin insan haklarını ve insanın ruhunu dışlayan ağır hayat şartlarına tanık oluyor, insanların millî duygularını öldürmek için Bolşevik tebligat arabasının “deriden-kabuktan çıktığını” seyrediyordu. Kendi çevresinde etkileyici şiirleri ile “İstiklâlcî Bir Topluluk” oluşturmayı başarıyordu. Kendisi de Dağıstan ve Türkmenistan sürgün yıllarını hatırlarken, onun böyle dolaşmasının onlar için (resmî daireler için) daha kötü olduğunu itiraf ediyordu: “Beni yurdumun her tarafında dolaştırıyorlar. Milletimin boynundan asılmış her zincir halkası benim kinimi daha da kuvvetlendiriyor...”

Şairi Türkmenistan’da da rahat bırakmıyorlar. *Zahmet Gazetesi*’nin 27 Nisan 1932 tarihli sayısında yayınlattığı “Öz haggımda” isimli makalesinden vatanından sürülmesi ile yetinmeyip, onu yine de “ifşâ” ettikleri anlaşılıyor. Eski sandık içi dökülüyor, şairi musavatçılarla birlikte “sınıfı düşmanlar arasında” kalmakta itham ediyorlardı. İtham edenlerden en aktifi ise, Süleyman Rüstem idi. O Azerbaycan Proletar Yazıcılar Cemiyeti’nin Kongresi’nde sunduğu bildiriye Almas Yıldırım’ın 1925 yılında (7 yıl önce!) yazdığı “Sevdiğim” isimli şiire dayanarak onu “Sınıf düşmanı şair” olarak nitelendirip suçluyordu.

Bu tür delillerle karşılaştığımızda Almas Yıldırım’ın siyasî yönetim tarafından takip edilme sebebi anlaşılıyor, fakat bazı kalem

arkadaşlarının ona düşman olma sebebini anlamak oldukça zordur. Bazılarına göre bu, Almas Yıldırım'a karşı olan bu kötü (bed-nâm) değerlendirme ona gösterilen rağbet duygusunun fazlalığından kaynaklanıyordu. Almas Yıldırım'ın hâlâ 19-20 yaşlarında bir genç iken yazdığı bazı şiirlerde kullandığı temiz, saf, ahenkli Azerbaycan dili yeni yaratıcılığa başlamış bir çok proletar şairlerin “kele-kötür” (batık-çıkık) nazmına oranla gerçekten de bir mucize idi. Eserlerindeki canlı lirik tasvirler ise, insanlarda “ressam fırçası ile çizilmiş zengin manzara” etkisi bırakıyordu. Bu yüzden de Nebi Hazri'nin sorduğu şu soru çok doğrudur: “Belki onun edebî düşmanlarını sinirlendiren de, onları hayrete düşürecek bu değerler olmuştur?”

Almas Yıldırım'ın sürgün hayatını, sürgündeki faaliyetini izlemek, onun Aşgabat'la olan ilişkilerini kontrol etmek için, Bakü baş siyasi idaresinden Türkmenistan'a özel bir temsilci (E. Ruhi) gönderiliyor. Bu “ajan” bu kötü görevini iki taraflı olarak yapıyordu. Bir taraftan şairin her bir adımını izleyerek, kendi kurumu için “bilgi” hazırlıyor, diğer taraftan ise onun Türkmenler ve cumhuriyetteki Azerbaycanlılar arasındaki nüfuzunu azaltmak, yok etmek için makaleler yazıp yayınlıyordu. Almas Yıldırım'ın Türkmenistan'da hangi durumlarda çalıştığını, nasıl ve hangi kaba kuvvetlerle karşılaştığını bilmek ve nihayet neden eski Sovyetler Birliği'nden iltica etmek zorunda kaldığını anlamak için E. Ruhi'nin yayınladığı bir makalesinden bazı bölümleri kısaltmalarla da olsa buraya aktaracağım. 12 Ağustos 1932 yılında yayınlanan makalenin sadece başlığı bizlere makale hakkında tam bir fikir veriyor: “Düşman mefkûresine bolşevik ateşi”. Ekber Ruhi bu başlık altında “Almas Yıldırım'ın yaratıcılığı” konusunda kendi “şartlandırılmış” düşüncelerini şöyle açıklıyor:

“Almas bizim çevrede, Türkmenistan’da yeni olsa da, yaklaşık 6-7 yıl önce edebiyat alanına atılmış gençlerden birisidir. O Azerbaycan yayınında sadece Cavad’ı müsavatchı şair olarak tanımıştır ki son günlere kadar da *Genç İşçi Gazetesi*’nde ona küfür edilmektedir. Almas Yıldırım da sessiz kalmamış, *Zahmet Gazetesi*’nde ona karşı yapılan bu baskılara karşı cevap vermiştir (27 Nisan 1932 yılında yayınlanan “Öz haggımda” makalesi, B. N.). Fakat biz bu cevapla yetinemeyiz, çünkü Almas öncelikle kendi geçmişini ve o günkü yanlışlıklarını orada yeterince göstermemiş ve kendini savunamamıştır.” Bundan sonra Ekber Ruhi şairin Aşgabad radyosu ile yayınlanan “İşle bizim ellere” şiirini “tahlil” etmeye teşebbüs etmiştir.

“Almas’ın yurdu neresi ve o ne yazıyor:

Yaz gelip torpaglar çiçek açanda

Menim de vardır bir sözüm ellere:

Traktorlar çölde yarış açanda

Tikilib galsın goy gözüm ellere.

Baş belâsı tenkidçi, bu şiirdeki eller kelimesi ile Ahmed Cavad’ın “Göy göl” şiirlerindeki eller arasında bir uyum olduğunu seziyor ve şöyle yazıyordu: “*Bu yurt Müsavatdır, bu yurt Kemalcılar Türkiyesi’dir. Almas’ın gözlerini oraya diktiği 6-7 yıl önce, şiirleri yayınlanan zamandan itibaren, bizlere malûm idi.*”

Şaire baskı yapmak için E. Ruhi bu defa da onun Aşgabad radyosunda ile yayınlanan “Mayıs” şiirini hedef alıyor:

“Gocaman dağları aşib keçerek

Gelmiş bu sevdalı diyara Mayıs

Coşğun ırmaglardan sular içerek
Salamlar söyleyir bahara Mayıs.”

E. Ruhi’ye göre Almas Yıldırım bu şiirinde Mayıs bayramının dışarıdan coşkun ırmaklarla geldiğini iddia etmekle, ne az, ne de çok dünyada SSCB proletariyatının rehberliğini (başkanlığını) inkâr ediyor. Henüz Almas 1 Mayıs’ın SSCB proletariyatı başta olmakla tüm dünya işçilerinin kapitalizme karşı bir cephede birleştikleri gün olduğunu anlamamıştır. Kaşınmayan yerden kan çıkarmak buna derler. E. Ruhi bir az da “ileri” giderek yukarıda verilen şiiri şimdi de Azerbaycan tarihi ile ilgili yeni bir buluş olarak değerlendiriyor.

Almas’ın “mayısı dışarıdan gelme” olarak göstermesi tesadüfi bir olay değildir. Çünkü musavatçılar... M. E. Resulzade... bugün bile Azerbaycan’daki Nisan devriminin Bakü işçilerinin mücadelesi ile değil, dışarıdan, “Rusya”dan geldiğini, Azerbaycan işçi ve kolhozcularının bundan haberdar olmadıklarını utanmadan kendi makalelerinde iddia ediyorlar.”

İyi demişler “Adımı sene koyum, seni yana yana koyum”. Bu makalenin Almas Yıldırım’ın sonraki talihinde oynadığı kötü rolü dikkate alarak, bu makaleden bir parçayı da buraya olduğu gibi aktarmayı gerekli buluyorum: “Almas kendi şiirinde Türkmenistan’dan bahsediyor; fakat, Lenin millî siyaseti sonucunda kurulan millî cumhuriyetleri görmüyor. Almas, Türkmenistan’ı çok seviyor ve şiirinin bir bölümünde şöyle yazıyor.

Goynunda azad olduğum,
düşünde rahat kaldığım,

Her bir gadasın aldığım,
uca dağlar dileklensin.”

Şimdi ise tenkidçinin bu mısralara dayanarak vardığı “bu göyden düşme” sonuca bakalım: “Almas özgürlüğünü sadece Türkmenistan’da görür. Bu da sebepsiz değildir. Almas, Azerbaycan ve Dağıstan’da özgür ve rahat olmamıştır, çünkü ona bu imkân sağlanmamıştır. Ancak burada ona serbestlik ve rahatlık verilmiş, o da istediğini yazmıştır... Fakat bu düşüncelerle Almas burada da rahat yaşayamayacaktır. Almas’ın dünya görüşünde bize yabancı olan fikirler çoktur. Henüz Almas bunları ıslâh etmek ve kendini yeniden kurmak, düşüncelerini geliştirmek için Leninizm, Marksizm eğitimi görmemiş ve geçmiş yanlışlıklarını ifşâ etmemiştir. Almas gençtir. O eğer isterse ve geçmişinden uzaklaşırsa bizimle çalışabilecektir. Aksi halde darbelerimize katlanmalıdır.”

Siyahtan koyu renk yoktur. Bolşevizmin ideoloji yığnında ise, öyle bir karar yoktur ki, Almas Yıldırım’a karşı olmasın. “Zerbelerimize dözmelidir” (Baskılarımıza tahammül etmelidir) ne demektir? Eğer ideolojik baskılardan söz ediliyorsa E. Ruhi’nin makalesindeki baskıdan daha ağır ve daha kuvvetli bir baskı var mı acaba? Demek ki, sözü edilen, fizikî baskı, hapis, kurşuna dizilmedir. Böylelikle Almas Yıldırım’ın başı üzerindeki namert kılıcı indirilmek ve kendi kurbanını başsız koymak için bir sebep arıyor. Fahri Aküzüm ise şöyle yazıyordu: “Almas Yıldırım için iki yol var idi, ya E. Ruhi’nin dediklerini kabullenip, onların arasına girmek ya da millî düşüncelerini hayata geçirebilmek için mücadelesini sürdürmek. Tabî ki, şair doğal olarak ikinci yolu tutacaktı.”

E. Ruhi'nin açık tehditleri sonucunda şair kendini ve yeni kurduğu ailesini ne gibi tehlikelerin beklediğini anlıyor ve bu deşetli yönetimin acımasız pençesinden kurtulmak kararına varıyor. Çünkü, yukarıda verilen “hayır-dua”(!)dan sonra Türkmenistan'da kalmak kurbanlık kuzu gibi kasap kütüğüne baş koymak gibi bir şey idi. Temmuz 1933 yılında o, karısı ve üç aylık oğlu Azer'i de alarak, İran'a doğru ilerleyen kaçak deve kervanına katılıyor. Aşgabat'tan İran'a gitmek için yol Türkmenistan'ın Firuze diye adlandırılan güzel bir yaylak bölgesinden geçiyordu. Yüce dağlar koynunda karar bulmuş Firuze'ye gitmek için bizim Ağsu yollarını hatırlatan kayalıklarla çevrelenmiş, eğri yollarla durmadan yukarıya doğru tırmanmak gerekiyor. Genişletilmesine ve asfalt örtünün çekilmesine rağmen, bizim “Ağsu aşırımı” gibi, o yolların geçilmesi şimdi de zordur. 1985 yılının yazında Türkmen yazarlarının misafiri olarak halk yazarı Hüseyin Abbaszade ile birlikte İran sınırında yerleşen o yaylaya çıktım ve o yolun zorluklarını görmüş oldum. “Konspirasiya”nın (gizli faaliyet) gerektirdiği şartlara göre Almas Yıldırım ve ailesi bir gün kervanla gittikten sonra, onlardan ayrılmak zorunda kalıyor ve yola yaya devam ediyor. Onlar Şûrâlar Türkmenistan'ında tutuklanmamak için zaten yürünmesi zor olan bu yoldan çıkıp, kayalıkların arkası, derelerin dibini, köprüsüz dağ nehirlerinden geçerek bir kaç gün İran'a doğru hareket ediyorlar. Sonunda ayakları taşlardan nasır, dikenlerden kan içinde olmuş Almas Yıldırım ve hanımı Ziver Hanım kucaklarında küçücük yavruları aç, elbiseleri yırtık pırtık İran sınırından geçerken yakalanıyorlar. Almas Yıldırım derhal hapsediliyor. 25 gün cezaevinde kalıyor. Onu bolşevik zannettikleri için işgence çektiyor, göğsüne kadar soğuk suyun içerisine salıp istedikleri bilgileri almaya çalışıyorlar. Bu işkenceler gelecekte şairin sağlık durumunu etkiliyor. O tedavisi olmayan böbrek hasta-

lığına yakalanıyor. Nihayet bırakılıp Meşhed şehrine gönderiliyor. Burada istediği gibi iş, ailesi için düzen ve yazmak için ise, zaman bulamayan Almas Yıldırım, fakir hayat sürüyor. Tahran ve Tebriz’de bulunuyor. Gurbet elde “boynu bükük”, “gözü yaşlı” olduğundan, “kefensiz ölme” ihtimalinden şikâyetlerini yansıtan şiirler yazıyor.

İran Devleti’nin büyük bir bölümünün Güney Azerbaycan’dan oluşmasına, Fars bölgelerinin çoğunda Azerilerin yaşamasına, şairin bir zamanlar Bakü’de “İttihad” okulunda Fars dili dersi vermesine rağmen, Almas Yıldırım İran’da da kalamıyor, Türkiye’ye gidiyor. Anadolu’da yaşamaya başlıyor. Şairin İran’ı terk etme sebeplerinden ilki ve en önemlisi şah rejiminin aydın Türklere karşı acımasızlığı idi. 30’lu yıllarda Türkiye Cumhuriyeti sadece Türk devletleri arasında değil, Yakın Şark İslâm bölgeleri arasında da Atatürk devriminden sonra, insanların özgürlüğü ve ülkenin istiklâliyeti için her türlü imkânları sağlayan tek ülke idi.

Makalelerin birisinden Almas Yıldırım’ın İran’da iken Tebriz’e bırakılmadığı anlaşılıyor. Bu konu hakkındaki bilgilerimizi kesinleştirmemiz gerekiyor. Şair, 1933 yılının sonu, 1934 yılının başlarında az bir zaman da olsa, İran’ın Meşhed, Tebriz ve Tahran şehirlerinde bulunuyor. Altlarında bu şehirlerin isimleri kaydedilen şiirlerini, sağlığında *Boğulmayan Bir Ses* (İstanbul 1936) kitabında yayınlamıştır: “İran Gızı” (Meşhed 1933), “Azeri Duası” (Tebriz 1934), “Bir Parça” (Tahran 1934) şairin İran’da bulunduğu zamanlarda yazdığı şiirlerdir. Şairin İran’da yaşamayıp Türkiye’ye yerleşme sebeplerinden birini de Şah yönetiminin Türklük kadar Türkçe düşmanlığı yapmasında, Türk diliyle yayın yasağında aramız gerekiyor.

Şah rejiminin hükmettiği bir devirde, İran'ın Azerbaycanlılar yaşadığı bölgelerde ana dilinde okullar olmadığı gibi, o dilde yayın da yoktu. Tüm kurumlarda “kârgüzarlık” Farsça idi. Başka bir sanat sahibi belki bu durumdan etkilenmez buraya yerleşebilirdi, fakat sanatı kendi dilinde şiir yazmak, amacı ise kendi bilgi ve sanatıyla halkına hizmet vermek olan şair, eğitimci, öğretmen böyle bir yerde yaşayamazdı.

Şunu da hatırlatmamız yerinde olur: İyi ki, İran'ın Jandarma ajanları Almas Yıldırım'ın “Saraylar yıkılırken” (*Zahmet Gazetesi*, 11 Mart 1932) şiirinden habersizlerdi. Eserleri İran'da yasaklanmış E. Lahuti'ye armağan edilen bu şiirde Rusya'da iki başlı kartalın ezilmesinden, “Kanlı Sarayların” yıkılmasından vecde gelen şair, İran'da da böyle yıkılması gereken sarayların bulunduğunu ve bu bakımdan sıranın İran'a geldiğini belirtiyordu. Bu ise ülkede sovyet rejimini tebliğ etmek, okuyucuları komünist devrimine doğru yöneltmek gibi ağır bir suç sayılıyordu. Böylelikle bir ziyalı (aydın) gibi hiç bir sunî engel görmeden el-kol açmak, gönlünce çalışmak, yazıp yaratmak, yaradılışının getirdiği gücün engellenmeden akmasını temin etmek için o zamanlar tüm imkânları sağlayacak ülke sadece Türkiye olabilirdi. Şair yanılmamıştı. Şarkı Anadolu'ya ilk geldiğinde göçgünlüğün, ilticanın, garipliğin verdiği sıkıntıları yeren Almas Yıldırım'ın hayatı zamanla düzene girdi. Dili bir, dini bir, iyi niyetli Türk halkı onu ilgi ve samimiyetle karşıladı. Şaire, daire ve iş verildi, yeni şiirler yazabilmesi için imkân sağlandı; şiirleri yayınlandı.

1936 yılında İstanbul'da “Boğulmayan Bir Ses” kitabı yayınlandı. Eserleri ile Türk gençliğini, yetişmekte olan yeni nesli Türk-

çü, vatansever ruhta yetiştirmesi takdir ediliyordu. Evet, Almas Yıldırım Türkiye'nin şahsında kendine ikinci vatan, Türklerin şahsında ise kardeş-bacı bulmuştu. Fakat tüm bunlara rağmen birinci vatanı Azerbaycan, Bakü, Hazar, Aras, Kür hiç bir güçle kıyaslanamayacak bir kuvvet ile şairi kendine doğru çekiyordu.

Annesinin, kardeşlerinin, akrabalarının yüzleri, gözleri önünden gitmiyordu; eserleri de şairin zarif kalbinin tüm bunlar için sızım sızım sızladığını bir daha gösteriyor. Şair, bu ülkede yaşadığı 17 yıl zarfında bir an bile olsun, kalemini elinden bırakmıyor. Benim bildiğim eserleri arasında bir tane de olsun şiir yoktur ki, orada vatanını, halkının başından geçen acıları, yakınlarını anmasın, sevgili yurduna kavuşma hasretini dile getirmesin. Çünkü, “vatan derdi bütün dertlerin en dehşetlisi ve mukaddesidir. Bu derde katlananlar en metin ve ulu insanlardır.” (Nebi Hazri).

Almas Yıldırım da bu tür metin ve ulu insanlardan birisi idi. Bu yüzdendir ki, Şair hayatında karşılaştığı tüm beklenilmedik “sürprizlere” katlanmıştı. 1936 yılında ikiz oğulları doğuyor. Bu olaya sevinen şair kendi vatanseverlik hislerine yakışır bir şekilde, kendi vatanına kavuşmak hissini gerçekleştirmesi ümidiyle yavrularından birisine Eldegez, diğerine ise Yurdavar ismini veriyor.

Baba, çocuklarına verdiği bu ender isimlerle onlara en büyük hayat ödevini veriyordu; onlar, yani evlâtları mutlaka vatana dönmeli, onun topraklarında adım adım dolaşmalı. Bir iki yıl önce geçilmez dağları aşarak, İran'a gitmek, kendisi gibi eşi Ziver Hanım'ın da sağlığını etkilemesinden mi, yoksa ilk yıllarda gurbette karşılaştıkları rahatsızlıklar yüzünden mi ikizler hastalanır ve ölür.

Çocuklar bir günde doğdukları gibi, dünyaya da bir günde veda ediyorlar; dertli anne-babalarının kalbine acı üzerine acı ekliyorlar.

Ailenin hayatında gerçekleşen bu fâcia Almas Yıldırım'ın "Bir Günde Ölen" şiirin tüm acılarıyla yansımıştır:

Men deyirdim ki, bir gün varıb ana yurduna,
 Öpersiniz anamın toz basan mezarını.
 Özlediyim o günde men ölmüş olsam bele,
 Siz mensiz gezersiniz Bakı'nın Hezer'ini
 Le'net olsun mene yar olmayan bu feleğe,
 Düşmen kesildi mende yaşaran her dileğe...

Müellifin de, mutsuz çocukların annesinin de manevî sarsıntısı çok büyük idi. Almas Yıldırım kendinde bir kuvvet bulup dayanıyor, Ziver Hanım'a da manevî destek oluyordu.

Ağlama, duyulmasın gurbetin çetinliği,
 Ağlama gırılmasın gelbinin metinliği...
 Bir günde iki gurban...

zerrece tutmadım yas,

Men bu yolsuz hökmü de yene sarhoş dinledim.

Ah... bir gün döne bilsem sene,

ey nazlı Gafgaz...

Men yalnız senin eşgin, hesretinle

inledim...

Bu inleyiş dünyada gehrin en imansız,

Yalnız bu inleyişdir gelbimde açan sızı...

Aynı günde garip bir aileden giden iki kurbanı “yas tutmak”, Almas Yıldırım gibi metin bir şairin kalbinde dağ büyüklüğünde, Azerbaycan derdine mükabil olabilirdi. “Bir Günde Ölen” şiirinden bahseden Alptekin bu şiiri Arif Paşa’nın, Rezaizade Mahmut Ekrem’in mersiyeleleri ile mukayese ederek, “eğer bu şiire mersiye demek caizse, o zaman bu şiir herşeyden önce vatan mersiyesidir” sonucuna vardığını belirtiyor. Bu yorum pek doğrudur. Bu şiirde gerçekten de şairi ağlatan, inleten acı, sadece kaybettikleri oğullarının baba kalbindeki acısı, hüznü değil, hem de başkaları tarafından istilâ edilmiş Azerbaycan’ın, sonu bilinmeyen hüznüdür. Ben yukarıda ismi geçen mersiye yazarları arasına Ahmed Cavad’ın ismini de ilâve etmek istedim. 1934 yılında, Almas Yıldırım ailesinin hüznünden önce, onun da ailesinde büyük bir kayıp olmuştu. Şairin 15 yaşlı güzel ve akıllı kızı Almas, hastalıktan ölmüştü. Bu yüzden de Ahmed Cavad kalpleri param parça eden bir mersiye yazmış...

Almas Yıldırım’ın yurduna varamayan, topraklarını adım adım dolaşamayan bu evlâtları yaklaşık yarım asır sonra kitap sayfalarında, babalarının bu dileğini de gerçekleştirdiler. Bu didergin ailenin adları anlamlı çocuk ikizlerinin sonradan doğan Araz isimli şair kardeşleri ise 1992 yılında Azerbaycan’a gelip, akrabaları, ana toprakları ile görüştü.. Bununla da “nâkâm” babasının ruhunu şad etti.¹

Talihin gurbette yaşamaya mahkûm ettiği şairin metinliğinin arkasında hangi acıların durduğunu hissetmek için, bu acıları dile getiren aşağıdaki şiirlere bakmamız yeterlidir. 1975 yılında 38 yaşında kaleme aldığı “Şikayet” şiirinden bir bölüm:

¹ Aras Almas 1993 yılında Şüvelan’da vefat etti.

Menim de derdim var, hekim, dinle sen:
 Ömür kitabımı garalanmış yaz!
 Keçti otuz sekkiz ilim, heç oldu,
 Galbimi yüz yerden paralanmış yaz!

1948 yılında yazdığı tahmin edilen “Ölmek mi Yaşamag mı?”
 şiirinden bir bölüm:

Verem olsa hökmünü tez bildirir,
 Ecel gelir solğun üzü güldürür.
 İyirmi ildir ne bitir, ne öldürür,
 Ciyerlerden gopan ah da galmadı,
 Üz tutacak bir dergâh da galmadı!

Dikkatle okuduğumuzda şairin bazı şiirleri yazdığında ne gibi hisler geçirdiğini tahmin edebiliyoruz. Meselâ, “Le’net Şairliğime!” şiirini alalım. Şair herhalde bölge dairelerinde çalışırken de onunla tanışıp, arkadaşlık edenler arasında onun haline acıyanlar olmuştur. Onlardan Almas Yıldırım’a moral verip, şöyle söyleyenler de olmuştur, “kendini çok üzme, ah ettiğin yeter, etrafındaki canlı hayata uymaya çalış, konuş, gül, bak şiirinin ne kadar rengârenk konuları var, sadece gariplik duygusunu işlemekle ne olur, sen başarılı bir şairsin, yeteneğini neden mahvediyorsun?” vs. İyi amaçla söylenmiş bu sözler Almas Yıldırım’ın kalbindeki vatan yarasını daha da acıtmış, sızlatmış ve bu ruh hâli ile de şair aşağıda sadece son beyitlerini verdiğim dört bendde oluşan “La’net Şairliğime!” şiirini yazmıştır:

...Neyleyim, felek meni
 mahkûm etmiş gurbete,

La'net onun verdiği ağı dolu şerbete!
 ... İnsana en mügeddes seadet, uca dilek
 Sevdikleri yanında doğduğu yerde ölmek...
 ...Bir cehennem olsa da mene
 öz yurdum gerek,
 Atılaram goynuna sevinerek, gülerek.
 ...La'net şairliğime, şe'rime, hevesime,
 Hardasan,¹ ey nazlı yurd,
 ses ver benim sesime!

Fakat A. Yıldırım'ın gurbet yılları yaratıcılığı bakımından aslâ boşuna geçmemiştir. O, Türkiye'de Azerbaycan muhacerat edebiyatının gurbet liriğinin en güzel örneklerini yazmış, tüm yeteneğini gençliğin millî hürriyet ve millî istiklâliyet mücadelesine adanmıştır.

Yukarıda verdiğim örneklerde, özellikle de vatan hasretinin ifadesi olan şiirlerinde görülen meyasluğun en önemli sebebi şairin bolşevik istilâsına uğramış vatanına, hukukları imperiya askerleri tarafından ayaklanarak zor duruma düşürülmüş halkına yardım edememesi idi.

Oğlunun acı ayrılığına dayanamayan Nisa Hanım, 1939 yılında dünyasını değiştirmiştir. 1940 yılında babası Hacı Abdülmemmed "Türkiye'deki oğlunla ilişkin var!" suçuyla yargılanıp hapsedilmiş, fakat yeterli deliller bulunamadığından kırk gün sonra serbest bırakılmıştır. Almas Yıldırım'ın babası oğluna hasret kalan gözlerini 1945 yılında ebediyen kapatmıştır. İsmine Almas Yıldırım'ın şiirler yazdığı kız kardeşi Sona'nın da şiir yazma yeteneği

¹ **Hardasan:** Neredesin.

varmış, o aile üyeleri ve akrabalar arasında bedaheten (irticalen) şiir söylemiş. Uzun süren ağır hastalıktan sonra, o da 1982 yılında dünyasını değiştirmiştir. Bana Almas Yıldırım'ın ebeveynleri ve yakın akrabaları hakkında bilgi verdiğinden dolayı, şairin yeğeni, Şüvelanlı iş adamı Hacığa Almaszade'ye teşekkür ediyorum.

Almas Yıldırım, Türkiye'de onyediy yıl yaşamıştır. Bu yıllar zarfında, Doğu Anadolu'nun farklı vilâyetlerinde memurlukla, kâtiplikle uğraşmış, bir süre için öğretmenlik yapmıştır. Hayatının 12 yılını yaratıcılığını devam ettirmekle birlikte, Garabegan, Hankendi, Balıbey, Muşan, İresi Bucak Müdürlüğü'nde çalışarak geçirmiştir. 14 Ocak 1952 yılında, pazartesi günü vatan hasretiyle hep nemli olan gözlerini ebedî olarak kapattığında da Malatya ilçesinin Gale Kasabası'nda Belediyede çalışıyordu. Allah, bu çilekeş vatansever şâire, hayatını doğruları söylemeye adanmış, zulüm rejimine boyun eğmemiş insana Almas Yıldırım'a rahmet eylesin. Amin.

Şairin üç oğlu olmuştur: Avrupa'da eğitim gören Azer, İstanbul'da yaşıyor. Maden mühendisidir. Annesi Ziver Hanım da onunla birlikte oturuyor. Odhan İstanbul'da şofördür. Bakıhan ise, Almanya'nın Frankfurt şehrinde yaşıyor ve ticaretle uğraşıyor.

Yıldırım Altınbaş'ın "Yaşayacak Şair Almas Yıldırım!"

Yaşayacak şair Almas Yıldırım!

VATANDA YAZDIKLARI

Almas Yıldırım'ın Azerbaycan muhacirlik (göçmenlik) edebiyatının en ünlü temsilcilerinden biri olduğunu yukarıda belirtmiştik ve bu konuda kitabın gerekli bölümlerinde bilgi vereceğiz. Şunu belirtmemiz gerekiyor ki, binlerce diğer Azerbaycan Türkü gibi Almas Yıldırım, Türkiye'ye gezmeye, "havasını, suyunu de-ğişmeye", turist olarak veya herhangi bir özel durum yüzünden gitmemiştir. Zaman adlanan nehrin acımasız dalgaları onu yurdundan, yuvasından koparıp gurbete atmış, bu talihsizleri on yıllarca toprağından, halkından ayrı yaşamaya mahkûm etmiştir. Bir halk mânisinin ikinci beyitinin böyle bir varyantı da halk arasında yaygındır:

“Gurbet cennet olsa da
Ölmeye vatan yahşı”

Almas Yıldırım, kendisi gibi garip olanların duygu ve heyecanlarını dile getirirken mâninin bu varyantından etkilendiği aşağıdaki şiirden anlaşılıyor:

Tohunma, tohunma, derdlidir başım,
Burak öz yarama derman edim men!
Uzagda galdıgca toprağım-daşım,
Cennet olsa da bu dünyayı nedim men?!

Acaba Almas Yıldırım'ın toprağında taşında sevdiği memleketinde ne gibi olaylar gerçekleşmiştir. Şair, neden ondan uzaklaşmak zorunda kalmıştır? Ekim devrimi sonucunda Çarlık Rusya Devleti dağılmış, halkların “hapishanesi” olan büyük bir ülkenin vatandaşları lafta da olsa millî ve içtimaî zulümden kurtulmaya başlamışlardı. Fakat sosyalist/bolşevik devrimi zamanı öyle dehşet verici olaylar sarsıntılar yaşanmıştır ki, bu olayların hangi sebeplerden dolayı gerçekleştiğini hâlâ şimdi şimdi açıklayabiliyoruz. Evet “devrim” ilk zamanlarda cazip sloganlarla gençleri etkilese de, az bir zaman sonra yine “Eski hamam, eski tas” durumu ortaya çıktı. Özellikle de kırılık kesimlerde içtimaî ve millî özgürlük düşünceleri baskıya uğradı. Rus Emperyalizmi bölgelerinden bu devirde en çok acı çeken Kuzey Azerbaycan oldu. Bu üyelerinin çoğu Ermeni milliyetçisi olan Bakü komunası tarafından devrim tarihinde görülmemiş yolsuzlukların yapılması, Bakü, Şamahı, Garabağ, Nahçıvan ve Zengezur'da “düşmanlara” (devrime karşı çıkanlara) karşı mücadele perdesi altında Azerbaycanlıların soykırma uğratılması ile ilgili idi. Halkımızın talihinin belirlendiği bu tarihî içtimaî-siyasî durumda, 28 Mayıs 1918 yılında Azerbaycan'ın yiğit oğulları, mütefekkir aydınları “Azerbaycan Cemiyeti”nin kurulduğunu ilân ettiler. Hükûmet az bir zaman için karargâh tuttuğu Gence'den, acilen Bakü'ye taşınıp faaliyete başladı. Yaklaşık 2 yıl (23 ay) ömrü olan, yeni millî demokratik hükümetin başkanlığında (rehberliğinde) cumhuriyetimizde büyük içtimaî-siyasî, iktisadî, kültürel tedbirler programı hayata geçirildi. Azerbaycan millî ordusu kuruldu, cumhuriyetimizde ilk yüksek okul Bakü Devlet Üniversitesi ve millî okullar kuruldu.

Yetenekli Azerbaycan gençlerinden 93 kişi yüksek lisans eğitimi yapmak için Avrupa'nın merkez şehirlerindeki yüksek lisans

okullarına gönderildi. Halkın manevî hayatında ferahlama devri başladı.

Bilindiği gibi 28 Nisan 1920 yılında Kirov, Orconikidze, Mikoyan ve başkalarının rehberlik ettiği XI. Kızıl Ordu kanlı bir biçimde Bakü'ye girerek Azerbaycan Cumhuriyeti, 'ni devirip milletimizin öncülerini sözde mahkemelere çıkarılıp halkın millî bağımsızlık ülkü ve arzusu Bolşevik-Daşnak (Ermeni) ordusunun ayakları altında dağıtılmıştır. Azerbaycan devletinin merkezde ve dışarıda çalışan en aktif üyeleri takip edilmiş, tutuklanmış, kurşuna dizilmiş, kısa bir süre içerisinde evler yıkılıp, aileler dağıtılmış, ocaklar söndürülmüştür. Kıtılık, açlık, şehir ve köyleri kötü duruma sokmuştu. 1910'dan sonraki on yılda klâsik şark ve garp üslûbunda dikilmiş binaları ile Rusya ve Avrupa başkentlerine meydan okumaya başlayan Bakü'nün, mimarî eserleri harabeye dönüştürülmüştür. Şimdiki "Saadet" sarayının mermer basamakları yanındaki trabzanlara atlar bağlanmış, camilerdeki kutsal semboller asker çizmeleri altında ezilmiştir. 13-14 yaşlarındaki yeniyetme Almas Yıldırım, tüm bu olayları gelecek şair kalbinin duyarlı gözleriyle izlemiş, onun hayatı, manevî düşünceleri tabii olarak bu dehşet verici olayların etkisinde kalarak gelişmiştir. Bu vahşilikler Almas Yıldırım zihnine ebedî olarak yazılmış ve şiirlerinde de kendi aksini bulmuştur.

Toprağının, vatanının başından geçen acıları göre göre sosyalist devrimi, kızıl bayrağı öven şâir ve yazarlardan farklı olarak, Almas Yıldırım ilk şiirlerinde büyük beşerî konuları işleyen Hüseyin Cavid'in, Azerbaycan'ı, onun tabii güzelliklerini, halkının acı talihini kendine özgü bir şekilde edebiyatımıza kazandıran Ahmet Cavad'ın izinde yürüyordu.

Başkalarının izinden yürümenin şaire yücelik getiremeyeceğini söylüyorlar. Bu bir gerçektir. Fakat, o zamanlar çok genç olan Almas Yıldırım'ın ideali olarak gördüğü, bu üstadların genç istidâdları, kendi sanat tencerelerinde pişirip, yetiştiren şairlerden olmadıklarını da dikkate almamız gerekiyor. Almas Yıldırım hocalarından şiiri ve sanatı yüceltmeyi, milleti, halkı sevmeyi, onu kendi sesi, kendi üslûbu ile kalbinin derinliklerinden kopan samimiyetle vasf etmeyi öğreniyordu. En önemlisi ise, hocalarının moda olan sloganlara kanmamalarını, mesleklerine saygılı yaklaşımlarını, ihanet etmemelerini örnek alıyordu.

Kaynaklardan Almas Yıldırım'ın dağlar hakkında yazdığı bir şiirinin, Türkiye'de *Hayat Dergisi*'nde yayınlandığını, bu yüzden de şairin politik takiplere uğradığını öğreniyoruz. Şiir yayınlandığı derginin yılı, numarası ile birlikte belirtilmiştir. Bizde Almas Yıldırım'ın "A Dağlar" redifli üç şiiri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ve ikincisi rediflerine uygun bir şekilde "A Dağlar", üçüncüsü ise "Dağlara Veda" başlığı altında yayınlanmıştır. Sonuncu şiirin ismi ve konusu ile başlık alt kayıtları arasında bir uyumsuzluk olduğunu belirtmek istiyorum. Bu şiir Dağıstan'a sürülen şairin Bakü'den ayrılırken duyduğu acıların ifadesidir. Başlık altına yazılmış "Dağıstan'a Sürülürken" kaydı ve şiirin farklı bendlerinden aldığım "Doğma Yurdu terk edip atıldım diyar diyar", "Of... Bakı, bu ayrılık mene ölümden beter" ve bu gibi mısralar söylediklerimizi bir daha kanıtıyor. Bakü'den Dağıstan'a sürülürken yazılan şiirin "Dağlara Veda" olarak adlandırılması tuhaf değil mi? "A Dağlar" redifli şiirlerden birinde ise böyle bir bend vardır:

Söyle, neden ses vermeyir Hezerim,
Men ki, onun her derdini yazarım,
Sürgün olup uğruna hep gezerim
Gismetim bu uzun yollar, a dağlar!

Görüldüğü gibi, bu şiir de artık sürüldüğü için-Hazar'dan (vatandan) ayrı düşmüş şairin gönül çarpıntılarıdır. Böyle ki, bir zamanlar Almas Yıldırım'ın takip edilmesine sebep olan yukarıda haklarında bilgi verdiğim "A Dağlar!" redifli eserleri değil, "Öperken alınandan füsunlu bir yaz" mısrasıyla başlayan şiirdir. Bu şiirde de klâsik şiirimizin ve sözlü halk yaratıcılığının bazı örneklerinde olduğu gibi, halk mertliğinin vatan yüceliğinin ve tabiat güzelliklerinin sembolü olan "Ulu Dağlar" vasedilmiştir. Burada vatanın da bu dağlar gibi şerefli, şanlı, yiğit ve yüce olmasından bahsediliyor. Şair her vatan evlâdının kendi ana vatanı yolunda kurban olmaya hazır olduğunu poetik yolla vurguluyor. Fakat olayların akışında şiire yeni bir ruh hali, hüznün, yas motifi ekliyor.

Toprağın cevahir,¹ daşların almas,
Şamlıklar giyinmiş ipekden libas,
Bezen bilmem niçin sahlayırsan yas
Guzgundan² eserken yellere, a dağlar?!

Guzgun'dan (Hazar'dan) esen rüzgâr demekle şair, tabiat olayı olan Hazri rüzgârını (Hazar küleğini) değil, Azerbaycan halkının başına bela kesilmiş Sovyet emperyalizminin baskısını kasetmiştir.

¹ **cevahir:** inci.

² **Guzgun:** Hazer.

Kışın sahilde havayı soğutmasına bakmayarak, yazın çevreye bir ferahlık getiren hazrî rüzgârı esti diye Azerbaycan halkı hiç bir zaman hüzünlenmemiştir. Şiirdeki “yas” kelimesi derin politik anlam taşımaktadır. Bu kelime ile şair sosyalizmin, halkın başına açtığı politik faciaları, onun sonucu olarak da onbinlerce ailenin dağılmasını belirtmek istemiştir. Aşağıdaki mısralar ise “aranlı-dağlı” tüm Azerbaycan’ı sarmış vahşetlerin ifadesidir:

Zirvende oynaşan rüzgârlar acı,
İllerdir görünmez başının tacı,
Añlat ki, derdinin nedir elacı,
Nedir bu dumandan tüller, a dağlar?!

Verdiğim bu örnekler de, bir zamanlar Türkiye’de yayınlanan ve şairin kendi vatanında “itibarsız” kişiler listesine alınmasına sebep olan şiirin, bu “A Dağlar!” şiiri olduğunu söylemem gerektiriyor. Şairi ağlayıp sızlamakta, geçmiş günlerini özlemekte, geçmiş rejime, devrilmiş sınıflara “mersiye” yazmakla suçlayanların elinde bu şiir bir “kılavuz”, şair için ise, çok büyük bir tehlike kaynağı idi.

Nisan devriminin ilk yıllarında yayın büyük bir “canfeşânlıkla”,¹ “şura üsûl-idaresi”ni² alkışlıyor, “umum halk” galebesinin³ “eyforiyası”na⁴ kapılıyordu. İçtimaî toplantılar da bu yönde yapılıyordu. Edebiyatın yaşlı ve tecrübeli temsilcileri susmayı tercih

¹ **canfeşân:** bir dava uğruna canını veren

² **şurayı üsûl-idaresi:** sovyet yönetimi

³ **galebe:** galip gelme, yenme, üstünlük

⁴ **eyforiya:** geçici mutluluk

ediyorlardı. Eline yeni kalem alan gençler ise, bu rejim düzeninin ihtiyaçlarından kurtulamıyorlardı. Özel duygulardan, sevgiden, hicrandan, halkın geçmişinden, tabiat güzelliklerinden bahseden şairler yazan şâirlere baskı yapılıyor, onlar mantıklı mantıksız şeylerle, ümitsizlikle suçlanıyorlardı. Almas Yıldırım bu tür itham ve baskılardan kurtulmak için “Men de Ağlaram” isimli bir şiir yazıyor ve *Maarif ve Medeniyet Dergisi*’nde yayınlıyor (Numara 12, 1926). Bu şiirde şair, ağlamanın acizlerin, mutsuzların işi olduğunu ilân ediyor, ağlamanın, aşağılarda sürünmenin hepsinin sonunun bir hiç olduğunu özellikle vurguluyordu.

Emellerimle ettim göz yaşıma elveda,
 Gelbimde indi ümid bir yüksek buludlu dağ.
 Önümde görünmeyir ne uçurum, ne gazığ,
 Ümitsizlik içinde ağlayanlara yazığ!

Almas Yıldırım artık “ağlamadığını”, sadece deklarasiya¹ (bildirge) gibi ilân etmekle kanıtlayamazdı. Parti merkezli, sosyalist proleter tenkidçi ondan bu “deklarasiya”yı kesin adımlarla, yeni eserlerle kanıtlanmasını bekliyor ve durmadan talepte bulunuyordu. Sadece Almas Yıldırım’ın değil, diğer şairlerin de eserlerindeki bedîlik ve liriğe önem verilmiyordu. “Nasıl yazarsan yaz, fark etmez, ama yeni hayattan yaz, onun yeni konularını işle ve en önemlisi ise inkilâbî rejimi öv, komünizmi tebliğ et!” Öyle bir zaman idi ki, Henefi Zeynallı gibi bir tenkidçi bile “Oktyabr (Ekim) ve Genç Kalemler” isimli makalesinde “şiiriyet” probleminden bahsederken, estetik ve liriği formalite ile aynılaştırıyor ve ideolojinin bedîliği üstlenmesine bir nevî hak veriyordu. Meselâ, S. Rüs-

¹ **deklarasiya:** beyanat, demeç, beyanname

tem'in şiirlerini tahlil ederken şöyle yazıyordu: "Süleyman şekilden çok konuya önem veriyor. Zaten komünizm-Leninizm yolunda ilerleyenler formaliteye kapılmaz. O (S. Rüstem -B. N.) ferdi topluma kurban ediyor. Sevdadan uzaklaşıp, mücadeleye çağırıyor" makalenin bir bölümünde olay daha da açıklık kazanıyor: "Komünist ideolojisinden uzak duranlardan, yüzyılı, hayatı materyalist olarak kabullenmeyenlerden iyi bir eser bekleyemeyiz" (Oktyabr Alovları, B., 1927, s. 65). Bu talepler gereğince yazılmış ve "Oktyabr Alovları"nda (Ekim Alevleri) yayınlanmış şiir örneklerinden biri de Abdülbaki Fevzi'nün "Sanayileştirme İstikrazı" şiiridir.

İngilabçı Rusya vermiş cahana maya,
Oktyabr¹ ilk addım atmış sosyalizmaya...

Ne kadar bayağı ve mide bulandırıcı! O yıllarda "palaza bürün, elnen sürün" misalinde olduğu gibi Almas Yıldırım'da bazı şiirler yazmak zorunda kalmış ve bu şiirlerden bazılarını yayınlamıştır (Mayıs Güzeline, Ananın Gızına, Dün-Bugün vs.). "Dün-Bugün", S. Rüstem'le birlikte yazılmış kafiyesiz manzumedir. Olaylar sekiz yıl farkla Petersburg'ta başlayıp, Bakü'de devam ediyor ve bitiyor. Amaç Sant Petersburg'taki Ekim olaylarının tasviri fonunda Bakü işçilerine onlara armağan edilmiş "saadet"i göstermektir. Oktyabr devriminin anlamını, onun halkların talihinde oynadığı vahşeti, yok edici rolü sezemeyen 19-20 yaşlarındaki genç yazarlar o zamanlar için çok moda olan politik sloganların etkisinde kalmış ve propaganda amacı güden zayıf, anlamsız, samimiyetsiz, şiir ve yazılar yazmışlardır.

¹ Oktyabr: Ekim

İşçi Vasili ve Sergey, İşçi Samed ve İşçi Kurban tahrif edilmiş protokol adabına uygun bir şekilde sohbet edip, konuşuyorlar. Tasvir edilen hayata, olaylara uzak olan yazarlar kardeşlerden birine Sergey diğerine ise, Seryoja ismi vermişlerdir. Yani genç müellifler bir ailede doğmuş iki çocuğa aynı isimlerin konulmadığının farkında değillerdir. Ruslar arasında Seryoja da, Sergey de bir ismin iki değişik şeklidir. Çocuğa yakın kişiler, aile üyeleri, küçük olduğunda Sergey, yeniyetmelik çağlarında ise, Seryoja diyorlar. 200 mısradan oluşan bu metinde tasvirler solgun, süje uyumsuz yapılmış, dil iyi kullanılmamıştır. Dünle bugün yani, 1917 yılının başları ile 1920 yılları ortalarının mukayesesi yapılan bu “Ka-fiyesiz Manzume” hem de anlamsız bir manzumedir, o zamanlar sadece bir tebligat (propaganda) eseri olarak yayınlanabilirdi:

Bir zaman insan olmayan işçi
 Hep çamurlar içinde inerken
 Beye hag vere deyib de govalayardı
 En nehayetde hag yerin buldu.
 Şimdi artıg bir hökm olmuşdu.
 Esrin üstünde od saçar çekici,
 Üns eder her terefde, her yerde
 Benim haggim deyin o gürlü ses.

Birinci mısradan bir zamanlar işçinin insan yerine konmadığı anlaşılıyor(?) Acaba müellifler (daha doğrusu müellif) “bir zamanlar işçi insan yerine koyulmuyordu” veya “insan sayılmıyordu” demekle ne demek istemişler. Üçüncü mısradaki söylemek istediklerini ifade edememişler. “Beye hak vermek” Rus sanayi şehri için karakteristik bir özellik değildir. Dördüncü mısradaki “en” kelime-

sine gerek yoktur. Beşinci mısradaki “hökm olmuştu” ifadesi tamamlanmamıştır. Altıncı mısradaki “çekiç”in kime ait olduğu bilinmemektedir. Yedinci mısradaki “üns ederdi” ifadesi Azerbaycan Edebiyatı’nda hiç bir zaman bu şekilde kullanılmamıştır. Her zaman “ünsiyyet ederdi” denmiştir. “Her tarafta” ifadesi olduğu halde aynı mısra dahilinde “her yerde” ifadesine gerek yoktur. Sonuncu mısradaki “gürlü ses” ifadesi de dilimizde kullanılmıyor. Bu ifade yerine Azerbaycan Türkçesi ’nde “gür ses” ifadesi kullanılıyor. Aynı zamanda cırlı değil, cır ses, zilli değil, zil ses vs.

Müelliflerin hayatta olmaması, eserin onlardan hangisinin hazırladığını, hangisinin ise sadece imzasının ilâve edildiğini katıyetle söylememizde bize zorluk çıkartıyor. Fakat tahmin yürütmeden de geçemiyorum. Öz geçmişini anlatırken Almas Yıldırım’ın bir zamanlar Süleyman Rüstem’le arkadaş olduğunu belirtmişim. Belki de S. Rüstem, Almas Yıldırım’ı “proletar platformuna”, yeni konulara celb etmek, Türkiye’de şiiri yayınlaması olayı ile ilgili olarak resmî daireler yanında ona bir nevî hak kazandırmak amacıyla bu adımı atmış, yani arkadaşına yardımcı olabilmek için Almas Yıldırım’ın da imzasını eserine ilâve etmiştir. O yıllarda yazılmış “Mayıs Güzeline” şiirinin üzerine Almas Yıldırım’ın yazdığı bu ithafı da 1920’li yılların ortalarında onlar arasında olan arkadaşlık ve karşılıklı yaratıcılık ilişkilerinden doğan bir epizot gibi değerlendirebiliriz: “Yeni proletar edebiyatının banisi S.Rüstemzade’ye”. İster istemez kendi kendine soruyorsun: “Dün-Bugün”deki kuruluk, vezin bozuklukları, dil yanlışlıkları nereye, “Mayıs Güzeli”ndeki liriklik, ahenk, vezin ve kafiye mükemmelliği nereye?”

Başında ipekden bir gızıl örpek,¹
 Döşünde laleler, güllerle gelir,
 Bir bahar gülüşü benimseyerek
 Lentalı² gıvırcık tellerle gelir.
 ... Neş'eli, sevdalı dillerle gelir,
 Eller nişanlısı, ellerle gelir.

“Anamın Gızına” şiirindeki mükemmellik de Almas Yıldırım'ın “Dün-Bugün” manzumesinin müelliflerinden biri olmadığını göstermektedir.

Ey esgiden beri yasa bürünen
 Şerefli anamın gül üzlü gızı,
 Al şefegler içre indi görünen
 Şerg üföglerinin penbe ulduzu!

Bir zaman yurdumun garanlıgı galan
 Bu çağlarında sen ağlamaz mydın?
 Hürriyyet eşgile coşup çırpınan
 Anamın üreyin dağlamaz mydın?
 Feget indi hara o derin-derin
 Hezin nalelerin, iniltilerin?..

Azerbaycan'da “Şûrâ devleti”nin (Halk iktidarı) kurulması ile ilgili olarak halkın tüm problemlerinin çözüldüğü fikrinin o zamanlar için moda olan resmî “kavram dizisi”nden (konsepsiya) kaynaklandığını dikkate almazsak, bu mısralar mükemmel bir po-

¹ örpek: örtü

² lenta: kurdela

etik parçadır. Tüm bunlar, “Dün-Bugün” ile konu bakımından benzeşen “Acı Günler” manzumesi, o cümleden de “Günah Kimdedir?” ve “Çadra Gurbanı” gibi ortak eserlerde Almas Yıldırım’ın payının olmadığını gösteriyor.

“Dün-Bugün”ün müellifi (veya müellifleri) problemi ile ilgili olarak söylediklerim, S. Rüstem’in şairliğine, sanatçılığına şüphe ile yaklaşıyor muyum gibi yanlış bir fikir uyandırmasın. Kesinlikle hayır. Şiirlerinin konusu ve siyasî görüşünden aslı olmayarak S. Rüstem kendi üzerinde çalışan, vezin, kafiye, ahenk bakımından yetkin bir şair idi. Onun özellikle Güney Azerbaycan konusunda yazdığı şiirleri, *Gaçag Nebi* manzum dramı edebiyatımızın değerli eserlerindedir. Fakat S. Rüstem edebiyata geldiği ilk yıllarda yeni içtimaî konuları işleme bakımından öncü olsa da, edebî muhitte herkesten önde yürüse de bedîlik, sanatkârlık bakımından bazı kalem arkadaşlarından, özellikle de Almas Yıldırım’dan geride kalıyordu.

“Mayıs Güzeline”, “Hindli Gızı”, “Şerge”, “Gerbe”, “Yarın”, “Ey Hindistan!” şiirleri Almas Yıldırım’ın da Sabir demiş “mecmeyi nar içre düşub yanmaya bilmir”, yaşadığı yılların aktüel sayılan içtimaî-politik konularından yan geçmeyi başaramadığını gösteriyor. Herhalde bu tür eserlerine değer verildiğinden dolayıdır ki, yayınevi “Gızıl Genç Kalemler” (Bakü, 1926) isimli topluluğundan sonra yayınladığı “İnkılap ve Edebiyatımız” isimli geniş makalesinde o yılların aktif ve ümit verici genç edebî kuvvetleri olan Süleyman Rüstem, Memmet Rahim Hüseyinzade, Ali Nazım ve Hacıbaba Nezerli ile bir sırada Almas Yıldırım’ın da ismini çekmiş, onun “güzel”, “samimî” şiirler yazdığını belirtmiştir. Bu ilgi

her şeyden önce adı geçen şiirlerin konusu ve yansıttığı içtimaî motiflerle ilgilidir. Onlardan çoğu Şarkın zulm altında inlemesi aleyhine yazılmıştır. Azerbaycan'ın kendisinin Rusya'nın esaretine uğramasına rağmen cumhuriyetin proletar şairleri Asya'nın uzak ülkelerindeki baskıyı ve zulmü kınıyorlardı. Belki de, yazarlardan bazıları bu edebî konuları işlemekle yurdumuzdaki açık hakikatleri üstü örtülü (mecazlı) ifadeyle halka göstermek istemişlerdir. Tuhaf olanı ise bu tür şiirlerin bazılarında Azerbaycan'ın her türlü zulümlerden kurtulmuş özgür bir ülke gibi başkalarına örnek gösterilmesidir.

“Hindli Gız” şiirinde yanık bir sesle siyah saçlı, siyah gözlü bir kızcağız tasvir ediliyor. Onun hüznü, sitemli haline okuyucu acıyor. Siyah rüzgârdan saçlarının tellerinin düzeni bozulan bu kızcağızı kanlı bir el hırpalarken o, inleyerek, inilti bir sesle Azerbaycan kızına sesleniyor, ondan yardım diliyor. Bu küçük kız Hindistan'ın, döven el ise İngiliz müsteleke rejiminin sembolüdür. Bir çok çağdaşları gibi Almas Yıldırım da, 1920'li yılların ortalarında devrimin tüm dünyayı, o cümleden de Hindistan'ı kurtaracağına inanıyordu. Şiirin sonu bu inancın açık ifadesidir:

O solğun yavrunu şenlendirecek,
Gemli, gülmez üzünü güldürecek,
O akan yaşları bir an silecek
İngilab ordusu varmış dediler.¹

“Şerge” şiiri de bu şiirle aynı ruhtadır. Birinci şiirde Hindistan'ı kız sembolize ettiği gibi, ikinci şiirde dünyalar görmüş yaşlı

¹ *Gızıl Genç Galemler*, Azereşr, 1926, s. 82.

bir anne Şark'ı sembolize ediyor. Esaretten kurtulmuş annenin yüzü ilim, hak, irfanla daha da güzel ve cazip görünüyor. Birinci dünya savaşından sonra bazı bölgeleri esaret altında kalmış Şark'ın istiklâli konusu Almas Yıldırım'ın 1920'li yıllarda yazdığı diğer eserlerinde de gözükmektedir. Özellikle diğer şiiirleriyle sesleşen / aynı konuda olan “Yarın” şiiirinde yarına iman daha etkileyici bir ahenkle ifade edilmiştir:

Hezan pencesinde saralan güller
 Şübhesiz şenlenib gülecek yarın.
 Hesretle çırpınan heste könüller
 Pek dadlı neş'eler sürececek yarın.
 ...Bir şenlik görmeyen o ıssız eller
 Seadet ne imiş bilecek yarın.

1920'li yılların sonlarına doğru Almas Yıldırım'ın şiiirinin çevresi genişliyor: Azerbaycan, onun tabîî güzellikleri, tarihi, talihi zengin manzarası, şark ülkeleri, özellikle Türkiye, İran, Hindistan, dünya tarihinin farklı devirleri, ilk devir (ibtidaî-icma kuruluşu), esaret devrinden başlayarak kanlı savaşlar, dehşetli devrimler devri olan asrımızın birinci yarısına kadar, Almas Yıldırım şiiirinin ayna tuttuğu büyük olaylar ve motifler silsilesidir. Bu konu, olay ve motifler hakkında yazılan şiiirler veya şiiirlerden bölümler yayınlatan Almas Yıldırım lirik şairdir. Bu lirik, her şeyden önce şair kalbinin geçirdiği hislerin tasviridir. Şair kalbini tabiat ve insan güzellikleri gibi hayatta başveren içtimaî-siyasî olaylar üzerinden on yıllar, bazen de yüzyıllar geçmiş tarihî olaylar da coşturabilir.

Allah belki de Almas Yıldırım'ı dünyaya halkının “aşk şairi, güzellikler şairi” olarak hediye etmiştir. Aşk konusunda okuduğu-

muz bazı mısraları sanki onun, insan kalbinin bu en yüce, en ulvî duygusunu tasvir etmek için ALLAH vergisi olduğunu gösterir. Fakat doğduğu, büyüdüğü yıllar, özellikle de coşkulu gençlik yılları Azerbaycan tarihinin öyle bir zamanına tesadüf etmiştir ki, Almas Yıldırım her bir genç için tabîî olan bu ulvî aşk duygularını istediği gibi, kalbinden kaleme dökmeden içtimaî olaylara tepki vermek zorunda kalmış, ister istemez siyasî liriğin en ünlü temsilcileri sırasına yükselmiştir. Yirmi yaşlarında bir şairin gül yüzlülerden, uzun örüklülerden, parlak ellerden bahsetmesi, şehla gözlerin derinliklerine dalıp, oradan kalbin gizemli dünyasını okuması gerekirken şair, asrın içtimaî fırtınalarını, manevî olarak sakatlanmış talihini kaleme almış, bu ise O'nun eserlerinin dilini de kullandığı tasvir ve ifade vasıtalarını da etkilemiştir:

Men ömrümde Paris'in görmemişem üzünü,
 Enmemişem o vahşi, çılğın şantanlarına.
 Guçmamışam¹ o açgöz gehbelerin dizini,
 Bakmamışam sarayda vuran fantanlarına...²

Bu bent şairin “Orda ki, Sen çağlar” (o yerdeki, Sen çayı çağlıyor) şiirindedir. Bu eserde Almas Yıldırım, Paris komünasından söz ediyor. O, 59 yıl önce (şiirin 30 yıl önce yazıldığı dikkate alınsın) Fransa’da içtimaî esaret zincirinin ilk defa kırıldığına, Paris’teki Bastiliya Kulesi’nin üzerine özgürlük bayrağının takıldığına gerçekten inanıyordu. İnsanlar devrim zamanı söylenen tatlı sözlere kanmışlardır, fakat az bir zaman sonra Sen Nehri’nde su yerine kan akmaya başlamıştır. Binlerce suçsuz ceset bu

¹ **guçmak:** kucaklamak.

² **fantan:** fıskiye.

nehirin sularında batırılmıştır. 30'lu yılların başlarında içtimai hayata uygulanan bazı sert tedbirler Almas Yıldırım'ı ihtiyatlı olmaya davet ediyordu. O, sanki bu şiirdeki bazı serbest ifadelerin üzerini kapatmak için yeni eserler yazıyordu (Paris'e Hitab, Hindistan'da Fırtına). Sonuncu şiirinde Almas Yıldırım İngiliz esareti altında kalmış Hindistan'ı kuvvetli bir file benzeterek, onun tezlikle heyecanlanarak kölelik zincirini kıracağını, istibdâd çanağının London'un kendi başında çatlayacağını, eski kültürlü büyük Hind halkının kendi özgürlüğüne kavuşacağını belirtiyordu:

“Hind bizimdir, çek elini!”

Deyen zorlu fil

Tapdağında¹ sürüklenen bir aciz deyim,

Bir gün gelir gezeblenib tutacağ seni,

Hortumunda ümmanlara atacag seni,

Fürset iken yığ şeleni,² başını al, kaç

Bu kölelik zincirini Hindistan'dan aç!

Yohsa ölüm aman vermez, yihar tahtını,

Bah, onsuz da uğursuzluk sarsmış bahtını!

Başka bir şiirinde ise Almas Yıldırım bölük pörçük olmuş Şark'ı kendinde kuvvet bulup ayağa kalkmaya, birleşmeye Himalay Dağlarının yüceliğine sadık olmaya, denizler gibi dalgalanıp esaretten kurtulmaya, hakkını aramaya çağırıyordu. Bu yıllarda şairin liriğinden bazı yanlış sesler duyuluyordu. Nerimanov'a yazdığı aynı isimli şiirinde bir devrimci gibi onun yolunu izlediğini ilân etmesi, az bir zaman sonra da *Pravda Gazetesi*'ni öven bir şiir

¹ **tapdak**: ayak altında.

² **şele**: eşya yığını.

yazarak onu “Hakkın Sesi” adlandırması, “Türk asgeri çağlasın” şiirinde Sovyet Azerbaycan’ında kurulan orduya aferinler söylemesi şairin rubabından kopan yanlış notalardır. Sonuncu şiirde övülen Türk askerinin A. Cavad’ın *Dalga* (1919) kitabında şeref ve özgürlük misyonuna göre haklı olarıktan övülen halk ordusunun askeri değil, Kızıl emperyalizmin korkunç orak-çekiç politikasınının (şimdiki biçip kırmak, ezip mahvetmek siyasetinin) gerçekleştirilmesinde bir âlete çevrilmiş askerî güç olduğuna dikkat edilsin. Az bir süre sonra Türkmenistan’da yazıp yayınlattığı aşağıdaki mısralar da bu yanlış notalardandır:

Artıg gözümüzde din çirkin leke,
Çünkü yurdumuzdur dinsiz bir ülke...

Almas Yıldırım’ın bazı şiirlerinin yazıldığı tarihi ve yeri belirlemek zordur. “Vatanda”, “Sürgünde”, “Gurbette” gibi esasen doğru saydığımız bölüm dahilinde de bazı şiirlerin yazıldığı yılı ve yeri belirleyemiyoruz. Bu şairin sürgün yıllarında (herhalde, belirli bir dairenin izniyle) az bir süre için Azerbaycan’da bulunması ile de ilgilidir. Gençlik yıllarındaki sanat arkadaşlarından emekli öğretmen Humay Hanım Hasanzade de kendi hâtıratında bu konuya değinmiştir.

Şairin Dağıstan ile Türkmenistan sürgünü arasında Bakü’de bulunduğunu belirten bir şiirinde “Türkmenistan’a Sürülürken” sözleri kaydedilmiştir. Bundan şairin sürgün hayatınının Bakü’den “tanzim” edildiği gibi bir sonuca varabiliyoruz. Onu belirli zamanlarda geçici olarak, belki de ideolojik bakımdan nasıl olduğunu öğrenmek amacıyla, Bakü’ye getirtiyor, sonradan yine sürgün yerine gönderiyorlardı.

Şairin Dağıstan sürgünü ile ilgili olarak verdiği son “hesabat” a razı olmayan siyasi idare Almas Yıldırım’ı ilginç ilişkiler kurduğu Dağıstan çevresinden ayırmak amacıyla onun sürgün yerini değiştirerek, Türkmenistan’a sürme kararını aldılar. Bu yüzden de şairin bazı şiirlerine “Vatanımda Yazılanlar” veya “Sürgünde Yazılanlar” bölümünde yer vermem şart olmuştur. “Bakü, 1930” notu ile verilmiş “Bulutlar”, “Bakü-Guba 1930” kaydı ile verilmiş, “Bir el âşığının dedikleri”, 1929 yılında yazıldığı belirtilen “Durnacıg”, “Durnalar” şiirleri ve bazı eserleri bu türdendir. Özellikle ismi geçen şiirler ve “Bedure” isimli miniyatür parçanın, Azerbaycan’da yazıldığı hiç bir şüphe doğurmuyor. Fakat onların yazıldığı yıllar ile şairin sürgün yılları üst üste düşüyor. Bu ise şairin sürgün yıllarında kısa bir süre için de olsa Azerbaycan’a geldiğini gösteriyor.

Adı geçen eserler Almas Yıldırım şiirinde romantik duyguların tüm incelikleri ve ilginçlikleri ile yankılarını bulduğunu gösteriyor. Lermontov’dan iktibas ettiği “Buludlar” şiiri, aynı zamanda “Durnalar”, “Durnacıg” şiirleri de bu bakımdan önemli özellikler taşımaktadırlar. Gelenekli konulardan birinin işlendiği son şiirde şair “aşıp-taşan” hüzünlü duygularını paylaşmak için turalara sesleniyor. Şair belâlı başını yaslamaya bir anne kucağı bulamadığından, yetim kalbinin tesellisiz kaldığından şikayetçidir. Azerbaycan aydınlarına, özellikle de yaratıcı sanatçılara karşı Sovyet hükûmetinin ilk yıllarında başlamış olan takip ve soykırım güçlendiği bir devirde toplantılarda, gazetelerde her yerinden kalkandan bir itham, bir kinaye, bir tahkir duyan Almas Yıldırım, dünyasına yeni, canlı özellikler katarak onu mevcut durumla barışa çağırıyor:

Durna, gel gebul et sen bu çarpaşig oyunu,
 Ten'eli söz önünde bükmelisen boynunu...
 Küsme, sevdalı durmam,
 her derdimiz belli, gel,
 Gel birlikde bulalım,
 baş-başa teselli, gel!

Şiir “dalaşig yollarda” durnacığın başına belalar geleceğı korkusunu ifade eden bir sonuçla bitiyor. Yine de durnalara seslenişle, fakat gelenekli şeklinde yazılmış bir koşmasında Almas Yıldırım, bu yaratıklarla kendisi ve kendisi gibiler arasında benzer özellikler bulmuştur.

Arzum budur, kesilsin göz yaşınız,
 Her beladan uzag olsun başınız,
 Çiçeklensin toprağınız, daşınız,
 Tohunmasın size düşmen, durnalar!

Şiirden Almas Yıldırım'ın buhrana uğrayan, sıkıştırılan vatanının, halkının uğradığı içtimâî belâların, dertlerin neye dayandığını iyice anlayan, şaşkına dönen durna hilgetli suçsuz aydınlardan biri olduğu anlaşılıyor:

Men özümü size sırdaş sanıram,
 Arzunuzu düşünürem, ganıram,¹
 Halınıza od tuturam, yanıram,
 Derdimizi gel bölek ten,² durnalar!

¹ ganmak: anlamak

² ten: yarı yarıya

“Gelmedi” redifli, fakat yine de durnalar canlandırılarak yazılmış diğer koşmada yukarıda söylenenler daha net olarak gösterilmiştir. Şiirden, baskı yapılan Azerbaycan oğullarına vurulan darbelerin eskiden yazılmış “Durnalar” şiirinde olduğu gibi “Laçın yatağının” sakinleri, “şahin”, “şangar” tarafından değil “şimal gurdud” tarafından vurulduğu anlaşılıyor. Evet, bir halkın en yetenekli evlâtları halkların tarihî gelişimini engelleyen “Şimal Kurdu”nun (bolşeviklerin) gazabına uğramışlardır:

Durnam uçdu, benim boynum büküldü
 Hezan geldi, göy yapaglar töküldü,
 Lale soldu, yazın bağı söküldü,
 Bülbül öldü, gül saraldı, gelmedi.

Durnam uçdu uzag dağlar ardına,
 Uğradımı bilmem Şimal gurduna?
 Ellere bir bahar, mene fırtına,
 Güneş söndü, gaş garaldı,¹ gelmedi.

“Gelmedi” koşması kendisi serbest bir eserdir. Fakat, Almas Yıldırım onu “Bir El, Aşığının Dedikleri” isimli şiirinin bir parçası gibi düşünerek, halk âşığı tipinin çaldığı melodinin metni olarak vermiştir. Şiirde her zaman misafire karşı hassas, saygılı olan Guba bugün asık yüzlüdür. Bütün her taraf, dağlar, dereler, çöller, çimenler, hepsi siyah yas, hüzün elbisesi giymiştir. Pınarlar ağlıyor, ufuklarda kan lekeleri belitmiştir. Yaşlı dedelerin yüzünden hüzün okunuyordu. Yiğitlerin yüzünde sevgiden iz yoktu. Böyle bir zamanda elinde üç telli saz olan âşığın buraya gelmesi olağa-

¹ gaş garaldı: akşam oldu

nüstü bir olay oluyor. Herkes ondan mutluluk, neş'e veren şarkılar söylemesini rica ediyor:

Neş'e harda?

Gözlener¹ mi cehennemde bir bahar?

Dinleyiciler defalarca ısrar ettikten sonra el âşığı sazını dilediriyor, çalmaya başlıyor. Fakat onun perdelerinden, dertli tellerinden “iniltiler, hicranlar” kopuyor, âşık duyanların hepsini yandırıp yakan melodiler eşliğinde yukarıda açıkladığım “Gelmedi” redifli koşmayı söylüyor. El âşığının notaları, özellikle de “Şimal Gurdu” (Kuzey Kurdu) tehlikesi hakkında söyledikleri insanlarda tuhaf duygular uyandırıyor:

Eks etdikçe bu sergi garşıya gırığ-gırığ

Hepsinin gözlerinde titreyirdi sayrılıg...

Bir ahşam garipliyyi sinerken aullara

Daldı küsgün bahışlar duman

çeken yollara,

Bir Şeyh Şamil hiddeti gonunca dudaglara

İhtiyarlar gaş çatıb bahdılar

Şah dağlara.

Özgürlük, beraberlik, eşitlik hakkında kulak batıran (yankı uyandıran) sloganlar, göz kamaştırıcı pankartlar altında sayısız “eski halkları” ezmiş, Şuralar Birliği ve onun bölgelerinden biri olan Azerbaycan hakkında bu düşüncelerin, tasavvurun bir halk sanatçısı tarafından dile getirilmesine özellikle dikkat etmemiz gerekiyor.

¹ gözlemek: beklemek.

Bu çok önemli bir konudur. Asıl halk âşığı elinin obasının durumunu, onun insanların ruh halini herkesten iyi bilir. Gurbânî gibi, Âşığ Elesger gibi, Dede Şemşir gibi. Çünkü O, sade bir çiftçiden, aran-yaylak yolundan başka bir şey görmeyen çobandan farklı olarak her zaman elleri-obaları dolaşır, insanlarla görüşür, onların derdinin-acısının şahidi olur, bazen ise, müsahtiplerinin kalplerinden geçirip fakat ifade edemedikleri duygularına ortak olur. Bu yüzden de El âşığının vardığı sonuçlar doğru olup, 1920’li yılların sonlarında Azerbaycan köylerindeki durumu doğru yansıtmaktadır.

Dağıstan’a sürülmesi ile ilgili olarak kaleme aldığı “Dağlara Veda” şiirinde Almas-Yıldırım gelecekte yazacağı şiirlerinin konusunu anlamakta bize yardımcı olacak motifler kullanmıştır. Bu şiirde lirik kahraman kendi sevgili vatanının “her gadasını almaya” (acılarının ona gelmesine) hazır olan bir aydındır. Vatan talihi için alevlenip yanması (yanıp-yakılması) onun başına belâlar açar, ona manevî, fizikî azaplar verir. Ömrünün bahar çağı olabilecek yetişkinlik ve ilk gençlik yıllarında, bir sene bile olsun kalbinde baharın o güzel ürpertisini hissedememiştir. Bu kahraman için Bakü’den ayrılmak ölümden daha beterdir. O ne yapabilir ki, ülkenin kandırılmış bolşevik başkanları komunizm hakkında beyinlerine yerleştirilen efsanelerle “altın uykuya” dalmışlar ve halkın nasıl bir uçuruma sürüklendiğinden habersizlerdi. Fakat bu kahramanın yiğitliğine laf olamaz. O böyle bir zamanda nasıl bir adım atması gerektiğini bilmesede genel tutumu ve amacı artık belli ve kesindir. Bu yolda al kanı dökülse bile, vatanın istiklâli yolunda mücadele edecektir:

Bir gün gelir, goşarag yurdumun harayına
Men ateş açacağam düşmenin sarayına

Ne düşer yurdu getmiş bir iyidin payına?
 Ya şerefli istiglâl,
 ya gızıl gan, a dağlar!..

Bence Almas Yıldırım'ın vatanda yazdığı eserlerinin sonuncusu "Niçin Şair Doğdum?" şiiridir. Onun İstanbul'da yayınlanan varyantının altında verilen "1927" tarihi de bunu bir daha kanıtıyor. Bildiğimiz gibi şair, Türkiye'de şiirinin yayınlanması ile ilgili olarak yapılan içtimaî baskılardan kurtulamadan hayatının semasında yeni siyah bulutlar gözükmeye başlamıştır. Tacir sınıfına ait aile çocuğu olduğundan dolayı, Almas Yıldırım'ı aynı yılda, yani 1927 yılında bir aylık öğrencisi olduğu üniversitenin Şarkiyat Fakültesi'nden atmışlar. "Almas gibilerinin başları Sovyet çekici ile ezilmelidir" cinsinden dehşet verici kelimelerle korkutulmaya çalışılması F. Aküzüm tarafından yazılan özgeçmişinde özellikle belirtilmiştir. "Bahtına güneş doğmuş" Süleyman Rüstem kısa bir zaman zarfında görev merdivenlerinde öyle yükselmiştir ki, şimdi ne Mikayıl Müşfig gibi istidâdlı şairi, ne de düne kadar durup kalktığı ortak imza ile kitap bile yayınlattığı Almas Yıldırım'ı kendisine yakın bırakıyordu. Aynı günlerde yazdığını tahmin ettiğim "Ömrüm harab oldu hey!" şiirinde şair bu olaylardan açıkça bahsediyor. Başka bir eserinde ise şair bu acı durum karşısında şiir yazmaktan bile tamamen vazgeçmek istediğini dile getiriyordu:

Men artıg ne yazım yurduma dair?
 Düşmen zehir saçır, dostlar gizlenir...
 Bilmem öz yurdunu seven bir şair
 Niçin de bir canı kimi izlenir?!

Halkını, vatanını sonsuz bir aşkla seven bir şairin “bir cani kimi” (bir suçlu gibi) takip edilmesi onu dehşete düşürür, şair “dört yanını mahbeslerin ehate ettiği” (dört yanını cezaevlerinin sardığı) bir durumda boğulduğundan acı-acı şikayet ediyor. Kendi vatanında bir garip gibi dolaşüyor... Aslı 1920’li yıllara dayanan, 1930’lu yılların dehşet verici zamanlarında durum gerçekten de böyle idi. Takip edilenlere karşı kin, lâkaytlık, itinasızlık, şüphelik kısa bir süre içinde öyle bir hâl almıştır ki, -bir kaç yakın arkadaşlarını, akrabalarını dikkate almazsak- herkes onlardan başara-bildiği kadar uzak durmaya çalışıyordu. Çünkü, kendi isimlerinin de belirli dairelerin kara listelerinde yer almasını istemiyorlardı.

SÜRGÜNDE YAZDIKLARI

Azerbaycan, Kırım, Dağıstan, Türkmenistan, İran, Türkiye, Almas Yıldırım'ın yaşadığı, gezip dolaştığı, sürgünde ve gurbette olduğu ülkelerin belki de tamamlanmamış listesidir. Birkaç saatte dünyanın bir başından diğer başına gidip, gelen uçakların bulunduğu bir zamanda bu liste belki de küçük görünebilir. Fakat, o dönem ve Almas Yıldırım için bu liste o kadar da kısa değildi. Vatanında mı bulunduğundan, dinlenmeye mi gittiğinden, mühaceret de mi yaşadığından aslı olmayarak, her bir durumda kendine özgü rahatlığına ve bir sıra kısıtlamalara rağmen, bu yerlerin her birisi bir yaratıcı, bir şair için büyük ilgi uyandırıyor, zengin müşahedeler yapıp araştırmak, yeni konularda eserler yazmak için iyi imkânlar sağlıyordu. Dağıstan sürgünü, vatanından, annesinden, bacasından ayrı düşmek, şairin moralini bozmuş, onu üzücü düşüncelerle başbaşa bırakmıştır. Hâlâ bekâr olan Almas Yıldırım'ın "ehlayâlî" da (eşi) yoktu ki, bu garip genç evine geldiğinde birisiyle konuşa, dertleşebilsin. Fakat o az bir süre içinde tabiatındaki aydın yaratılışı ve karakterindeki sıcaklıkla, insanlara karşı sergilediği iyi davranışlarıyla, bilgisi ve çalışkanlığı ile çevresindekilerin "hüsnüreğbetini" (ilgi ve sevgisini) kazanmıştır.

A dağlar, a dağlar, söyle, a dağlar,
Olur mu aşnalığ böyle, a dağlar?..

koynuna atıldığı Dağıstan manzaraları küsgün şair kalbini az da olsa avutuyor, ona sabır ve dinginlik veriyordu:

Ormanlardan ahıb gelen,
 gayalardan sızan su,
 Göy mehmerli derelerin sükutunu pozan su
 Seslendikçe gelbimizin çırpınırdı
 telleri.
 O sevdalı an mayısın laleleri, gülleri
 Düzüldü bir lenta kimi siyah,
 gıvrım saçlara,
 Başlarında çelengleri,
 benzerdi al taclara.

Dağ eteklerinde bir kadar erken olan akşamın insana aşılacağı gariplik duygusu böyle zamanlarında bir iki saatliğine de olsa, şairden uzaklaşıyordu. Akşam olmasında bile Almas Yıldırım zengin renkler melodisi buluyor, onları kendi duygu süzgecinden geçirerek, canlandırıyor:

Nazlı güneş çekildikçe uzaglara, engine,
 Boyanırdı uca dağlar sarımtırag rengine.
 Dağın zümrüd yahasından
 bahan küçük aullar
 Yazın dilber akşamından
 ince bir zövg alırlar
 Biz dönerken akşam mavi köyneyini geyirdi,
 Uzaglardan dağlar bize dik başını eyirdi.

Bu ruh hali şairin Gasımkend’de kaleme aldığı “Lezgi Elleri-
de” şiiri ve bazı diğer eserleri için de karakteristiktir.

Dağıstan’da bir çok makale ve lirik nesir parçaları yayınlat-
masına rağmen Almas Yıldırım yaratıcılığının sürgün devri için,
şiir türü temsil edicidir. Sadece hacmine göre değil, uyandırdığı
problemlerin, yarattığı bediî suretlerin değerine göre de bu devir
şairin yaratıcılığında önemli yeres sahiptir. Aşağıda ayrıntılarına de-
ğinerak açıklayacağım bu eserlerin bazılarının konusu Azerbay-
can Edebiyatı’ndan alındığı gibi, bir kısmının da şairin kısa bir
süre için Azerbaycan’a geldiğinde yazdığını tahmin ediyoruz.

Sürgün devri şiirlerinin ilk ve ilginç örneklerinden biri de 1929
yılında Mahaçkala’da yazdığı “Dağıstan Gızı” manzumesidir. Ese-
rin kahramanı şehirlerden uzak bir yerde yaşayan güzel Elçin Der-
bende gitmek, orada eğitim görmek istiyor. Babası ise 500 manat
yüzünden onu sevmediği Temirhan ile evlendirmeye çalışıyor. Dağ-
ların “demir” kanununa göre çıkılmaz bir duruma düşmüş kız hü-
zünlüdür. Onun tek erkek kardeşini bir gümüş hançer yüzünden
yapılan tartışmada öldürmüşler. Derbend’den misafir olarak gel-
miş genç öğretmen Haspolad bir-iki günlüğüne onlarda misafir
olacaktır. Hep bir ilim, kültür adamı arayışında olan, onunla ilişki
kurmaya çalışan Elçin için misafirin öğretmen olması olağanüstü
bir durumdur. Kız, ilim öğrenme isteğini öğretmene bildiriyor. Bu
istekten çok memnun olan Haspolad Hoca ona bu yolda her türlü
yardım edeceğini söylüyor. Fakat Elçin’in misafirle konuştuğun-
dan haberdar olan Temirhan kıskançlık krizine tutuluyor ve ak-
şam karanlığında eve dönen Haspolad’ı silâhla vuruyor. Öğret-
men ölürken Elçin’den onun intikâmını almasını ricâ ediyor, öğ-

retmen küçücük yavrularının talihini de ona emanet ediyor. Elçin intikâm sözü verip oradan uzaklaşıyor. Derbend'e gidip eğitim aldıktan sonra oraya öğretmen olarak dönüyor. Eski fikirliğin her türlü karşı durmalarına bakmayarak, çocukları eğitiyor, hayata doymamış Haspolat öğretmenin intikamını bu yolla alıyor.

Elçin, Ata, Temirhan, Haspolad hafif çizgilerle çizilseler de bir tip olarak akılda kalıyorlar. Kendi inatçılığı ve iradesi ile arzularına kavuşan Elçin'den farklı olarak, "Şehvet gurbanları"nın kahramanı manevî olarak iflas ediyor. Bu şiir iffeti, namusu çalınmış bir dağlar kızının faciasını anlatıyor. Azgın bir beyzade, altın kemerbendinde polat hançer gezdiren Haspolad, kendi bir anlık şehvet duygusunu tatmin etmek için bu bahtı karanın toplum tarafından dışlanmasına sebep oluyor. Babası, komşuları, tüm köy hiçbir suçu olmayan kızıdan yüz çeviriyor. Onun yaralı olan kalbine darbe üstüne darbe indiriyorlar. Ümitsiz kız, dağlardan şehre iniyor, bir şehvet kurbanı gibi şehir hayatının çıplaklıkları içerisinde sefil oluyor. İlk gençliğin romantik hayalleri, mutlu duyguları içinde şaşır-mış, haftada birine aşık olan Taciroğlu Geray'ın diline, verdiği vadelere kanmış Reyhanat ("Adet bataklığında" şiiri, Mahaçkala, 1929) ise başına gelen bu ayıp olaydan sonra kendini kayalıklardan aşağı bırakıp öldürüyor. Sanki Almas Yıldırım bununla "Şehvet gurbanları"nın kahramanı ile Reyhanat arasındaki farkı göstermeye çalışmıştır. Her iki durumda zamanı geçmiş geleneklerin acımasızlığına karşı çıkan şair ikinci manzumede dağlara seslenerek bu kanlı kanundan uzaklaşmak gerektiğini belirtiyor.

Dağlı kızların talihi, onların kahramanlığı Almas Yıldırım'ın 1928 yılında sürülmeden önce "Özgür Yaz" dinlenmesi zamanı

Kırım’da yazdığı “Kıçgine” şiirinde de görülmektedir. Bu eser hanlıklar devrinde gerçekleştirilmiş olaylara dayanılarak kaleme alınmıştır. Karadeniz’in Kırım sahillerinde fakirlikle de olsa mutlu hayat süren balıkçı kızı Kıçgine’yi zorla Tukay Han’ın sarayındaki “Gızlar Salonuna” götürüyorlar. Onun hıçkırıkları uzak deniz seferinde gemide hizmet eden sevgilisi Hasay’a ulaşmıyor. Kul, deniz ticareti ile uğraşan Tukayhan evindeki işret meclisinden çıkıp Kıçgine ile eğlenmek için onun bulundurulduğu odaya geliyor. Namusunu her şeyden yüce bilen dağlar kızı sevgilisi Hasay’ın aşkına sadık kalarak sarhoş Tukayhan’la yatmak istemiyor, sinesinde bulundurduğu hancerle gözleri dönmüş Hanı cehenneme gönderiyor. Eller bu yiğit kızın şerefine Tukayhan’ın sarayına “Kıçgine” ismi veriyorlar. Böylelikle, Almas Yıldırım’ın yarattığı dağlar kızı tipi kendi haysiyet ve şerefini, iffet ve namusunu korumak için ölmeyi bile göze alan saf ve ulvî kahramandır.

“Selimhan” şiirinde bir zamanlar dağlıların Çar rejimine karşı yaptığı istiklâl mücadelesi anlatılıyor. “Yad Çizmesi” şiirinde Çeçenistan dağlarına ayak bastığı günden itibaren esir olarak yaşamayı kendine ayıp bilen Selimhan dağlara çıkıyor. Arkadaşları ile birlikte Çar Ordusu’na karşı savaşıyor, savaşırlara ara verildiğinde ise sevgi türküleri söylüyor. Bu eser tamamlanmamıştır. Tesadüfî değil ki, şair, bu şiiri 1930 yılında yayınlattığı *Dağlara Seslenirken* kitabına aldığıında başlığın altına parantez içerisinde “Tarihî poemadan” sözlerini ilâve etmiştir. Yazıklar olsun ki, şiirin “sürgün” isimli bölümünden başka elimizde hiç bir bölümü bulunmamaktadır. Dört bölümden oluşan bu bölümde ise, Çar sömürgecilerinin Çeçen halkına karşı yaptığı tarihî zulüm, Çeçenlerin Sibiryaya sürülmesi tüm çıplaklığıyla gösterilmiştir. Diğer Turan halkları gibi Çeçenler de, hem Çarlık, hem de Sovyet devrinde ağır zulümlere

maruz kaldılar. Bu bitmez tükenmez Rus kini Çeçenleri destan kahramanlarına dönüştürdü, şâirlerin de onları anlatmasına yol açtı. Almas Yıldırım dört kısımlık elimizdeki metinde bu epik hayattan görüntüler verdi. Halkın oğul ve kızları, silâhsız dinç insanlar yurt ve yuvalarından çıkmak istemediklerinde kurşuna dizilir. Bölgenin insanlarından çoğu ölür, diğerleri ise ölümlle korkutularak sürülür. Şiirin elimizde bulunan bölümlerinden manzumenin nasıl sonuçlanacağı anlaşılıyor. Burada eserin gelecek baş kahramanı Selimhan'ın ve onun kardeşi Sultan Murad'ın çocukluk ve ilk gençlik yılları anlatılıyor. Fakat bu parçalarda belirtilmiş mücadele “ehvalruhiyesi” sonraki fasıllarda Çeçenlerin hak, adalet namına yapacakları mücadelenin geniş epik sahnelerle anlatılacağını gösteriyor.

Orda Çeçenler ağlar dururdu,
 Dereler seslenib dağlar dururdu.
 Dumanlar acıglı, yıllar acıglı,
 Tepekde guduran seller acıglı,
 Dereler gorhulu, üfugler ganlı,
 Enginde gaş catan, dağlar dumanlı,
 San bir fırtınaya tutulacagdı,
 Ölümle govğaya atılacagdı.

“Selimhan” şiirinin yayınlanmış son dörtlüklerinde kaşlarını çatmış dumanlı dağlar, hayalimizde “Ölümlle Kavğaya Atılmaya” hazırlanmış Çeçen, özgür ruhlularının yüce timsalini canlandırıyor. Müellifin sonraki bölümlerde bu dağları yerinden oynatıp hareket ettireceği, yani mücadeleciler Çeçenlerin kasırğa gibi coşup düşmanı yeneceği ve örnek olarak verdiğim beyitlerden ise şâirin ileride yapılacak ağır savaşlara hazırlık yaptığı açıkça anlaşılıyor.

Almas Yıldırım'ın şiirleri ile aynı zamanda yayınlattığı "Dogguz Yanvar" (Dokuz Ocak)'a epik eser demek oldukça zordur. Belki de bu parça da aynı adlı tarihî manzumenin bir bölümü gibi yazıldığından dolayı kitabın "Poemalar" bölümünde yer almıştır. Ondan süjeli lirik örnek gibi bahsetmemiz daha doğru olurdu. Bu eserde 9 Ocak 1905 tarihinde St. Petersburg'ta zulümden "cana doymuş" (bıkmış) onbinlerce fakirin derdini söyleyip kurtuluş yolu bulmak için "Çar Baba"ya müracaat etmesinden ve heyecanlanmış hükümdarın sinirli bir halde emredip onlara ateş açtırmasından, suçsuz insanların kan içinde kalmasından bahsediliyor. Bu 20'li 30'lu yıllar Azerbaycan şiiri için karakteristik konulardan biri idi ve işçi şairleri bu konuda bazı eserler yayınlıyorlardı. Bunların en iyi örneklerinden biri Semed Vurgun'un "Ganlı Bazar" isimli şiiri idi. Almas Yıldırım'ın şiiri bu şiirlerden her şeyden önce kendi tezatları ile farklılık göstermektedir. Aslında şiirin anlamı da bu tezatlardadır. Tezatlarda şiirde iki yönde gelişiyor. Çar'ın ikametgâhı olan Kış Sarayı'nın içerisinde ve sarayın dışında ayaklanan halk, ocak soğuğunda donan ayakları yalın, başı açık, aç insanlar, "Çar Baba"dan merhamet bekleyen binlerce işçi, sarayın içinde ise tüm bunlardan habersizmiş gibi oturan, kadeh seslerinden meyhoş olan, boynu kalın, şişman milyoncular, apoletli generaller...

Tarihten öğrendiğimiz olayda olduğu gibi "Dogguz Yanvar" şiirinde de feryat eden "tezad" güçlü patlama ile sonuçlanır. Gözlerini kan bürümüş Çar'ın emriyle silâhsız insanlara ateş edilir ve yüzlerce insanın sıcak al kanı, buz tutmuş bembeyaz karın üzerine dökülür...

Eser şu mısralarla bitiyor:

Aharken yavaş yavaş buzların altında çay,
 Hıçgırdı gizlice leşlerin üstünde ay.
 Öpüyorken cismini kölgeler ölülerin,
 Duyulurdu bu sesler uzagdan derin-derin:
 -Ay felaket, ay ölüm, çeynediyin bu leşler
 Üzerinde dalgalar, denizler çalhalanacag;
 Göz yaşından ve gandan yaranmış
 bir seltenet
 Cehennemler içinde parçalanıb yanacag!

Almas Yıldırım'ın Dağıstan'dan annesine gönderdiği bir mektup gibi düşünülmüş "Boğulmayan Bir Ses" şiiri sadece onun yaratıcılığında değil, tüm Azerbaycan şiirinde sujeli liriğin değerli örneklerindedir. Bu tür ilginç eserleri, yeni devir Azerbaycan şairleri Semed Vurgun özellikle de Ahmed Cemil 1930'lu yılların sonlarında, 40-50'li yıllarda yazacaklardı. Almas Yıldırım'ın ise bu eseri 1929 yılında yazdığı tahmin edilmektedir. Şiir annenin dinamik portresinin tasviri ile başlıyor. Şiirde okuyucu elleri ALLAH'a doğru açılmış dua eden, nur yüzlü bir anne ile tanışıyor. Anne her gün oğlunun başı üzerindeki tufanların susması, dehşet saçan, siyah bulutların yok olması için dua ediyor. Annenin derdi seyrettiği sonsuz gökler kadar derindir. Bu mısralarda onun dinamik tipi özellikle canlı ve hayatîdir:

Ba'zen kirpiyinde iki damla yaş
 Çıkırsan o tozlu yollar üstüne,
 Gelbinde çırpınan gizli bir telaş,

Derler ki, bir dua ohursan mene.
Titrek dodaglarla meni anırsan,
Yanırsan, yanırsan, ana yanırsan.

20 yaşı bile tamamlanmamış genç evlâdı baba yurdundan, evinden sürülmüş bir anne, seccadeler önünde Allah'a diz çöküp yalvarmaktan başka ne yapabilirdi ki? Fakat oğlu annenin düşündüğü kadar da aciz değildir. Vatanının düştüğü kötü duruma, zulme, esarete küskün olsa da, ruhen yenilmemiştir. O annesine artık mabetlerden umacağı bir şey olmadığını, oğlunun mücadele yolunun yolcusu olduğunu yazıyor. Bu yolda onun işiteceği ses "Türk kalbinin iradesi, milletin hak sesidir". Bu yüzden de o, annesini kendisinin yeni yazdığı hayat şarkısını dinlemeye çağırıyor. *İgidlere Sesleniş* kitabında nedense şiir yarım kalmış, onun ikinci bölümü "Türkün" başlığı altında ayrı bir şiir olarak yayınlanmıştır. Bu şarkıda mukadder notalar da vardır (Aşigem, cismim eger, "Buzlu cehennem"de yana, taşımaz gorhulu dağlar bu tükenmez yasımı). Fakat şiir ve "Türkün"deki bu bend inanç ve mücadele perdeleri üzerinde akord edilmiştir:

Gafgazın eşgi bütün zer dolu dünyaya deyer
Deseler yurdu unut, al Yeni Dünyanı eger,
Söylerem: haggımı ver, eşgimi ver,
yurdumu ver,
Dinlesin goy bütün alem bu
boğulmaz sesimi!

Görüldüğü gibi bütünlükte bu şiirin "Boğulmayan Bir Ses" adlandırılması, şarkının bu son mısrasından kaynaklanmaktadır.

Almas Yıldırım'ın Türkmenistan'a sürüldüğü ay ve gün belli değildir. Fakat "Elveda Baki!" şiirinden hareketle, bu sürgünün yılını kolayca belirleyebiliriz, şairin yeni sürgün yerinde yayınlattığı makale ve şiirler de bu süreyi belirlememizde bize yardımcı oluyor. Bakü'den hareket ettiğinde kalbi sızlayan, gözleri yaşlarla dolu dolu olan şair, herşeyden önce arkada bıraktığı çok kısa olan hayatını gözleri önünde canlandırıyor:

Sende keçib getdi iyirmi dört yaşım,
 Bir zaman belâdan çılmadı başım,
 Sen oldun hemdemim, derdli yoldaşım,
 Laylalar söyledin mene, elveda!

Almas Yıldırım'ın 1907 yılında doğduğunu dikkate alarak, onun Türkmenistan'a 1931 yılında sürüldüğünü söyleyebiliriz. Tabii olarak, bu ayrılık zamanı onun gözleri önünde ilk canlanan, doğduğu yurt, Çemberekend olmuştur. Sanki şair bu mecburî seyahatin Bakü'den hareket ettiği son seyahat olacağını ve sevgili vatanını bir daha göremeyeceğini önceden hissetmiştir. Fakat kalbini acıtan bu acı, eski hatıralar, şairin dikkatini önemli problemden uzaklaştıramıyordu. Onun kendi derdi, özel fâciası arka plâna itilerek, yerini halkının uğradığı içtimaî, millî zulmün uyandırdığı global fâciaya bırakıyordu. Dağlar, genellikle bir bedîî subje, bir sembol gibi Almas Yıldırım'ın yaratıcılığında önemli yere sahipti. O dağları insan gibi canlandırıyor, onları kendi ruh durumuna göre konuşturuyor, dağlarla sohbet ediyordu. Dağıstan'a sürülürken Bakü dağlarına özel olarak bir veda şiiri yazdığı gibi, 1931 yılında Türkmenistan'a, kendinin ikinci sürgün yerine yettiğinde de ilk olarak müracaat edip, şerefine ilk olarak şiir yazdığı obje

yine de dağlar olmuştur. Zaten kendi sürgün hayatı ile ilgili sırlarını da şair ilk olarak “Kopet Dağları”na anlatmıştır.

Her yanım bir çeşme, göy çemen, çayır,
Artıg men ne yazım tasvire dair?
Gelmiş huzuruna esir bir şair,
Sevgimi gelbine sal, Kopet dağlar!

Kopet Dağlar alanının büyük bir bölümü kum sahralarından oluşan, Türkmenistan’ın en güzel yerlerindedir. Ülkenin tüm dünyada ün yapan Furuze Yaylası da bu dağların koynuna sığınmıştır. Fakat, şairin ikinci sürgün yerinde Kopet Dağlarına müracaat etme sebebi dağların güzelliği değildir. Önceki sayfalarda da şairin dağlara ister Azerbaycan’da olsun, ister Kırım’da, isterse de Dağıstan’da her zaman ülkenin, elin, yücelik, kahramanlık sembolü gibi baktığını belirtmiştir. “Kopet Dağları” şiirinde de böyledir. Almas Yıldırım yüzbinlerce nüfusu ve misafirleri gibi bu dağlarında ebedî olmadığını iyi anlıyordu. Fakat çoğu zaman başı bulutlarla sinesi dumanlarla kaplanmış Kopet Dağları, Kafkas sıra dağları gibi ebedîdir. Bu özellik hem de yüzyıllardır bu dağların sinesinde yaşayan halkların yenilmezlik ve hayat sembolüdür. Şairin kalbinde dağ aşkının böyle yer edinmesi, bu dağların benliğini ve yüceliğini koruması ile ilgilidir.

“Birleşen İki Nehir” şiiri şairin sürgün hayatının aydınlatılmasında önemli kaynak karakteri taşımaktadır. Bu şiire dayanarak şiirdeki bilgileri şöyle özetleyebiliriz: Uzun yollardan geçen Kür nehri Araz’la birleşerek büyük bir nehir oluşturuyor. Bol sulu “aşıp-taşan” bu nehir Guzugun (Hazer) Denizi’ne dökülüyorlar. Birinde

Kafkas (Azerbaycanlı), diğesinde Türkmen kızının saçlarını yıkayıp, dertlerini anlattığı nehirlerin her ikisini de şair çok seviyor. O her iki nehir için de değerli teşbihler kullanıyor.

Gucaglaşmış bir yerde birleşen iki bacı
Biri eşğim, varlığım, biri başımın tacı.

Ben bu şiirin şairin Türkmenistan’da sürgün hayatına başladığı ilk günlerin ürünü olduğundan şüphe etmiyorum. Bunu diğer bendinde yer alan teşbihler de gösteriyor. Biri kalbimdeki kan, biri gözümün yaşı... Görüldüğü gibi birinci benddeki ihtişam burada yoktur. “Kalbimin Kanı” ifadesiyle şair doğduğu ve tatlı dili ile konuştuğu Azerbaycan’ın, “Gözümün Yaşı” ifadesiyle ise, yeni sürgün yeri olan ve dilini, lehçesini hâlâ yeni yeni benimsediği öğrendiği Türkmenistan’ın Kızıl sömürü pençeleri arasında sıkıldığını vurguluyor.

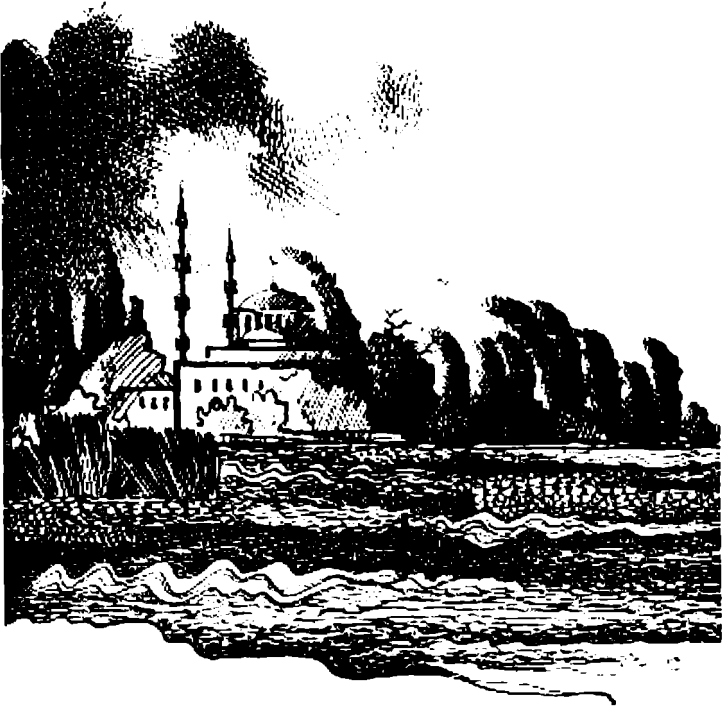
GURBETTE YAZDIKLARI

“Nâkâm Hayatının Salnamesi”nde gördüğümüz gibi Almas Yıldırım 1934 yılında İran’dan Türkiye’ye gitmiş, orada onu Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçirmişlerdir. Şair orada önceki yıllarla kıyaslanamayacak kadar rahatlığa kavuşmuştur. Bu ülkeyi kendine ikinci vatan bilmiş, iş arkadaşları edinmiştir. Fakat kalbi yine de Azerbaycan hasretiyle alevlenmiştir. Onun gurbet liriğinin değerli örnekleri ise alevin zaman zaman yükselen dumanlarıdır.

Zorla iltica ettirilmenin ağır yükünü uzun zaman, hayatının son günlerine kadar omuzlarında taşıyan Almas Yıldırım’ın eserlerinde gariplik tüm motifleri incelikleri, kabarma ve çekilmeleri ile işlenmiştir. Bu anlamda, onun yaratıcılığı Azerbaycan şiirinin gurbet liriğinin en mükemmel, en zengin örnekleridir.

Şair şiirlerinden birini “Gurbette”, diğerini “Gurbet Mektupları” diye adlandırmıştır. Üçüncüsünü ise “Garib Guşuma” başlığı altında kaleme almıştır. Sadece ismini verdiğimiz son eserlerinde değil, bazı diğer şiirlerinde de onun defalarca müracaat ettiği tiplerden birisi olan kalbi yaralı garip kuş hep hüznüldür. Bu gariplik duygusu lirik kahramanın manevî âlemini etkiliyor. O’nu için

Geribem bu vetende,
Gerib guşlar ötende,
Geriblik çok zor olur,
Baş yastığı yetende...

için sızlatıyordu. Dağıstan'da, Türkmenistan'da, İran'da, nihayet Türkiye'de Azerbaycan Türk'ü genellikle Türk yaşıyor diye düşünenler olabilir. Bu yerlerde bir Azerbaycan Türkü'nün gariplikten söz etmesine ne gerek vardır? Bu basit bir düşüncedir ve herhalde böyle düşünenler gariplik acısını hiç bir zaman tatmamışlardır. Şair olan, vatan toprağını, onun tabiatını, halkının manevî dünyasını tüm duyu organları ile öyle benimsiyor ki, kendisi de bu manevî dünyanın ayrılmaz bir parçasına dönüşüyor. Nihayet, şunu da dikkate almak gerekiyor ki, uzak ve yakın olmasına bakmayarak, başka bir şehre, vilâyete, ülkeye iş görüşmesine, seyâhate, akraba, arkadaş görüşmesine, gezmeye gitmek, yani vatandan kendi iradesi ile az bir süre için ayrılmak başka bir şeydir, takip edilmek ve sürülmek, yurttan iltica ettirilmek, onu zorunlu olarak terk edip ondan ömrünün sonuna kadar ayrı kalmak, vatana giden yolları hasretle seyretmek, vatan kiblesine dikilen gözlerini gurbette ebedî olarak kapamaya mahkûm edilmek ise tamamen başka bir şeydir.

Almas Yıldırım'ın yabancı bir ülkeye gideceği esnada Azerbaycan'da yazdığı eserlerde bile gariplik ruhunun hâkim olması oldukça ilginçtir.

Söyle şahdağların neden yaşlıdır?
 Köksündeki gılınç-galhan paslıdır?
 Şairlerin neden hezin seslidir
 Garip sazda girig teller, a dağlar?

Evet, şair her yerde vatanında, Dağıstan ve Türkmenistan'da sürgünde olduğunda, her zaman vatanını sarmış haksızlıklardan

yabancıların iradesiyle ülkede gerçekleşen facialardan, garip sazların kırık tellerinden üzülmeye başlamıştır. “A Dağlar”, “Neçin Şair Doğuldum?”, “Elveda Bakı!” şiirleri bu ruhdadır. Bu şiirler özellikle de sonuncu şiir kendi vatanında şairin kendini neden garip gibi hissettiğini anlamak için bir anahtar rolü oynuyor.

Bah, ne deyir sene bu coşgun Hezer,
Goyunda şimaldan gelen yad gezer,
Bu bir derd ki, meni ömrürnce ezer,
Düşürür hep haldan-hala, elveda!

“Şimaldan gelen” çağrılmamış misafirler ve onların yağlı dillerine kanan ev sahipleri Almas Yıldırım’ı yenilmez ruhlu, etkileyici şiirler yazdığı için Azerbaycan’dan iltica ettirmişlerdir. Suçsuz insanların öldürülmesi için ferman çıkaranlar Azerbaycan’da rahatça dolaşıp istediklerini yaptıkları bir zamanda vatansever bir şairin bir suçlu gibi takip edilmesi, onu halk masalında olduğu gibi “cızdağına geder yandırıp-yahırdı.”

Almas Yıldırım’ın gurbet liriğinin gıdalandığı gerçek kaynak Azerbaycan gerçekçiliği idi. Kendi tabii güzellikleri, zengin yeraltı servetleri ve yerüstü nimetleriyle tarih boyunca her zaman onurlanan büyük ülkelere oranla haritada küçücük görünmesine rağmen kendi topraklarında tüm önemli iklim kuşakları için karakteristik olan özellikleri bulduran, bereketli bağlar, çiftlikler, şifalı sular, tatlı sulu göller, dalgaların kucağındaki ender balık türleri bulunan zümrüt deniz, nihayet eski tarihî abideler, zengin medeniyet, şiir-sanat ülkesi Azerbaycan idi. Onun tarihî geçmişi idi. Fakat Almas Yıldırım eserlerini yazdığında Azerbaycan’ın çalışkan

ve gayretli halkı olmadık fizikî maddî acılara, manevî sıkıntılara uğramakta idi. Bu yüzden de vatan, onun derdi, ateşi, talihi gurbette yazdığı şiirlerde onun için birinci dereceli konu, “konular konusu” olmuştur. Onun bildiğim eserleri arasında vatanını, elini, obasını, yurdun tabiat mucizelerini, ayaklanan halkının ona yakın olan insanları defalarca, yana yana anmadığı herhangi bir şiiri yoktur. Bu konuda kendisi de samimî bir itirafta bulunmuştur.

Kim deyir ki, könlümde hatiren yok,
yadın yok;
La'net o şe'rime ki, onda senin adın yok!

Şairin eserlerinde sık sık rastlanan bu özelliği Alptekin “aşk” kavramı ile özdeşleştiriyor ve kendi düşüncelerini şöyle ifade ediyor: “Edebiyatta aşk önemli bir konudur. Aşk konusunu işleyenin nasıl bir şair olduğunu ben bilemiyorum. Fakat bizim şairimizin (Almas Yıldırım'ın-B.N.) canlandığı aşk konusu basit bir aşk değildir. Onda alevlenen vatan aşkıdır. Şairin türküsü yurt sevgisinin zirvesidir. O sevgiyi ne Çeka'nın yosun tutmuş bodrumları, ne de buzlu cehennemlerin dayanılmaz ızdırabı söndürebilir.”

Almas Yıldırım'ın gurbet acısını yaşadığı ilk bölgelerden biri de Tahran'dır. 1934 yılında İran'ın başkentinde yazdığı “Bir Parça” şiirinde, o zamanlar kendisi için artık kavuşulamayacak, yetişilemeyecek bir yere dönüşmüş, vatanın bir anlık da olsa gözleri önünde canlanmasını güneş şafağı ile kıyaslıyor; bu şafaktan mahrum olduğu için kendi şairliğini lânetliyordu. “Men” şiirinde “bu dünya cennet de olsa” kendi taşından toprağından ayrı düş-

müş bir şair için hiç bir önem taşımamaktadır. Bu yüzden de gurbette bulunduğu uzun yıllar boyunca Almas Yıldırım, her zaman hasret acısıyla sızlamış, çevresindekilerin göremediği hicran alevi ile zaman zaman yanmış, millî gururunu da seferber ederek hep sevgili yurda kavuşmak hasretiyle çırpınmıştır.

Kalplerde hoş duygular uyandıran baharın her gelişinde Almas Yıldırım'ın kalbinden kara kanlar akmaya başlıyordu. Çünkü baharda, Nisan ayının 27'den 28'e geçen gece, şairin vatanı Azerbaycan Bolşevikler tarafından işgal edilmiş, devletçiliğimizin tarihinde önemli hizmetleri olan ilk Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti devrilmiş, onun üç renkli bayrağı yırtılıp ayaklar altına atılmış, halkımızın korkmaz oğullarının takibi, tutuklanması, sürülmesi ve katledilmesi dönemi başlamıştır. 1938 yılında yazdığı "Küsdüyüm Bahar" şiirinden de, şairin sırf bu yüzden hayatı boyunca bahar duygularının sevincinden kendini mahrum ettiği anlaşılıyor.

On sekkiz il evveldi,
 nisan tam iyirmi yeddi,
 Gülerken taleyimin döndü baharı gışa.
 On sekiz ilden beri gelb o güne inledi,
 On sekkiz ildir hasret galdığım o doğuşa.

Bazen onun şiirlerinin sadece bir bendinde yüzyılımızın birinci yarısından itibaren halkımızın başına gelen fâcialar öz olarak anlatılıyor.

Yene geldi könlünün küsdüyü o ilk bahar,
 Yene açdı şe'rime ruh vermeyen çiçekler.

Eşgi baharda doğmuş ve baharda solan bir
Şair uğursuz geçen bu bahardan ne bekler?!

“Eşgi baharda doğmuş” demekle Almas Yıldırım 1918 yılı baharında (28 Mayıs) Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti’nin kurulmasını, halkımızın özgürlüğüne kavuşmasını belirtmek istemişse de, “eşgi baharda solan” demekle ise 28 Nisan 1920 yılında özgürlük bağımızda son bahar rüzgârlarının estiğini, ülkemizin bolşevikler tarafından işgal edildiğini belirtmek istemiştir.

Şair ve onun amaç arkadaşlarına kötü gözle bakanlar, onlarla dalga geçip inattan ümitten vazgeçip yaşananlarla barışmalarını teklif edenler de olmuştur. “Susun” şiiri bu konuda “dedikodu yapanlara” bir cevaptır. Almas Yıldırım bu tür önerilerde bulunanları Kafkasya’dan, hukukları ayaklanan (hakları çiğnenen) Azerbaycan’dan ders almaya çağırıyordu:

Biz gedirik, yolumuz tiken, çalı, dağ, dere,
Galbimiz alov adlı bir sönmez ehtirasdan;
Biz gedirik bu yolda gurbanlar vere-vere...
Varlığımız kül oldu düşdüğümüz bu yasdan.

Susun, barı siz susun, gelsin dileye dağlar,
Titresin acılardan zehir sunan dodaglar...
Veten ateş ve ganda, Araz coşar,
Kür ağlar,
Sizler utanmadınız o talanmış
Gafgazdan...

Almas Yıldırım eserlerinde vatan hasretini farklı ve rengârenk ifadelerle canlandırmıştır. Örneğin “Gurbetde” şiirini alalım. Bu eser 29 yaşındaki şairin sevimli ve yakın arkadaşlarına vasiyetidir. O öldüğünde onu toprağa gömmemelerini, yakıp, külünü rüzgara vermelerini istiyor, belki külünün bir parçasını bile olsa, rüzgar kendi vatanına götürür düşüncesiyle. “Gafgaz”, “Batan Güneş”, “Gelcükle Derdleşme”, “Azerin Duası”, “Yurd Hesreti” gibi şiirlerin her birinde şair vatanın tipini canlandırıyor veya vatan hasretinin ifadesi için yeni tasvir vasıtaları buluyor. “Gafgaz” şiirinde de böyledir. Bu şiirde Almas Yıldırım, Kafkasya’ya bir zamanlar Puşkin’in sürgün hayatını cennete çeviren bir güzellikler yurdu olarak sesleniyor, bir zamanlar Lermantov’un bu dağlara, onların en yüksek zirvesinden baktığını hatırlatıyor. Fakat bu büyük sanatkârlardan farklı olarak o, Kafkasya’nın yaralarına merhem sürmek, onun “gadasını almak” için doğduğunu itiraf ediyor. Hem de o bazı kompleksli yabancılardan farklı olarak Çeçenleri vahşi hesap etmiyor, onlara hayvan gibi davranmıyor. O Kafkasya’yı Azerbaycanlı, Turan köklü halklar ve diğer evlatları ile birlikte seviyor. Onun lirik kahramanını sanki Allah bu eller için mücadele etmek, gerekirse canını kurban etmek için yaratmıştır. Ele bu yüzden de “Yurd Hesreti”nde lirik kahraman kanatsız yaratıldığı için derin teessüf hissiyle yanıp yakılıyor.

Allah kanat verseydi, bir anda uçup dağları aşar, sevimli Göygöl’ün sahillerinde dolaşır. Hattâ Kızıl Emperyalizm hizmetçilerinden birisinin onu “pusudan” okla vurup toprağa düşüreceği bile onu korkutmuyor. Çünkü kavuşacağı yer onun sevimli yurt toprağıdır. “Azerin Duası”nda Almas Yıldırım yüce Allah’a dua ederek, ona her türlü Kabe, cennet isteklerinden vazgeçtiğini, tüm

bunların yerine ise “od sovuran toprağında” ona bir mezar kadar yer vermesini söylüyor. Bu dileğine kavuşursa, öldükten sonra cehenneme girmeye bile razıdır... Aynı konunun farklı inceliklerini açıklayan “Neyleyim”, “GafDağına Türküler”, “Guzgün Üçün”, “Gurbanın Olabilsem”, “Şergim” şiirleri de bu ruhta yazılmış, kalbi acıtan hicran türküleridir. Onlarda tabii yankısını bulan ah-naleye, gam-kedere rağmen “Şergim” şiirindeki iman bu eserlerin hepsi için karakteristiktir.

Gafgaz, o güzel yurd, o müebbed vetenimdir,
 Men hür olarak doğdum o zümrüd yahasında.
 Dağlar beşiyim, geydiyi garlar kefenimdir.
 İllerle, eslerle sürünsem de yasında
 En sonda o, mütleg ki, benimdir,
 o benimdir.

Şair bu yolda savaşa katılmak istiyor. “Sılaya Varacağım”, “Bir Gün” şiirlerinde önünü kesen dağları bile ortadan kaldırıp, mazlum vatanını çevrelemiş esaret zincirini kıracağından emin olduğunu belirtiyor. Almas Yıldırım, vatanının tabiatının ayrı ayrı güzelliklerine, deniz, göl ve nehirlerine müracaatla yazdığı şiirlerde her zaman özel bir yaratıcılık amacı gütmüştür. Örneğin, o Araz nehrini tasvir ederken, “durna gözlü”, “ceylan bakışlı”, “gelin kimi güzel” benzetmelerle nehri süsledikten sonra, “sarı sime” geçiyor, bu şiiri yazmasına neden olan, onu Araz’a yaklaştıran büyük derdini dile getirir, nehrin Şuralar sahilindeki belâlarını anlatıyor, tüm bunların Araz’ın değil, devrin suçu olduğunu söylüyor.

Sonra neden döndü hoyun,
 Dövrən sene gurdu oyun,
 Eydin o yağya boyun,
 Eski eşgin soldu, Araz,
 Verdiyın söz noldu Araz?!

“Guzgün Üçün” şiirinde de amacı Hazer’i tasvir etmek değil, denizin aşağıda verilen manzarasına dayanarak, insanların uğradığı büyük kanlı fâciayı anlatmaktır. Bütün bir ülkenin yaralarından, eski bir halkın uğradığı felâketlerden söz etmek, okuyuculara müthiş komünizm belâsını göstermek için şair, Hazer’ı, onun Azerbaycan sahillerini canlandırmış, hem de bununla kalmayıp tasvir vasıtalarının yardımıyla kalbindeki acıları dile getirmiştir.

Söyle, nedir üzündeki o kızıl leke?
 Gan mı verdi yarasından gucduğun¹ ölke?
 ... Ey uzagdan gadasını aldığım Guzgun!
 Gur sesini dost eline saldığım Guzgun!

Biz, tüm bu söylediklerimizle vatan hasretinin, gariplik hüznünün Almas Yıldırım’ın tüm eserlerinde önemli bir rol oynadığını kanıtlamaya çalıştık. “Esir Azerbaycan’ım” şiiri ise bazı özellikleri ile onun yaratıcılığının bu en önemli konusunun hem tantanalı üverturası, hem de yüksek akortlu finali sayılabilir. Son 60 yılda Azerbaycan şiirinin çok ender örneklerinden biri sayılan bu şiirin bir hecesini bile değiştirmeden olduğu gibi aşağıda vermeyi gerekli buldum:

¹ guçmak: kucaklamak.

Harda¹ meni gül goynunda doğuran
 Hamırımı göz yaşıyla yoğuran,
 Beşiyimde “Layla² balam!” çağırın
 Azerbaycan, benim bahtsız anam oy!
 Neçe³ ildir hesretinle yannam oy!..

Salam desem, rüzgar alıb götürse,
 Ağrı dağdan Alagöze ötürse,
 Gur sesimi göy Hezer’e yetirse,
 Hezer çoşub zencirini gırsa oy!
 Hökm etse, bu sersem gediş dursa oy!

Heberalsam Muğanımdan, Milimden,
 Nazlı Bakı, o neft⁴ gohan gülümden.
 Kim demiş ki, düşmüş adı dilimden?!
 Azerbaycan, benim eşsiz yurdum oy!
 Ölmez eşgim, içindeki derdim oy!..

Könlüme tek Ke’be yaptım seni men,
 Sensiz neylim gurbet elde günü men,
 Sensiz neylim Allah’ı men, dini men,
 Azerbaycan, benim tacım, tahtım oy!..
 Oyanmaz mı kör olası bahtım oy?!

Görüldüğü gibi bu şiirin çok net fikrî bedîî kompozisyonu vardır. Düzenli olarak şiirin her bendinde konunun anlaşılmasını

¹ **harda**: nerede.

² **layla**: ninni.

³ **neçe**: kaç.

⁴ **neft**: petrol.

sağlayan hayatî bir olay açıklanıyor. Birinci bendde lirik kahramanın bebeklik devri hatırlatılıyor, onunla vatanı arasındaki anne-evlât ilişkileri açıklanıyor. Fakat “hamırımı gözyaşıyla yoğuran” teşbihi ile şiire ilk feci düğüm vuruluyor. Gerginlik tedricen fazlalaşıyor. Binlerle hem vatanının katline neden olmuş “bu sersem ge-diş”i durdurmak için, tabiatın en yaşlı üyesi olan Hazar’ın dalgalanıp kendi zincirini kırması zarureti doğduğunu belirtiyor. Fakat tüm olayların şiirin yazıldığı yıllarda gerçekleşmesi zor olduğu için lirik kahraman, acı gerçeğin acımasız baskısı altında daha da sinirleniyor. Vatanısız, yurtsuz birisi olduğu için dininden Allah’ından bile yüz çevirmek gibi çılgınca bir karara vardığını ilân ediyor. Şiirimizde sevgilisine kavuşmak için dinden uzaklaşıp İslâmın haram buyurduğu şaraba meyleden lirik kahramanlar az olmamıştır. Aynı isimli efsanede de, büyük filozof dramaturk H. Cavid’in “Şeyh Sen’an” eserinde de baş kahramanın dünyalarca sevdiği tersa kızına kavuşmak için müslümanlığı terk edip, boynuna Gürcüler gibi zünnar takıp, bu yolda domuz gütmeye bile razı olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Fakat vatan için dinden, Allah’dan uzaklaşmak derecesine kadar varan bir olayla ilk defa Almas Yıldırım’ın şiirinde karşılaştım.

Azerbaycan benim tacım, tahtım oy!

Oyanmaz mı kor olası bahtım oy?!

Son mısrası bize şiirimizin nur saçan babası Fuzulî’nin “gara bahtım oyanmaz mı?” itirazını hatırlatıyor. Aralarındaki fark ise, Fuzulî’de lirik kahramanın sevgilisinin ilgisizliğinden doğan fer-yadın, Almas Yıldırım’da ise kendi vatanı kendisine zindan edilmiş, zorla iltica ettirilmiş bir garibin sinesindeki hicran yaralarının uyandırdığı acının yükselen sesi olmasıdır. Bu şiir 20’li yıllardan

bugüne kadar Azerbaycan'ın başından geçen tarihî fâcialara üzülen garip şair evlâdın, kalbinden kopup, yürekleri parçalayan hüznünlü bir mersiyedir. “Azerbaycan, benim bahtsız anam oy!” mısrası ve her bir bendin son beytinde tekrarlanan “oy!” tekriri, şimdiye kadar şiirimizde çok az kullanılmış ünlemlerdendir.

Aslen Bakü'lü olan Almas Yıldırım'ın şiirlerinde kendi sevimli şehrinin Azerbaycan'ın gözü olan Bakü'nün de ilginç tasvirleri ile karşılaşırız (Bakı... O benim Ka'bem, o mehrabım, o yurdum / Yolunda ganlı çara illerle garşı durdum / İlk o Rus zencirini men çiynedim, men gırdım...).

Bakü, Almas Yıldırım için özgürlük çalışmalarının gerçekleştirildiği bir şehirdir. O şiirlerinde bir zamanlar defalarca dolaştığı sokak ve meydanları, Hazar sahilini, Sebayıl civarlarını durmadan anlatıyor. “Bakü” şiirinde ise 20'li yılların başlarında gerçekleşmiş olaylar yüzünden kötü duruma düşmüş şehiri için kalbi sızlıyor. Almas Yıldırım'a göre eski Yunan efsanelerinin kahramanı Prometey, Allahların yasaklarına rağmen, ateşi insanlara vermek için Abşeron'dan, “dünyanın ateş dolu sinesi” olan Bakü'nün alevlenen kayalarından almıştır. İnsanlara yardım ettiği için haksız yere cezalandırılan, Kaf dağına zincirlenip, işkencelere uğratılan Prometey'in perişan durumu ile bir zamanlar dünyada kullanılan sıvı yanacağın beşik yeri (kaynağı) hissini uyandıran, planetimizi ısıtan Bakü'nün şimdiki acı durumu arasında, tipolojik bir benzerlik vardır. Efsanenin bin yıl öncelere dayanan kahramanın talihi ile 20-30'lu yılların Bakü'sünün talihi nasıl da birbirine benziyor! “İçim özümü bayırım özgeleri yandırır” (içim kendimi dışım başkalarını yakıyor) halk sözünde olduğu gibi, Bakü faciası şairin lirik kahramanını üzüyor:

Bir zamanlar adına eşg okudum illerle,
İndi artıg gelbimin içinde inle, Bakı!
Uğruna çarpışanlar golları bağı getdi,
Men yanarag kül oldum,
senin derdinle, Bakı!

“Bakü” şiirinin, örnek verdiğim bendinin, özellikle de bu bendin üçüncü mısrasının Alptekin’de uyandırdığı tepkiyi belirtmeden geçmeyi, yazara karşı bir haksızlık sayıyorum. Tenkidçi şöyle yazıyordu:

“Bu mısradada yurt için çarpışan binlerce mert Azerî gencinin ‘buzlu cehennem’de kırbaç sesiyle karışan zincir sedasını... duyuyor. ‘Ya ölüm, ya istiklâl!’ sloganı altında ağır ağır adımlayanların gönül açan hazin manzarasını görüyorum.”

Vatana kavuşamama, Almas Yıldırım’da bazen öyle sarsıtıcı duygular uyandırıyor ki, şair kör doğmadığı için üzülüyordu (Kaş bu dünyaya gelen andan kör olaydım, yurdumun Hazar sahilinin, Şüvelan bağlarının esrarengiz güzelliklerini görmeyeydim ki, bu gün onların obrazları meni bu derecede sarsıtımaydı).

Almas Yıldırım, talihin hükmü ile Azerbaycan’dan iltica etse de, Sovyet emperyalizminde baş gösteren acı delişetlere yabancı kalmıyordu. Dünyanın altıda bir bölümünde, özgürlük hakkında göz kamaştırıcı, kulak batırıcı sloganlar altında yalnız tek-tük vatandaşların, fertlerin değil, demek olur ki, tüm halkın köle-kul olduğu Sovyet emperyalizmi ile onun direk selefi olup, kan içen, leş söken ikibaşlı kartala sığınmış Çarizm arasındaki veresiyelik ilişkilerini Almas Yıldırım açıkça görüyor ve etkileyici bir şekilde ifşa ediyordu.

O, “Bir Gün Gelecek” şiirinde Sovyetlerin ayrılmaz bir parçası olan Sibirya’nın, “buzlu cehennem” damgası vurduğu sürgünlerin, kanların, ölümlerin, beşer evlâdının genetik aklından hiç bir zaman silinmeyecek manzarasını kalp ağrısı ile alevli bir şekilde açıp gösteriyordu.

Orda gan lekesidir torpagda galan izler,
Orta çağın canlısı, ölüm saçan dehlizler.
... Orda ani verilen mehkemesiz fermanlar,
Orda gürşun başların
ağrısını “dermanlar”.

Yayıılır enginlere orda gırmanç sesleri,
Yollarda sürgünlerin tükenen nefesleri...
Orda gonar gargalar her gün
minlerce leşe,
Bir ölüm dünyasıdır Sibirya başdan-başa.

...Yalnız gollar çalışır,
kesginleşir dımağlar,
Buz bağlamış torpagı,
gazıb eşir dımağlar.
Gonduğca gar üstüne damla-damla ahan gan
Sanki gızıl laledir,
açmış yaşılı nögsan...

Azerbaycan’da son 70 yılda hâlâ hiç bir şair halkın oğulları ile “İgidlere Sesleniş” şiirinde olduğu gibi sert konuşmamış, insanların iligine kadar işleyen hakikatleri bu tür, tüm çıplaklığı ile

göstermemiş, oğulların gayret damarını böyle harekete geçirmemiştir.

Bah, hirsden çatlayır gebrinde atan,
Yohsa orda bir skelet mi yatan?!
Sığınmış o büyük ruha bu veten,
Veten torpag deyil, damarda gandır,
Ondan geyri tapacag yer yalandır!

Halkının düştüğü bu belâlara çok üzülen şair, sanki tüm yeteneğini seferber ederek, kendi kelime cephanesinden en heyecan verici kelimeleri seçip son ümit yeri olan gençliğe, yiğitlere sesleniyor; onlara şimdi küsüp kanarda kalmakla hiçbirşey yapamayacaklarını, düşmandan intikam alabilmek için ayağa kalkıp savaşmaları gerektiğini durmadan telkin ediyordu. Kendisi ise bu yolda “yolunda ilk gurbanın men olacağım!” düşüncesiyle ilerliyordu. Almas Yıldırım’ın ideali ne idi? Şair beşer tarihinde gelişim devri gibi bilinen yirminci yüzyılı önce Rusya’da, sonra ise tüm Sovyetler Birliği’nde gerçekleşen cinayetler için kınıyor, haksızlıklara, ictimaî adaletsizliklere karşı hürriyet programını, özgürlük maddesini ilân ediyordu.

Hür bir dünya, hür bir din,
hür bir tanrı, hür bir yol,
Hür bir hayat, hür vicdan,
hür bir gafa, hür bir gol,
Hür bir şe’r, hür bir eşg,
hür bir meslek, hür emek,
İnsan oğlunun asıl hür,
cenneti bu demek!

Almas Yıldırım, vicdan, meslek, fikir, yaratıcılık özgürlüğü gibi en önemli insan haklarının olduğu bir kuruluşun kurulabilmesi için öncelikle Sovyetler emperyalizminin, bu “halklar hapisanesi”nin yıkılması gerektiğini söylüyordu.

12 Ekim 1937 yılı gece yarısı çağdaş dünyamızın büyük Türk merkezlerinden biri olan Bakü’de Sovyet polisinin “zirzemisi”nde (bodrum kat) 45 yaşında çok yetenekli, ince ruhlu bir şairin suçsuz kanı akıtıldı. İthamnamede ise, suç olarak Türkiye’ye, Türkçülük fikirlerine sadık olması, M.Müşfig ve Almas Yıldırım gibi şairleri yetiştirmesi, musavat partisine üye olması gösteriliyordu. Geniş edebî yaratıcılığı, içtimaî faaliyeti, özellikle de zengin şiiri Türkiye’nin Türk ve Türkçülükle ilgili her şeyin Ahmed Cavad için ne kadar değerli olduğunu gösteriyor. Şair son nefesine kadar değer verdiği bu kutsallıklara sâdik kalmıştır. Şair Türkçülüğü sadece tasvir ve tarif etmekle yetinmemiş, aktif bir şekilde bulduğu imkân ve durumları değerlendirerek, onu savunmuş ve tebliğ etmiş, gerektiğinde bu yolda elinde silâhla savaşmış, ölümün gözünün içine korkmadan, ezilmeden bakmıştır. A. Cavad, amacını eserlerinde de defalarca ilân etmiştir.

Şe’rim sınıg¹ bir Türk sazı,
 ağladarag ellerini
 Adag-adag gezmek ister könlüm
 Turan ellerini,
 Ben bir Turan yolcusuyam,
 elimde bir sönük maşal,
 Aman şe’rim himmet eyle,
 aman teb’im bir ganad çal!

¹ sınıg: kırık

Türk halklarının hür olması, bağımsız devletlere sahip olması, kültürleri bakımından birliği ideali, geçen yüzyılın sonlarından itibaren oluşmaya başlamış, Turancılık, Türkçülük, bazen de Pantürkizm gibi isimler altında yayılmıştır. Vicdan terazisinde her şeyi doğru ölçen arkadaşlarımız, hayırseverlerimiz, “necip” (asil) kuvvetler, Türkçülüğü yaşamaya hakkı olan tabii, siyasî, ideolojik bir cereyan gibi kabullenmiş, kötü niyetli düşmanlarımız ise, bu cereyandan korkuya düşüp, başkalarını da onunla korkutmaya başlamışlar. Türkiyede yaşayanlar ile eski Sovyet sınırları dahilinde kalan yurtlarda 1980 sonrası doğanlar, Türkçülük veya Türk soylu halkların kültür birliği davasını benimseyenlerin cezasını tanımaz. Bu ceza çarlık zamanında da, Sovyet zamanında da ölüm idi. Türkiye’de, Türkmenistan’da veya Irak’ta soydaşı gohum akrabası olması insan için suç olur mu? Kars’ta Erzurum’da iki yüzyıl önce göçmüş yakınlarını düşünmek, aramak niçin suç olmalı? Bunların dillerinin, dileklerinin benzer kalmasını istemek siyâsi bir fikir değil, insanî kültürel bir arzudur. Şimdi bir çokları bunu Türk Birliği diye isimlendiriyorlar, benim fikrime göre doğru olanı da budur.

Bilindiği gibi, farklı tarihî devirlerde, farklı politik, içtimaî, ideolojik olaylar sonucunda, Avrupa ve Asya’nın büyük bir bölümünde farklı emperyalizmler, büyük devletler dahilinde yaşayan Türkler, son iki yüzyılda sert bir şekilde politik sınırlarla parçalanmış, sunî bir şekilde ayrı düşürülüp birbirlerinden uzaklaştırılmışlardır.

Osmanlı Türkiyesi’nin birinci dünya savaşından mağlup çıkması, Türk halklarının jeopolitik durumu ve komşu ülkelerde hâkim dairelerin durmadan gerçekleştirdikleri bazı irticacı tedbirler,

Türkler arasında birlik ve beraberliği uzun zaman engellemiştir. Zengezur'un Azerbaycan'dan alınıp Ermenistan'a verilmesi, Ahıska Türklerinin büyük bir bölümünün Kazakistan'a sürülmesi, Kafkasya'da halkımızın Türk isminin yasaklanıp, ona yaşadığı bölgenin ismine uygun olarak, Azerbaycanlı denmesi, yazımızın Kiril alfabesine geçirilmesi ve diğer zorakî tedbirler, Kızıl Rusya sömürsü altında yaşayan bir Türk halkı olarak bizim de Türk kavimleri ile olan ilişkilerimizi hiçe indirgemmiştir. 200 yıla yakın bir zamandan beri aralarında hiçbir serbest ilişki bulunmayan Türk memleketlerinin herbirinde artık yeni nesiller yetişmiş, oldukça farklılık gösteren yerli edebî diller olmuştur. Bir zamanlar SSCB'nin terkinde bulunan Türk halkları, kendi bağımsız devletlerini kurup, kuvvetlendiler. Kendi aralarında ve Rusya sınırlarında kalan soydaşları ile sıkı politik, kültürel ve ticarî ilişkiler kurdular. Bu ilişkilerin en büyük amacı demokratik devlet kurmak, insan hukuğu uğrunda mücadele etmek, her bir Türk'ün yaşam tarzını çağdaş devrin taleplerine uydurmaktır. Yabancı devletlerle kurulan ilişkiler de bu amaçla yapılmaktadır.

Azerbaycan ziyalılarında millî şuurun ve Türkçülük fikrinin gelişmesinde bir zamanlar Rus sömürgecilerinin ülkemizde yaptıkları rezaletlerin oynadığı önemli rolü özellikle belirtmek istiyorum. Tabiatın ünlü kanunlarından herhangi biri bazı anlamlarda bazen cemiyetin de hayatına uygulanabilir; etki eşittir, ters etki... Rusya-Japon savaşında acı bir şekilde yenilmesine, 1905-1907 olaylarından sarsılmasına rağmen, Çarizm Birinci Dünya Savaşı zamanında hâlâ da kuvvetliydi. Bu emperyalizm, kendi kırsal bölgelerinde süngü ve makinalı tüfeklerle de olsa kendi şovanist politikasını düzenli bir şekilde yürütüyor ve bölgelerde milletlerin kendi

“mükadderatını belirlemek” hukuku hakkındaki çabalarına acımasızca karşı geliyordu. Çarizm azınlıkta olan halklara karşı büyük Rus politikasını katı bir şekilde uyguladıkça, o devir Azerbaycan gençlerinde, özellikle de yetişmekte olan ziyalılar arasında köke, soya bağlılık daha da kuvvetleniyor, dürüstlüğe ilgi daha da artıyordu. 1912 yılında Balkan savaşları başladığında, çoğunluğu Azerbaycan Türklerinin oluşturduğu özel Kafkasya gönüllü grubunun savaşa gidip, Türkiye tarafından yapılan muharebe operasyonlarına katılarak, İstanbul’un müdafaasında bulunmasının sebeplerinden biri de bu idi. Bu gönüllülerden biri de milliyetçi önder şairimiz Ahmed Cavad Ahundzade idi.

A. Cavad’ın Türkçülük fikirleri, onun sağlığında ders verdiği öğrencileri, talebeleri, aynı zamanda şiirde, sanatta onun yolunda ilerleyen gençler tarafından büyük ilgiyle karşılanıyor ve onların günlük işini, yaratıcılığını etkiliyordu. Bu şairlerden M. Müşfig ve A. Yıldırım’ın isimlerini özellikle belirtmek istiyorum. Onların her ikisi hakkındaki belgelerden ve o devr gazete sayfalarında yayınlanmış yazılardan da anlaşıldığı gibi, onlar A. Cavad’ın Türkçülük fikirlerinin etkisinde kalmak suçundan defalarca yargılanmışlardır. Bu suçlamalar A. Cavad’ın sevimli öğrencisi, büyük kabiliyet sahibi şair M. Müşfig’in 29 yaşında kurşunlanması için yeterli sebep idi. Almas Yıldırım ise 24 yaşında Kızıl Rusya askerlerinin takiplerinden zorlukla kurtularak İran’a oradan da hemen Türkiye’ye kaçmış, sevimli vatanının hasretiyle yaşamış, Sovyet sömürgesini ifşa eden, Türkçülük fikirlerini yayan değerli eserler yazıp, yayınlamıştır.

“Gölcükle Derdleşme” şiiri Türkiye’de yazılmasına rağmen,

Almas Yıldırım’ın hayatının önceki dönemini, onun A. Cavad’la olan ilişkisini aydınlatmakta, bu konuda bazı fikirler uyandırıp ihtimaller ileri sürmeye imkân vermektedir. “Dolaşb Türkistan’ı, İran’ı adım adım, gelbimi ohşayacak bir belde bulamadım” mısraları Almas Yıldırım’ın Azerbaycan’dan iltica edeli büyük acılar çektiğini göstermektedir. Şairin acısını anlamak bakımından Gölcük’le yaptığı konuşma sırasında yaptığı bir itiraf araştırmamız bakımından önemlidir.

Yolsuz bir aşığ kimi sanma ki,
 seni buldum,
 Men uzag bir “Göygölün” yolunda
 böyle soldum,
 Bu doğrudur; bir dostun uğrunda
 gurban oldum
 Bu bizim etdiyimiz ehd-i peymandır,
 Gölcük!

Bu şiirden şairin Gölcük sahillerine öylesine değil, bir meslek, bir fikir icabı geldiği anlaşılıyor. Şiirdeki “Göygöl” kelimesi ilk anlamıyla Almas Yıldırım’ın uzaklarda bırakıp geldiği Azerbaycan’ı sembolize ediyor, diğer eserlerinde karşılaştığımız (Azar, Kür, Şahdag vs.) gibi... Gölün isminin tırnak işareti ile verilmesi, özellikle de “uğrunda gurban olduğu dostun” diye anılması, nihayet o dostla “ehdi-peyman” ettiklerini belirtmesi Almas Yıldırım’ın bu mısralarla kendisinin büyük şair arkadaşı Ahmed Cavad’la olan samimî arkadaşlık ilişkilerini ve özellikle de onun “Göygöl” şiirine atıfta bulunduğunu belirtmemize imkân veriyor. Almas Yıldırım, Azerbaycan ve sürgünde bulunduğu yıllarda toplantı ve gazete

sayfalarında A. Cavad'ı "ifşa" edenler, onu M. Müşfig ve Almas Yıldırım gibi tecrübeli gençleri kendi etkisi altında bıraktığı için, bu gençleri ise, "köhne musavatçı" A. Cevad'ın zararlı etkisinde kaldıkları için suçluyorlardı. Ben A. Cavad aleyhine "gırmızı tehribat" kampanyasının şiddetli zamanlarında Almas Yıldırım'ın muvafık daireler tarafından, o cümleden de iç işleri organları tarafından çağrıtılıp, A. Cavad'a karşı bühtanlarda bulunmasını istemelerini inkâr edemeyeceğim. A. Yıldırım'ın buna karşı çıktığını görünce, onun kendisini takip etmeye, aleyhine "*kompromat*" hazırlamaya başlamışlar. "Eh, her bir aşinanın, her bir dostun işi bu" mısrası da, samimî arkadaşı, yetenekli vatansever şair A. Cavad'a karşı Almas Yıldırım'ın kimseye hiç bir politik belge vermediğini gösteriyor. Örnek olarak verdiğim son mısra ise, halk arasında varılan bir sonucun A. Cavad'la kendi aralarındaki samimî arkadaşlık ilişkilerine tatbikidir. "Dost yolunda boran olar, gar olar..."

A. Cavad gibi Almas Yıldırım da bazı eserlerinde özellikle "Men Kimem?", "Gara Destan" ve "Men mi?" şiirlerinde eski devirlere iniyor. Türk'ün şanlı geçmişini hatırlatıyor, fakat bana göre retroskopiya'dan amaç, bugün de, şiirlerin yazıldığı yıllarda da önemsiz bir düşünce değildi. "Ey Türkler, imperiyalar dönünde olduğu gibi yine vahit saltanat gurun ve diger milletleri, devletleri kahr edin".

Şair Rusya istilâsına uğramış vatanını, evlâtları katledilmiş, sürülmüş halkını düşüğü köle durumundan kurtarmak için yollar arıyor, şiirlerinde tarihî olayları işlemekle onları geçmişlerini unutmamaya, düşmana baş eğmemeye, özgürlük mücadelesi vermeye çağırıyordu.

Menmiyem Altaylarda başı göylere deyen
Tarihi men mi yazdım, tarih mi meni öyen
Menmiyem indi böyle tevekküle baş eyen?..

Almas Yıldırım'ın Mitlere dayanan soyunun kahramanlık geleneklerini, Subutayları, Çingizleri, Çağatayları, Şâmilleri hatırlamakta amacı, eski Türk'ün torunu olan gençliğe emperyalizm ve sosyalizm köleliğine karşı gelme, mücadele ruhunu aşılmaktı. Bu ise her bir vatanını, milletini seven şairin manevî hakkıdır. Bu tarihî “gezişmeler” (dolaşmalar) halkının kollarındaki Bolşevik zincirini kırmaya, barışsever, özgür, demokratik, millî devlet kurmaya davet etmenin bir yolu bir vesaiti idi. Bu tür fikir ve duyguların ifadesine Pantürkizm mührü basmak, eski SSCB'deki Türk soylu halkların millî istiklâl hukukunu aşılamaktır. Suçların en büyüğü “Türkiye”, “Türklük”, “Türk tarihi” ve “Türkçe” kelimelerini kullanmak idi; kullanırsanız “halk düşmanı”, “sınıf düşmanı”, “Pantürkist” damgasını yemeye, hayatınızı mahvetmelerine razı olacaktınız. Şair Azerbaycan devletini her türlü tecavüzkâr niyetlerden tamamen uzak, tüm devletlerle karşılıklı ilişkiler kuran barışsever, demokratik bir devlet gibi tasvir ediyor ve “Menim Protestom” şiirinde bu fikrini özellikle vurguluyordu:

Verin mene yurdumu, olsun cennet bucağı,
Bir dövlet gurayım ki, sülhün doğma ocağı,
Başında dalgalansa üç boyalı sancağı,
O zaman zen ederem bütün cahan benimdir!

Kendi halkının devlet kuruculuğunda şairin ideâlinin M. E. Resulzâde adı ve çalışmalarına bağlı kalınarak, üç renkli bayrak ile

süslenen Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin yeniden kurulması olduğunu hatırlatmamıza bizce hiç gerek yoktur. Almas Yıldırım bu şiirinde “Bir milletin ferdiyem, benim de bir sesim var!” diyerek, “Cemiyet-i Agvama” (Milletler Birliği'ne) seslenerek, Moskova'nın esaret altında tuttuğu halkların adından bu birliğin hitabet kürsüsüne çıkmasına karşı, kendi kanunî itirazını bildiriyor. Uluslararası ilişkilerde, diplomatik protokollerde, SSCB'ine bazen Rusya denmesi şairi sinirlendiriyordu.

Onun “Rus” dediği yer torpagımdır, daşımdır,
Onun başındaki tac benim devlet guşumdur.
Jenevrede sunduğu mey, o benim göz yaşımıdır...

Bu düşünce “Gara Dastan” şiirinde daha da geliştirilmiş bir şekilde işlenmiştir. Şair orada sadece Azerbaycan'ın değil, Sovyet sömürgesi altında ezilen tüm Türk bölgelerinin kötü durumda olduğunu belirterek, dünyanın, “efkar-ı umumiyyenin” dikkatini bu tarihî haksızlığa çekmeye çalışıyor:

Kimse bilmez tanrıdağın yaşını,
Duman almış Altayların başını.
Uçurmuşdur başdan devlet guşunu,
Servetine üz çevirmiş zaman, hey!
Goca Türkün düştüğü derd yaman, hey!

Dörd bir yana dağılmış Türk soyları,
Sönmüş ocag, köçüb getmiş boyları,
Derdli-derdli ahar bozgır çayları,
Sahlar içden gizli ümid, duman, hey!
Goca Türkün düştüğü gün yaman, hey!

...Harab olmuş Buhara'sı, Başkend'i,
 Matem tutmuş Semergend'i, Daşkend'i,
 Kendi söyler, töker gözden yaş kendi,
 Ne ozan var, ne yazan, ne şaman, hey!..
 Goca Türkün düşdüğü derd yaman, hey!
 Gazan, Başgurd batmış, Kırım sürülmüş,
 Menim çiçek gözlü yarım sürülmüş,
 Gonum-gönşu, bütün varım sürülmüş,
 Bulunur mu Sibirya'da iman, hey!
 Goca Türkün düşdüğü derd yaman, hey!..

Türk elleri birbirine yadlanır,
 Gazah, Gırgız, Türkmen, Özbek adlanır,
 Azeri, Türk yanar, içden odlanır,
 Ana yurdun içden halı duman, hey!
 Goca Türkün düşdüğü derd yaman, hey!..

...Azerbaycan derd içinde boğulmuş,
 Sevenleri diyar-diyar govulmuş,
 Ağla şair, ağla, yurdun dağılmış,
 Harda gopuz, harda gırığ keman, hey!
 Harda büyük Veten, harda Turan, hey!

Almas Yıldırım farklı eserlerinde defalarca işlediği Türkçülük, Türk halklarının talihi problemleri ile ilgili fikir ve duygularını “Gara Dastan” şiirinde toplamıştır. Şiir insanda eski Sovyet emperyalizminin devamlı ve kasıtlı olarak yürüttüğü “antitürk”, “antimüselman” siyasetinden Azerbaycan, Kazak, Kırgız, Türkmen, Özbek, Başgurd Türklerinin, Kırım, Kazan Tatarları'nın ve

diğer Turanî halkların maddî ve manevî olarak çok acılar çektiği izlenimi uyandırıyor. Sovyetlerin on yıllarca yürüttüğü “parçala, hüküm sür!” kuralı bu halkları birbirinden ayırmak, birbirinden uzaklaştırmak amacı gütmüştür. Şair üzülerken, Türk’ün onbinlerce evlâdının, oğlunun ve kızının, Kırım Tatarlarının ise istisnasız olarak hepsinin Kazakistan sınırlarına ve Sibiry’a’nın “buzlu cehennemine” sürüldüğünü, milyonlarca ailenin ocağının söndürüldüğünü, düzeninin dağıtıldığını yazıyor.

Almas Yıldırım işte bu yüzden, destanlara sığmayacak bu fâciaları, tüm ayrıntıları ile aksettirebilmek için, büyük eserler silsilesi veya poem, destan yazmayı düşünmüştür. “Gara Dastan” Şairin bu düşüncesinin ilk ürünüdür. Başlıktaki “kara” kelimesinin kullanılması çok doğaldır. Şairin cezaevi ve sürgünlerde, toplu katliamlarda öldürülen soydaşlarının hatırasına yazdığı şiir silsilesinde hüznün çelenginin koyu siyah rengi kendi ait olduğu yeri bulmuştur. “Gara Dastan” başlığı, gelişen dünyamızda “halklar cezaevi” gibi tanınan eski Sovyetler Birliği’nde ağır millî, toplumsal zulme uğrayan halkların talihine yazılmış o kara günleri tam anlamıyla ifade etmektedir.

Eserin hüznü bendlerinden biri (sonuncusu) özellikle Azerbaycan’la ilgilidir. Bunun da sebebi açıktır. Türk ellerinin başına getirilen fâciaların en dehşetlisi Azerbaycan’da gerçekleştirilmiştir. Almas Yıldırım’ın kendisi de, onun ailesi de, ikisi bir günde dünyaya vedâ etmiş, ikiz oğulları da bu fâcianın kurbanları olmuşlardır. “Ağla şair ağla, yurdun dağılmış!” mısrasında ferdin, sanatkârın derdi cemiyetin, halkın derdi ile bütünleşmiş ve şairin yürek yakan acısına dönüşmüştür. Bu ızdırabın en hazin, en hüznü notaları ise şiirin her bir dörtlüğünde tekrarlanan “Goca Türkün düş-

tüyü dert yaman hey!” mısrasında, özellikle de derdin fazla olduğunu belirten “Yaman hey!” ünleminde toplanmıştır.

Ne yazık ki, Ahmed Cavad, Hüseyin Cavid, Mikayıl Müşfig gibi Almas Yıldırım da Türk yurtlarının, Azerbaycan’ın sömürge- den kurtulduğu bu günü göremedi. Anadolu, Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan, Gagauz vs. Türklerin ihtiyâtlı adımlarla da olsa, birbirlerine yaklaşmayı başardıklarını, kucaklaşıp sarıldıklarını seyredemedi; çağdaş Türkçülüğün ilerlemesini görmeden bu dünyadan göç etti...

* * *

Almas Yıldırım yaratıcılığının sadece dert, gâm, hüzün ve kederden oluştuğunu düşünmek yanlış olurdu. Vatandan iltica ettirilip yakınlarından ayrı düşmesi, vatanında, yurdunda hükm süren tuhaf kanunların baskısı şair kelamının sadece konusu ve ruhuna değil, şekil ve ahengine de kendi mührünü vuruyor, fakat şunu da dikkate almamız gerekiyor ki, Almas Yıldırım yaratıcılığının tüm eserleri hâlâ elimizde bulunmamaktadır. Doğal olarak onun mirası ile yakından tanıştığımızda, biz onun eserlerinde kendi aksini bulmuş yeni motiflerle de karşılaşacağız. Tüm bunlara rağmen, şimdi de onun şiirlerinde sanatının genel akışı, esas yönü ile birlikte, geleceğe iman duygusunun yeşertilerini görüyoruz.

Sen aldırma, içimden yaralıyam, yaralı,
Burah geçsin genç ömrüm fırtınalı,

boralı

Men bilirem sonunda çıhmam üzü garalı,
Yurdumun gençliyiine ümidim, imanım var!

“Ölmek mi, Yaşamak mı?” şiirinde zamanın acımasızlığından, tatsız ömrünün sona ermediğinden, ölümün kendisine el uzatmadığından şikayetçi olan şair herşeye rağmen geleceğe ümitle bakıyor. “Yurdum için biraz daha ağlasam” arzusu ise, acı talihe inat, şairin hâlâ yaşamak istediğini gösteriyor.

Yıllar ilerledikçe gariplik kaderinin bitmez tükenmezliği, Almas Yıldırım’ı sıkıyor, onun tüm varlığını sarıyordu. Bu yüzden de şairin şiirlerinde “of!”, “ah!”, “la’net!”, “ey!”, “aman!” ünlemleri ile sık sık karşılaşırız. İnsan, bazen şairin lirik kahramanlarının bu alevli ünlemlerle tüm dünyayı yakacaklarını düşünüyor. Bazı durumlarda ise heyecan azalır, fikir, düşünce heyecanı yener, halkın mutlu geleceğine ümitle bakar:

Vurma gönül, vurma, elbet bu gışın
 bir yazı var,
 Bu gara gün geçicidir,
 bir gün biter, inleme,
 Bağçamızda sarı bülbül yine öter, inleme!
 (Ne Olurdu?)

Menim eşgim, a dostlar, ezelidir, ezeli,
 Kim çalacak gönülden o sevdalı gözeli?
 Yoh bir güvve ki, yahsın gelbimdeki emeli,
 Menim ki, o gurtuluş gününe imanım var!
 (Gençlere Ümidim Var)

Vatanının özgür olacağı ümidi, şairi hiçbir zaman terk etmiyordu. Fakat, şair kalbinin derin karanlıklarında her zaman bir sızlama vardır. Acaba ben de o günü görebilecek miyim? Şair oğlu Araz’a yazdığı “Bilmem ki!” şiirinde bu duygusunu şöyle dile getirmiştir:

Govuşarken yurd bayrama, düyüne,
 Çalhanacag el öyüne-öyüne,
 Sen çatınca gözlediyim o güne
 Menim ömrüm yetecek mi, bilmem ki!..

Almas Yıldırım ve onun onbinlerce muhacir soydaşının mutluluğunun önünde, Sovyetlerin o zamanlar çok muhteşem olan kanlı cismi duruyordu. Avrupa’da, Asya’da, Uzak Şark’ta kadîm tarihi geçmişi olan, asil, zengin kültürlü halklara komünizm kâbusu altında esirlik, mazlumluk getiren rejimi, onun başkenti, fitne yuvası olan Kiremlin’i şair “Gızıl Köleler Dünyasına” şiirinde büyük bir sinirle, alevli bir şekilde ifşâ ediyor; bu halklar cezaevinin bir gün dağılacağına inandığını özellikle belirtiyordu. Şair işçi, köylü birliğini slogana dönüştürüp, onun sembolü olarak da orak çekici birleştiren Sovyetler Birliği’nde süngüye, silâha dönüşmüş orak ve çekicinin binlerce suçsuz insanın kanını akıttığını, evler dağıtıp ocaklar söndürdüğünü ifşâ ederek bu fikirlerini “Moskova” şiirinde şöyle ifade ediyordu:

Orda hür ölkeleri soran zencirin ucu,
 ...Orağı insan biçer, çekici öldürücü.

Diğer bir şiirinde ise Almas Yıldırım, büyük bir özgürlük ateşi yakarak, onun ışığında beşer evlâdına saâdet vaâd eden kanunlar yazıp her tarafa dağıtmak isteğini belirtiyor. İlk bakışta romantik bir etki uyandıran bu arzu, şiirin sonunda insanlığın geleceği hakkında şairin en büyük arzusuna dönüşüyor.

Gazardım gönüllerde yalnız bir tek ideal:
 İnsanlara hürriyet, milletlere istigâl!

Halkların mutluluğu, saâdeti uğrunda mücadele idealinin işlendiği “Muügeddes İhtilâl”, şiiri Almas Yıldırım yaratıcılığının en parlak örneklerinden biridir. Almas Yıldırım’ın Türkiye’de yazdığı eserler, bir şair, bir sanatçı gibi onun, kimliğini, millî benliğini bizlere tanıtan en değerli eserlerdir.

La'net, hür bir âlemde, insan hürriyetinde
mel'un bir guvvet kimi zencir vurana la'net!

SANATKÂRCA ARAYIŞLAR

Türkiye dışındaki Türk soylu halklarında da son yüzyılda edebiyat tenkidi ve edebiyat ilmî çok gelişti. Bu yöndeki yayınlar birbirlerinin alfabelerine taşındıkça ortak bir tefekkür oluşturmak mümkün olacaktır.

Bu arada terimlerin yakınlaşması ve ortaklaşması için de, kendiliğinden olabilecekler yanında müşterek bir mefhumlar ile terimler ansiklopedisi hazırlatılmalıdır.

Türkiye’de Prof. Dr. Sadık TURAL, son iki yüzyıllık edebiyat hayatını “Arayışlar Dersi Türk Edebiyatı” olarak adlandırıyor. Bu bizce de pek yerinde bir seçim ve adlandırma. Ediblerin, kendi gelenekli halk zevkenden, meydana getirilen entellektüel arayışlardan ve başka dil ve milletlerin edebiyatları içinden yapılmış tercihler, beğenmeler ve arayışlar, edebiyat tarihçilerinin gözden kaçırmayacağı bir durumdur. Adlandırma da buna göre uygundur.

Almas Yıldırım klâsik Azerbaycan şiirinin, sözlü halk edebiyatının zengin geleneklerini asrımızın ilk çeyreğinde Bakü edebî çevresinde yaşatan şairlerden biri idi, eserlerinden şairin Rus ve Avrupa şiirini okuduğu, edebî, içtimaî fikir tarihi ile yakından ilgilendiği anlaşılıyor.

O'nun sanatkârane arayışları çok yönlüdür.

Şair, hayatı yeni yeni öğrenmeye başladığı yıllarda, M. E. Sabir'in yaratıcılığı geniş ölçüde tebliğ ediliyor ve okuyucuları tarafından ilgiyle karşılanıyordu. O günlerde şiirin en ünlü, canlı, klâsikleri ise, H. Cavid ve A. Cavad idi. H.Cavid ve A. Cavad devamlı olarak resmî daireler ve proletar tenkidi tarafından tenkid edilmelerine rağmen, bir çok genç için birer edebî okul, yani birer örnek idiler.

Almas Yıldırım, onlardan öğreniyordu. Onun bazı şiirleri ile A. Cavad'ın eserleri arasında belirgin bir benzerlik sezilmektedir:

Bir gül ekdim, açılmamış derdiler,
Zehmetimden mene bir tikan galdı,
Ganadımı bir uğursuz el yoldu
Yerinde bir damla guru gan galdı.
(A. Cavad)

Çiçekli goynunda bir bağça ekdim,
Sulamag üçün göz yaşı tökdüm.
...Gece gündüz emeyini men çekdim,
Yoldu meyvesini yeller a dağlar.
(A.Yıldırım)

Almas Yıldırım'ın sanatı canlı klâsiklerden öğrenmesi hiç de taklit karakteri taşımıyordu. O, H. Cavid ve A. Cavad'dan sanat prensiplerine sadık kalmayı, gerçek olanı yazmayı öğreniyor, halk talihini bedîf (estetik) şekilde aksettirmenin yeni yollarını arıyor ve en iyi eserlerinde bu düşüncelerini gerçekleştirmeye çalışıyordu.

Şiirlerinin etkileme kapasitesi işlediği hayat konuları, tasvir ve takdimdeki ferdî başlangıçla birlikte eseri okuyanın subjektif anlama, duygu ve düşünce dünyası ile ilgili idi. Edebiyatçı, tenkitçi Alptekin şairin “Boğulmayan Bir Ses” şiiri hakkındaki yazısında bu olaya açıklama getirmektedir:

“...İlk şiirini okuyorum. Gözlerimde çalınmış hakkını arayan sürgünlerin annesi canlanıyor. Onun kirpikleri ıslanmıştır. Zira vatanı ve evlâdı için yaşayan Azerî kadını tüm ızdırapları ile kalbimdedir. Kalbinin yarası gözlerinin yaşıdır.

Gaşları altından bahib şimala
Ağlarsan yurdunun düşdüğü hala.

...Fakat bu gözyaşı onun zayıflığı, acizliği değil, memleketin düştüğü durumun ifadesidir. Kendi irademiz üzerinde sadece kendi egemenliğimizi isteyen bizler, istiklâlin nasıl kazanılacağını çok iyi biliyoruz. Geleceğimizi ne düşmanın ne de mistik düşüncelerin etkisi altında bırakmamalıyız. Şair bu fikrini, mısralarda belirtmekle yetinmeyip, yurdunu acılardan kurtaracak kuvveti de nişan vermiştir: Türk Gelbi, Türk İradesi!”

Bir tarafta zorluklar, bir tarafta iman. Bu zorla imanın vatanı esaretten kurtaramayacağını imansızlardan başka kim iddia edebilir?

Bu sözler şairin Türkiye’de yayınlanmış ilk kitabının önsözündendir. Önsözün ruhundan, ahenginden, “öz irademiz üzerinde öz hakimiyetimizi isteyen bizler” ifadesinden Alptekin’in yir-

mili, belki de otuzlu yıllarda Azerbaycan'dan Türkiye'ye iltica edip orada yerleşmiş muhacirlerimizden biri olduğu ve adı geçen şiiri sadece onun gibi cefâkeş bir aydınının bir bütün olarak tahlil edebileceği düşünülebilir.

Tenkitçinin “Bakü” şiiri hakkındaki düşünceleri de anlamının subjektif imkânları hakkındaki bu fikrimi desteklemektedir: Orada milyonlarca insanın bugünkü hayatından, bugünkü ruh ve ihtiraslarından sadece bir bölüm gözler önünde canlandırılmıştır. Onların hepsini görmeyiniz, sizleri sarsar. O şiirden, bir mısraya dikkat ediniz:

“Uğrunda çarpışanlar golları bağlı getdi.”

Bu mısradaki vatan için çarpınan binlerce aydın Azerbaycan gencinin “buzlu cehennem”deki kırbaç sesleri ve zincir sedasına karşı ve “ya ölüm, ya istiklâl” sloganını söyleyerek ağır ağır yürüyüşlerinin hazin manzarasını görüyorum; sizlerin de mi gözleri önünde böyle bir manzara canlanıyor, bilemiyorum?

“Bakü” şiirini okuduğumda onun “Uğrunda çarpışanlar golları bağlı getdi” mısrasında ben çok az da olsa bir ümit ışığı gördüm. Hayalimde bir halk manisi canlandı:

Burdan bir atlı getdi
Atın oynatdı getdi.
Gün kimi şahdı getdi
Ay kimi batdı getdi...

Güneşin, ayın batması hâlâ onların yok olması demek değildir. Zamanı geldiğinde güneş yeniden parlayacak, ay yeniden doğup gecenin karanlığını kovacak. Yeryüzünü nurlandıracak. Mani söyleyenin rağbet ettiği atlı da böyledir. O da tamamen gitmemiş, zamanı geldiğinde mutlaka dönecek, onu bekleyenleri mutlu edecektir.

Bakü için çalışan kolları bağlı vatan evlâtlarının gidişi de böyledir. Onlar Nargin’de kurşuna dizilip denize atılsalar da, Sibirya buzluklarında donup ölseler de yaşayacaklar, zamanı geldiğinde onların yerini alan evlâtları baş kaldıracak, gerçek suçluların yakasından tutup hesap soracak, durmadan kendi haklarını talep edeceklerdir. “Bakü” şiirinin sonundaki yeşil mayak (ışık) ve ayak-taki anne tipleri de bu amaçla yaratılmıştır. Yıllarca ayakta olan anne, özgürlük peşinde olan halkın, yeşil ışık ise, Azerbaycan’ın mutluluğu ideallerinin ölmezliğinin sembolü olarak şairin kutlu buluşlarındanadır.

Yukarıda örnek verdiğimiz mani, Almas Yıldırım’ın halk folklor kaynaklarından faydalandığını gösteren tek örnek değildir, gerektiğinde, özellikle de bedîî ihtiyaç duyduğunda yararlandığı sözlü halk edebiyatı örnekleri, onun gurbet şiirlerine tabîî bir güzellik katmıştır.

Ahşam olar, guşlar döner yuvaya,
Menim dönüp gonacağım dal hanı?

Sabah olar, çoban ener obaya;
Menim galhib gedeceyim yol hanı?

Bu dörtlükte aksini bulmuş düşüncelerin, bir halk manisine dayanarak yazıldığı aşıkardır:

Ahşamlar, ay ahşamlar,
şamlar yanar ahşamlar.
Yerli evine gider,
Garip harda ahşamlar?

Almas Yıldırım 'ın arayışlarının bir kısmı gelenekli Azerbaycan halk şiiri pınarından beslenmiştir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Almas Yıldırım, Rus şiiri, özelikle de Puşkin ve Lermontov yaratıcılığı ile yakından ilgilenmişti. Onun takip ve sürgünlerle ilgili yaşadığı heyecanları ifade edebilmek için şiirde iktibas denilen usle başvurmasını açıklayabilmek amacıyla,  bentten oluşan "Bulutlar" isimli şiirinin üzerinde durmayı gerekli buluyorum.

Bu eser M. Y. Lermontov'un aynı isimli eserinden Almas Yıldırım 'ın yaptığı bir alıntıdır. Bilindiği gibi Lermontov, Puşkin'in ölümü üzerine şiir yazdığı için Kafkasya'ya srlmştir. nl tenkidçi Belinski Kafkasya'nın Lermontov için şiirin vatani, özgürlük yurdu olduğunu doğru belirlemiştir. Onun bazı eserlerinde Kafkas oğullarının özgürlük mücadelesi ifade edilmiştir. Fakat, şair ikinci defa 1810 yılında sürüldüğünde özel olarak takip edilmiş, onun her hareketi ajanlar tarafından gerekli yerlere bildirilmiştir. ar'ın bizzat kendisi, özel olarak Lermontov'un özellikle görevlendirdiği orduda bulundurulmasını cepheden uzaklaştırılmamasını emretmiştir.

“Bulutlar” şiirini şair bu ruh hali ile yazmıştır. Bu şiirde şair, istediği tarafa doğru serbestce hareket eden bulutları kıskanmaktadır. Sürgün yılları Lermontov’un yaratıcılığını güzel konularla süslemiş ve Rus edebiyatını “Zemanemizin gehremanı” romanı, “Mtsı-ri”, “Demon” şiirleri ve bir çok değerli eserlerle zenginleştirmiştir. “Bulutlar” şiiri bu eserlerden biri olup, vatanından iltica ettirilmiş şairin, gariplik duygularını yansıtmaktadır. Şiirdeki hüznü yaşama, bu olaydan yaklaşık 90 yıl sonra Azerbaycan’dan Dağıstan’a sürülen Almas Yıldırım’ın gariplik hayatı arasında tipolojik bir yakınlık gözükmektedir. Lermontov kendi muhacir hayatı ile bulutların her zaman harekette olması arasındaki yakınlığı, uyumu tasvir ettikten sonra, kendi talihi ile bulutların bu seyyarlığını birbirinden ayıran olaya dikkat çekiyor. Bulutların vatanı yurdu olmadığı için onlara şairden farklı olarak muhacir demek caiz değildir. Bulutlar kendi hareketlerinde serbesttirler, şairin ise denetim sınırlarından dışarı bir adım bile atmasına izin verilmiyor. “Bulutlar”daki bu poetik düşünce, Almas Yıldırım’ın kalbinde baş kaldıran duygularla hemahenk olduğu için şair o şiirden alıntı yapmıştır.

Eserin fikrî-bediî değeri Almas Yıldırım için o kadar değerlidir ki, şair bu mısraları orjinalini bozmadan olduğu gibi çevirmiştir. Birinci dördlükte bu özellik daha belirgin olduğundan, eserin hem Rus dilinde, hem de Azerbaycan Türkçesi’nde olan şeklini veriyorum:

Tuçi nebesnie, veçnie stranniki,
 Stepyu lazurnoyu, tsepyu jemçujinoyu
 Mçites vı, bud to kak ya je izgnanniki
 S milogo severa, v storonu yujnoy
 (M. Y. Lermontov)

Ey laciverd gözlerin ebedi yolcuları,
Mirvarid zencir kimi ufuglar aşarsınız.

Siz de mi benim kimi doğma, عزیز vetenden
Govuldunuz, onun çün cenuba goşarsınız?

(Almas Yıldırım)

Özgeçmişinden Almas Yıldırım'ın Rus okulunda okumadığını biliyoruz. Şairin eğitim gördüğü "İttihâd" okulu ise Fars dili ağırlıklı bir okul olmuş ve şair lisan eğitimi alamamıştır. O zaman şair, Rusçayı Darü'l müelliminde (orta sanat okulu) okuduğu yıllarda bir programa dayanarak yapılan Rus dili derslerinde, bir de herhalde kendi çabaları sonucunda öğrenmiştir. Bu bend Almas Yıldırım'ın Rus dilini oldukça iyi bildiğini söylememiz için yeterlidir. Bunu Lermontov'un eserlerindeki en zayıf noktaları duyup, anlaması ve bütün bunları tüm incelikleri ile Azerbaycan Türkçesi'ne aktarması, bir daha gösteriyor. Benddeki akıcı ve temiz dil, Rus şiirini bilmeyen birisi tarafından bu dörtlüğün Azerbaycan dilinde yazılmış orijinal bir eser gibi algılanmasına yol açabilir. Bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, Almas Yıldırım'ın "Bulutlar" şiiri, Lermontov'un aynı adlı eserinin çevirisi değil, bu eserden alıntıdır (Bu eserin bedii çevirisi, yaratıcılık, sanatkârlık ve her iki dilin inceliklerine oldukça iyi sahiplenme gücü gerektirmektedir). Almas Yıldırım, Lermontov'un eserindeki konudan, onun kullandığı bedii tasvir vasıtalarından (edebî sanatlar), özellikle de "Bulutlar" tipinden yararlanarak, kendi şiirini yazmıştır. Onun eserinde Lermontov'un şiirinde bulunmayan yeni bedii motiflerle karşılaşırız. Bu şeytan toplantısı, "şeytanların bezmi" motifidir.

Kimdir govan sizleri, tali mi, ya gerar mı?

Veya gizli bir heset,

açığ bir gerez mi var?

Yohsa bu geniş göyler gezmeye size dar mı?

Yene mi ağ şimalda şeytanların bezmi var?

Söylediğim gibi orijinal eserin bu bendinde ne “ağ şimal”, ne de “şeytan bezmi” vardır. Almas Yıldırım, “ağ şimal” yani karlı, buzlu kuzey demekle Sovyet emperyalizmini yöneten Rusya’yı, Moskova’yı, “şeytan bezmi” ile ise, bu emperyalizmini başında duran o zamanki politik yöneticileri Stalin ve onun çevresindekileri kasetmiştir.

Almas Yıldırım’ın eserlerinde bolca güzel tabiat tasvirleri vardır. O ciddî, politik, toplumsal konularda yazılmış şiirlerinde de coğrafi güzelliklerden, tabii manzaralardan, tabiat olaylarından ustalıkla söz ediyor ve onları şiirdeki püf noktasının açıklanması doğrultusunda yönlendiriyordu. Özellikle, manzumelerinde yansıttığı konkret olaylarla, tiplerin ruh durumları ile ilgili olarak şair, tabiata, onun farklı olay ve manzaralarına her defasında farklı bir bakış açısıyla yaklaşıyor, onlarda her defasında yeni özellikler keşfediyor ve şiirlerinde bu tabiat buluşlarını canlandırıyor. Örneğin “Şehvet Gurbanları”:

Dün gece sahil boyu gezirdim yavaş yavaş,
Seslenirdi gezdiyim yerde hırda hırda¹ daş,
Göy mavi, deniz mavi, ay buludlar altında,
Dik gayalar denizden çıhan otlar altında.

¹ **hırda:** küçük

Bu şiir, yazarın kendi dilinden verilmiş bir tür “neytral” (tarafsız) manzaradır. Fakat, biraz ileride, işten sonra şehir parkında toplanan gençler eğleniyorlar. Onlar biraz sonra gerçekleşecek fâciadan habersizdirler. Bu yüzden de herkesin içinde hüküm süren mutluluk dalgası bir yere toplanıp mutluluklar deryası oluşturmuş ve bu sevinç, bu saadet denizi sanki tüm şehri kendi koynuna almıştır:

Yahında şehir bağı, gehgeheler,¹ gülüşler,
 Şen, gürültulu aheng garanlıgları dişler.
 Bütün şehir çalhanır sevinçler denizinde,
 Her gönül başka cüre bir
 sevdanın izinde...

Yazıklar olsun ki, bu tasvir olunan çevrede hiç de herkes mutluluk denizinde yüzmüyordu. Şiirin isimsiz kahramanı olan “Dağlar Kızı” gibi bu mutluluklar denizinden uzaklarda, zamanın hükmü ile acımasız sınavlara uğrayanlar, kirpikleri ile alev götürenler, hiç bir suçu olmadığı halde yakınları, akrabaları tarafından yerinden yurdundan kovulanlar, dışlananlar, dışlana-dışlana namert duruma düşürülen merdler de vardı. Suçsuz insanların küskün talihini, büyük insan facialarını, kadın zarıflığı karşısında beklenmedik bir anda dikilen erkek (biyolojik bir varlık: erkek!) kabalığını, bu kabalığın iffetli bir kızın talihindeki acı sonuçlarını dile getirdiğinde, şairin kullandığı boyaların rengi koyulaşıyor. Evden bakire gibi çıkıp, fakat hayvansı ihtirasın, şehvetin karşısında kahrolan, iradesine bağlı olmayarak, evine yüzü kara dönen “Dağlar Kızı”nın bu acı durumuna Almas Yıldırım’ın kalemi ve kalbi ile birlikte sanki tabiat da ağlıyordu:

¹ **gehgehe:** kakhaha

Gece susgun, dağ başını gara duman
 alırdı,
 Uzaqlarda garip çoban hezin tütek çalardı.
 Göylerde ay ağ buluddan bir
 yorgana sarılmış,
 Her şeyde bir küsgün bahış,
 her şey mene darılmış...

Veya:

Gızıl güneş yavaşça boy atırdı engine,
 Boyayırdı dağları gızıl gan rengine.

“Selimhan” şiirinde de Çarizmin Çeçenlere karşı uyguladığı katliamdan sonra tabiat siyahlar giyinip, tarihe acı damgasını basan, bu büyük millî fâcianın kurbanlarına yas tutuyor:

Ahşam oldu mavi göyler
 Perde çekdi üzüne,
 Bir hiçgırıg gondı ahan
 Pınarların gözüne.

Çar cellâtlarının yaptığı dehşetleri, vahşilikleri görmek istemeyen gökler, utançtan yüzüne siyah perde çekiyor. Hazin pınarın türküleri ile sinesine “oğul dağı” çekilmiş annelerin acı hıçkırıkları arasında etkileyici bir uyumluluk vardır.

Almas Yıldırım, üzerinden gara Semun rüzgârları geçmesine rağmen, Kafkaslıların kendi azamet ve yüceliklerini koruduklarını, özgürlük ideallerine sadık olduklarını göstermek için, yine tabiata dayanarak bu yenilmez ruhu canlandırıyor:

Gafgazın en güzel dilber görüşü
Bu goca dağlardır. Ordu yürüşü

Kimi düzülmüşler arha arhaya
Uçurum başında duran bir gaya
Meğrur bir görkeme bürünüb durur,
Topragında gurur, daşında gurur...

Almas Yıldırım, tabiat ile insanlar arasında, insanın ruh durumu ile tabiat olayları arasında bir benzerlik bulup onlarla kendi kahramanlarının iç dünyası arasında bir uyumluluk sağlayıp, bu uyumluluğu tasvir etmeyi seviyordu.

Uzaglarda uca dağlar eks ederken gözlere,
Çıhdıg yaşıl tepelere, mehmer donlu
düzlere.

Al geyimli kızlarımız hepsi verip
gol-gola,
Çiçek derib düzmek için sapmadaydı
sağ-sola.

Ormanlardan ahıb gelen, gyalardan
sızan su,

Göy mehmerli derelerin sükutunu pozan su
Seslendikçe, gelbimizin çırpınırdı
telleri,

O sevdalı al mayısın laleleri, gülleri
Düzüldü bir lenta kimi, siyah
gıvrım saçlara.

Başlarında çelengleri benzerdi al
taçlara.

Şairin bir deste gencin çevresindeki “geyli-gal” (karşılıklar)dan içtimaî kaynaşmalardan uzak dağların koynuna seyre çıktığını aksettiren bu mısralardaki güzellik dinamiği, harekette olan güzellik okuyucuyu etkiliyor. Lirik fikrin ifadesi için kullanılan teşbihlerin hayatiliği, doğallığı en iyi sanat eserlerinin en belirgin özelliklerinden biridir. Almas Yıldırım’ın eserleri bu bakımdan zengindir. Şairin sadece “kızıl” kelimesiyle yaptığı teşbihlere baktığımızda ne kadar başarılı olduğunu görebiliyoruz.

- Gızıl tikanlar: Sovyetler Birliği’nin sınırlarına çekilmiş dikenli teller
 Gızıl uyğular: Komünizm hakkında uydurulmuş efsaneler
 Gızıl gürşun: Bolşevik kurşunu
 Gızıl alovlar: Ekim devriminden sonra kırsal kesimlerde oluşturulmuş millî demokratik birliklere Rus bolşevik imperyası tarafından diz çöktürülmesi
 Gızıl leke: Azerbaycan’da dökülen suçsuz kanların Hazar sularındaki aksi.

A. Yıldırım bazen öyle teşbihler kullanmıştır ki, bu benzetmelerde benzeyenle benzetilen arasındaki ilişki kendi remzî anlamından uzaklaşarak serbest anlamına dönüşmüştür. Orak ve çekicin Sovyet devletinin sembolü gibi bayrak üzerinde yer aldığı herkes tarafından bilinmektedir. Almas Yıldırım, şehir ve köylülerin sembolü gibi kullanılan orak ve çekici, kendi sembolik anlamından uzaklaştırarak, onları insanları, tüm halkları ezmek için Sovyetler’in kullandığı bir alete dönüştürmüş ve şiirlerinde orak ve çekici bu anlamı ile kullanmıştır.

Aldanıb o düzağa düşen her diyar bilir:
Orağı insan biçir, çekici öldürücü.

Bazen şair, şiirin bir bendini bir teşbih etrafında kuruyor:

Gafgaz, o yaşıl yurd, o muüebbed
vetenimdir..

Gafgaz, onu men görmeden ölsem, ona dair
Gebrimde yazılısın iki mısra şu kitabe:
“Aşigdi gözeļ yurduna gurbetde de şair,
Hayyam nece aşigdisē gül rengli şeraba.”

Son mısradaki benzeyen (Hayyam nasıl aşıkça...) dördüncü mısradaki hazırlığı yapılan yurt sevgisi benzetilenin, son beyit ise, tüm bendin amacını açıklamak için iyi düşünülmüş ve güzel bir şekilde ifade edilmiştir.

Şair yıllar ilerledikçe, vatan hasretiyle geçen ömründe, saçlarının zamansız ağardığını göstermek için “Yaban Şergisi” şiirinden alınmış bendin son mısrasında ne saç ne de ağarmak kelimelerini kullanmış, bunun yerine manâ yükü itibariyle daha zengin, kalp okşayan bir teşbih kullanmıştır. Şair neşeli şarkılar söyleyen kumru kuşuna seslenerek şöyle diyordu:

Senin ganadın var, mende gol gırıg,
Sende gözeļ bir ses, mende hıçgırıg.
Sardıgca könlümü mel’un ayrılıg
Gar düşmüş dağlara benzeyir başım.

Teşbih örneği olarak verdiğim bu bendin ilk beytinde kullanılan tezata dikkat edelim. Dağları aşmaya kadir olan kuşun kanadı ile basit bir insanın kırılmış kolu, türküler söyleyen güzel bir ses ile mutsuz bir insanın hıçkırık sesi arasındaki tezat, lirik kahramanın zamansız ağarmış saçlarının tasviri ile birlikte, onun uğradığı ağır fizikî acılar ve geçirdiği manevî buhranlar hakkında okuyucuda fikir uyandırıyor.

Tezat oluşturulması bakımından aşağıdaki örnekler de ilginçtir:

Sen zümrüd bir tac iken bizim

goca Gafgaza,

Düşmene sevinc verdin, bizi düşürdün yasa.

“Bakü” şiirinden alınmış bu beytin ikinci mısraında tezat oluşturulan “sevinc” ve “yas” kavramlarının objesi o zamanki Bakü’dir. Bir zamanlar onun bolşevikler tarafından işgali “bizi” (halkımızı) hüznülendirdiği halde, yeraltı ve yerüstü servetlerini toplayıp, Rusya’ya götüren düşmanları mutlu ediyordu. “Aşigem, cismim eger buzlu cehennemde yana” mısrasını, “buzlu cehennem” tezatını ise, Almas Yıldırım Sovyetlerin kütlEVİ ceza programlarını uyguladıkları, Sibirya’nın cezaevleri hakkında kullanmıştır. Soğuşun en şiddetli sembolü olan buzla, sıcakın en şiddetli sembolü olan cehennemin karşılaştırılması bir zamanlar, tüm Sibirya’yı, Uzak Şergi sarmış “Stalin Kurortları”nın¹ ilk olarak Almas Yıldırım şiirinde canlandırılmış tezatlı tipidir.

Almas Yıldırım’ın şiirlerinde aruz havası olsa da, O’nun şiirleri genellikle hece vezniyle yazılmıştır. Onlarda ölçü ve ahenk

¹ kurort: dinlenme, sağlık yurdu

farklılığı hâkimdir. Epik eserlerinde Almas Yıldırım, hecenin farklı düzenlerini kullanmıştır. Şair bazen manzumelerinde bir olaydan diğerine, mükalemeden manzaraya, tabiat güzelliklerinin tasvirine geçtiğinde epik tahkiyeye yeni bir ahenk katmak amacıyla hecenin farklı düzenlerini kullanmıştır.

“Selimhan” şiiri bu bakımdan oldukça zengindir. Aşağıdaki dörtlüklerin her birisinin konusu, bu konu için şairin seçtiği vezinlerle daha da belirginleşmiştir. Ben bu düzenlerin eserin kompozisyonundaki konumunu, birbirinden farklı olan fikir ve konuların belirtilmesindeki rolü açıklamadan aşağıdaki örnekleri vermekle yetinmek istiyorum:

O zamanki, talanmış mehmer donlu obası
Zalımların elinde od tutardı yanardı,
Orda bizim Selimhan, kaçagların babası
Başı garlı dağların
sinesine gonardı.(14)

Orda hayat vardı, duhan, restoran...
Serhoş zabitlerin ellerinde gan.
Çeçen ganı sorub beslenirdiler,
Gan dolu gedekler seslenirdiler.(11)

Heyalımda yer etmiş
İhtiyar dağlarımız,
Seninle gezdiyim o
Bahtiyar dağlarımız.(7)

Şiirin farklı bölümlerinden alınmış birinci bölümde sömürgeciler tarafından yurt yuvası dağıtılmış dağlıları, onların vatanı müdafaâ için birleşip yaptıkları tedbirleri tasvir ederken on dörtlüğün ağır lenger ahenginden yararlanan şair başka topraklarında yaptıkları soygun sonucunda zengin olmuş zalimlerin keyif meclisini tasvir ederken ise on birinin (6+5) çevik düzeninden faydalanmıştır. Geçmişle ilgili hatıraların uyandığı sonuncu lirik parçada ise, şair mani şeklini andıran yedili hece düzenini kullanmıştır. Her üç parçada da hece düzeninin olaylara dayanılarak yapıldığı gözönündedir.

Şiirlerinin konusunun genellikle muhaceret, hicran, gurbet, vatanseverlik olmasına rağmen, Almas Yıldırım her zaman yeni şekil, tasvir ve ifade vasıtaları arayışında olmuştur. Dağıstan'da sürgünde olduğunda annesine mektup şeklinde yazdığı "Boğulmayan Bir Ses" şiiri bu bakımdan ilginçtir. Eserin beş bendden oluşan birinci bölümü onbirli (6+5) hece vezni ile yazılmıştır. Bu bölümde muhacir oğlunun hasretinden alışıp yanan annenin telaş ve heyecanları, ağlamaktan nuru gitmiş gözleri, Allah'a durmadan dua etmesi tasvir edilmiştir:

Be'zen kipriyinde iki damla yaş,
 Çıhırsan o tozlu yollar üstüne,
 Gelbinde çırpınan gizli bir telaş,
 Deyirler bir dua ohursan mene,
 Titrek dudaklarla meni anırsan,
 Yanırsan, yanırsan, ana yanırsan!

Burada dertli, daimâ evlât hicranıyla gözünden yaşlar akan annenin biraz hafif boyalarla da olsa çizilmiş nuranî portresine

değil, şairin annesinin sakin hareketlerini, hazin görünüşünü, titrek dudaklarından kopan duaları, onun iç dünyasını bu vezin, bu ölçü, bu ahenk ile bağdaştırarak, yansıtmaya dikkat çekmek isterdim. Acaba neden şiirin son ve en büyük bölümü de hece vezniyle, fakat sesleniş bakımından aruz veznini hatırlatan ondörtlük ölçü (7+7 düzeni) ile yazılmıştır.

Lakin benim düşüydüm fırtınalar,
boranlar
Mehrablara eks eden dualardan ne anlar?!
Esrlere izlenen o garanlık, eski yol
Çıharmadı bizleri bir necata, emin ol!
...Menim yalnız ümidim Türk gelbi,
iradesi,
Menim yalnız duyduğum milletimin
hagg sesi.
Men yalnız iman ettim gollarımın zoruna,
Bu zor meni gurtarıb çıkaracag yarına.
Men atmışam o köhne, eski gorumu, ana,
Dinlesene uzagdan çoşan türkümü, ana!

Önceki bendlerde ana tipinin tasvirinde kullanılan sakin ahenk, yalvarış ruhu, şiirin doruk noktasındaki ruh halini, sesleniş ruhunu yansıtmak için kullanılmamıştır. “Lakin” kelimesi ile başlayan ve konu bakımından önceki bendlerden tamamen farklı olan son bendin içeriğini, potansiyelindeki anlamı, lirik kahramanın keskin itiraz duygusunu, sinirini ifade edebilmek için onbirli hece veznine oranla daha sert olan ondörtlü (7+7 düzeni) hece veznini kullanmaya gerçekten de bedî (estetik) ve mantıkî bakımdan ihtiyaç duyulmaktadır.

Almas Yıldırım eserleri arasında “Gurbet Mektupları” gibi hece vezninde yazılmasına rağmen, serbest şiiri hatırlatan şiirler de vardır:

Gurbet dedikleri ıssız bir ada,
Dört terefi ucsuz-bucaksız deniz,
Sahillerinde yalnız
Gayalara çarpan suların sesi,
Bir de garip martilerin şergisi.

Burda ne ana sesi,
Ne de senin sesin var.
Eşg ne, sevgi ne,
Bilmez bu dağlar.
Bir garibin üzüne
Bahıb gülmez bu dağlar.

Şairin serbest vezinde yazılan şiirlerinin ahenk bakımından hece vezninde yazılan şiirlerinden hiç de geride kalmaması oldukça ilginçtir. Bazı durumlarda ise yansıtılan fikir ve heyecanların tüm inceliklerine varılarak anlaşılmasını sağlıyor. Şairin bazı serbest vezinli şiirleri halk konuşma dilinin incelikleri ile yazıldığı için daha etkileyici ve okunaklıdır. “Muradı Keçerken” şiiri, aynı zamanda “Gurbet Mektupları”ndan alınmış aşağıdaki bölüm söylediklerimize güzel bir örnektir:

Hanı ya, sen bu yaz mene
Nişanlının işlediği,
Göz yaşları ile hörüb gümüşlediği
Mavi, ipek bir mendil yollayacğdın?..

Gış da bitdi,
Bahar geldi, badamlar çiçek açdı,
Hele senden heber yoh;
Hanı benim ipek, mavi mendilim?..

Almas Yıldırım şiirlerinde kafiyeyi çok güzel kullanmıştır. Aşağıda sadece bazı örneklerini verdiğim bu kafiyelerin mısraların sonlarına doğru vurgulu olarak okunması, şiirin okuyucu, dinleyici tarafından daha iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır.

Baharsan daima sağır göylere
Derdi, derdin kimi ağır göylere.

(Boğulmayan Bir Ses)

Cigerlerden gopan ah da galmadı,
Üz tutacag bir dergah da galmadı.

(Ölmek mi, Yaşamag mı?)

Ne İran'dan, ne Hind'den

ne Efgan'dan, ne Çin'den,

Men bir inci bulmuşdum,

Gafgazların içinden.

O günden ki, o benim öz incimi çaldılar.

Sanasan ki, eşgimi, sevincimi çaldılar.

Tale guşum başımdan enib düşdü düzağa,

Duymadım, uçub getdi o menden çoh uzağa.

(Menim İncim)

Kutlu buluş olan bu kafiyeler mısraların sonunu öyle mühürlüyor ki, onları birbirinden ayırmayı, herhangi birinin yerine başka bir kafiye kullanmayı aklından bile geçiremiyorsun. Aynı kelimeleri aşağıda verdiğim örnekler hakkında da söyleyebiliriz.

O Şimdi inleyen nâŐâdlarınla,¹
 O gelbinden gopan feryâdlarınla,
 O igid çöhreli övlemlarınla
 Parçala, yak gara tülünü Őergin!

(*Ey Hindistan*)

Men sene yad deyil, düz bir oğuldum,
 Öz ganından gül yahanda doğuldum,
 Günahım can dedim sana, govuldum,
 Acımadın bu gurbana, elveda!

(*Elveda Baki*)

Birinci bendde beş heceli sözlerin dört hecesi, ikinci benddeki kafiyelerin ise hemen hemen tüm sesleri assonans olmakla, Şiire ahenk bütünlüğü kazandırıyor, onu sadece anlam güzelliğı ile değıl, ifade güzelliğı ile de zenginleŐtiriyor. Almas Yıldırım'ın Şiirlerinin genelinde bu kafiye uyumu hâkimdir.

Almas Yıldırım için Şiir tekniğı bakımından büyük küçük yoktur. Bir ünlem veya bir ses olsun, eğer Şiirin ifade güzelliğine hizmet ediyorsa kesinlikle Şairin dikkatinden kaçmaz ve gerektiğinde kullanılır. Farklı eserlerden aldığım bu iki mısranın birincisinde “d”, ikincisinde ise “r” sesi bir kaç kelimedede arka arkaya tekrarlanarak alliterasyon oluŐturmuŐtur.

Durğun, mavi göz kimi derd
 andıran dağlar

(*Kölçükle Derdleşme*)

¹ nâŐâd: mutsuz

Men derdi yoh edim derken,
derdler meni eritdi
(*Ne Oldu?*)

“Esir Azerbaycanım” şiirinde “oy!”, “Gara Dastan” eserinde ise “hey!” ünlemleri fâciaların acısını anlatmak bakımından çok değerli buluşlardır. Türk ellerinin eski şöhretlerini kaybetmesinden, param parça edilip “yad ellerde” kalmasından perişan olan şair, şiirin her bendinin sonunda “aman hey!” diye bağırıyor. İkinci eserde ise, her bendin sonunda Azerbaycan’ın tüm acılarını kendi vücudunda hisseden bir vatan evladı gibi kalp yaralarının acısından dile geliyor ve sinesinden “oy!..” ünlemleri kopuyor.

SONSÖZ

Bir zamanlar Almas Yıldırım şiirlerinden birinde şöyle yazmıştır:

Yoh men ölmek istemem görmeden
doğma yurdu,
Men orda ağlamışam, men orda güleceyem
Söyle, goy sevinmesin Şimal'ın
vehşi gurdu,
Men tufanla doğmuşam, tufanla öleceyem!

Şairin arzuları tamamen olmasa da gerçekleşti. Ölümsüz şair cismen olmasa da, ruhen, manevî olarak güzel vatanına döndü.

Yayınlanan her yeni kitap, hakkında yazılan her yeni makale, radyo dalgaları ve mavi ekranlarda çıkan her ilginç program “nâ-kâm” şairin manevî ömrünü uzatıyor.

Evet, Almas Yıldırım kendi sevgili vatanında, yurdundadır, onu bir daha halkının kalbinden hiç bir tufan koparamaz.

Şairin ismini ebedileştirmek için ülkemizde bazı teşebbüslerde bulunulmuştur. Bakü Şüvelan kasabasındaki merkezî hîyâbân şimdi şairin şerefine “Almas Yıldırım Sokağı” diye adlandırılmıştır. Kasabadaki 156 numaralı okula da Almas Yıldırım’ın ismi verilmiştir. Okulda onun hayat ve yaratıcılığını anlatan müze oluşturulmuştur.

Uzmanlar şimdi onun yaratıcılığı üzerinde yeni araştırmalar yapıyorlar. Şairin eserlerinin yeni, mükemmel varyantı yayına hazırlanıyor. Şair Ramiz Rövsen ve araştırmacı Maarif Teymur’un beraber yazdıkları senaryo esasında Almas Yıldırım hakkında iki bölümden oluşan belgesel film yapılıyor.

Almas Yıldırım’ın kişiliği ve düşüncelerinin ölmezliği hakkında bazı bedîî (sanatkârane) eserler de yazılmıştır. 1952 yılında Türkiye’de yayınlanan *Azerbaycan* dergisinin ikinci sayısında Ali Usta Vulkan’ın yayınlattığı “Ağlaram” redifli şiirde şairin üslubuna uyacak bir tarzda onun vatanının acıklı durumu tasvir edilmiştir.

Yurdunda nedendir ocaglar tutmaz,
O viran bağlarda bülbüller ötmez?
Pozulmuş her yanı, laleler bitmez,
Me’lûl, mehzûn çağlar anar, ağlaram!

Almas Yıldırım hakkında yazılmış eserlerin en mükemmeli Refig Zeka Handan tarafından kaleme alınmış “Oy!..” şiiridir. Bu şiir ile Refig Zeka Handan, Almas Yıldırım eserlerinin önemini anlamış, mahiyetine varmış, onun Azerbaycan hakkında kalpleri

param parça eden ünlü nidasını (inlemini) tazmin ederek, herkesi etkileyecek güzel bir şiir yazmıştır:

Gülşeninde bayguşları dinledin,
 Bülbüllere ağı deyib inledin,
 Yurddan çıhib, ölümünü önledin,
 “Azerbaycan benim tacım, tahtım oy,
 Oyanmaz mı kor olası bahtım oy!..

...Guzgunlarla eşelendi izlerin,
 Çıhsan üze çıhacagdı gözlerin,
 Üreyimi parçalayır sözlerin,
 “Azerbaycan, benim yazığ anam oy,
 Neçe ildir hesretinle yanam oy!”

Türk olana gurbet olmaz Türkiye,
 Sen sığındın o muggedes ülkeye,
 Cellad düzdü şairleri cergeye,
 Cavidleri, Müfigleri andın oy,
 Kerem kimi alışdın oy, yandın oy!

Ölümünün üzerinden atladın,
 Öz bağrımı öz elinle gatladın,
 Esebinden, gezebinden çatladın:
 “Azerbaycan, benim tacım tahtım oy!
 Oyanmaz mı kor olası bahtım oy!”

Bu beytinle sen tarihde galarsan,
 Galarsan da, gisasını alarsan,

Ateşini köüllere salarsan,
“Azerbaycan, benim tacım tahtım oy
Oyanmaz mı kor olası bahtım oy!”

Kim deyir ki, şefeg salmaz ıldırım?!
Garanlıgda itib galmaz ıldırım!
Dinle meni, şair Almas İldırım!
Sancağını Ağrıdağa tahdın, oy,
Gülecektir ay-ulduzlu bahtın oy!..

(*Odlar Yurdu gazetesi*, N.20, Ekim 1990)

Almas Yıldırım'ın çocukları, yakın arkadaşları, öğrencileri, meslektaşları, kendi gibi kalbi hüznü garipler onu 1952 yılında Bakü'den çok çok uzaklarda da olsa, yine Türk toprağında defnettiler. Fakat şairin büyük aşkla tipini yarattığı “içindeki bül-bül” susmadı. Ebedî olarak koynuna sığındığı ikinci vatanı Türkiye'de saygı ve üzüntüyle yayınlanmış eserlerinin sayfalarından kanatlanıp, göklerde kanat açtı. Sonunda öyle bir zaman geldi ki, şairin eline, obasına sevgili Azerbaycan'ına yol buldu.

Ben inanıyorum ki, bir gözü ağlayan bir gözü gülen bu şeyda bül-bülünün bazen hüznü bazen de mutlu olan şarkıları kendi vatanında, bundan sonra hiç bir zaman susmayacaktır!..

Neçin?..¹

Men artık ne yazım yurduma dair,
 Düşmen zehir saçır ,dostlar gizlenir.
 Bilmem öz yurdunu seven bir şair
 Niçin de bir cani kimi izlenir?

Gizli yol kesmedim, kaçag olmadım ,
 Sakit bir hayatı pozmadım men ki,
 Heç kime ganlı bir bıçak olmadım,
 Heç getle ferman yazmadım men ki...

Bes neçin garibem bu doğma elde,
 Mahbesmi dört yanım ,men ki,boğuldum...
 Mel'un bir zamanda, mehkûm bir ilde
 ALLAH'ım, men niçin şair doğuldum?...

1927 (Almas Yıldırım)

¹ neçin: neden

Boğulmayan Bir Ses

Dağıstan'dan anneme mektup

Deyirler mene ki, gene her aħşam
O titrek ellerin raz-i niyazda.
Bilirem yolumu gözlediğini,
Men gele bilmedim sana bu yaz da...

Deyirler her sabah alnın möhürde,
Gene yalvarırsan Resulullaha...
Bir şey ummayıb bu dinsiz dehirde,
İmid bağlamışsan büyük ALLAH'a...
Bahırsan daima sağır göylere,
Derdi derdi kimi ağır göylere.
Ba'zan gulak verip ezan sesine,
Deyişir büsbütün o bet- benizin,
İz tutub mescidin minaresine
Köhne secdegahda bükülür dizin..
Aks edir mehraba sönük bir nida,
Canverip durursan düşdüğü oda

Ba'zan üz çevirip gara Ka'beye,
Okursan esrinin son duasını.
Belke de keçen gün dönecek deye,
Unutmazsan onun elvedasını.
Gaşların altından bahıb şimala,
Ağlarsan yurdunun düşdüğü hala...

Ba'zan kirpiyinde iki damla yaş,
 Çıhırsan o tozlu yollar üstüne.
 Gelbinde çırpınan gizli bir telaş,
 Derler ki, bir dua ohursan mene,
 Titrek dodaglarla meni anırsan,
 Yanırsan, yanırsan anne, yanırsan...

Lakin benim düşüğüm fırtınalar ,boranlar,
 Mehrablarda eks eden dualardan ne anlar?
 Asırlarla izlenen o garanlık, eski yol,
 Çıharmadı bizleri bir nicata, emin ol.
 Ne çıhdı türbesinden tapındığın ma'bedin?

Men anlamag istemem ne mezheb, ne yol, ne din,
 Menim yalnız ümidim Türk gelbi, iradesi,
 Menim yalnız tutduğum milletimin hagg sesi.
 Men yalnız iman etdim gollarının zoruna,
 Bu zor meni gurtarıb, çıkaracak yarına
 Dağları titredirken gelbimin daşan kini.
 Eh, sen ki, bilemezsen bu genc gelbimdekini..
 Men atmışam o köhne, eski görkümü, anne,
 Dinlesene uzagdan coşan türkümü,anne!

1930, Şamilgala.

Gurbanın Olan Bilsem

Ağlama, ağlama, ey gözleri bulutlu yar,,
 Barı uzagdan olsa gadanı ala bilsem...¹
 Bir terlan kimi gonsam o garlı yallı dağlara,
 Bir ovçu vursa, düşsem ,sinende gala bilsem,
 Gurbanın ola bilsem...

Yene yaşlar göründü o dalgın gözlerinde,
 Bir gurban mı geden var o buz denizlerinde?
 Yıllar boyu bir bahar görmeyen düzlerinde,
 Gül kimi açılsam da, gül kimi sola bilsem,
 Men senin ola bilsem...

Dün bir yaralı durna bir haber verdi acı,
 Dedi: Dağların ıssız, yoh gumrusu ,turacı
 Bir derde düşmüşsen ki, bulunmazmış elacı..²
 O derdine bir melhem, bir derman bula bilsem,
 Men sene gele bilsem...

¹ **gadani alabilsem:** tüm acılarını alabilsem.

² **elacı:** çaresi.

Bir Günde Ölen

Men deyirdim ki, bir gün varıb ana yurduna,
 Öpersiniz annemin toz basan mezarını..
 Özlediyim o günde men ölmüş olsam bile,
 Siz mensiz gezerdiniz Bakı'nın Hazer'ini...
 La'net olsun mene yar olmayan bir feleğe,
 Düşmen kesildi mende yetişen her dileğe...

Men deyirdim eşgimin gül açmayan baharı,
 Sizinle feyzlenip, yetişecek, gülecek.
 Ömrüme garğımışken¹ size gülmedi barı,
 Dinine uymadığım yolsuz, imansız felek.
 Cövrüne tab edersem dağları deleceyem,
 Ona bir gün emrimi dinlede bileceyem...

Artık onlar gömüldü... Ağlama yazık anne,
 Bu bir taleh cilvesi, çekmeli ezabını,
 Bir gün hesab sorarken her geden gurbanına,
 Tanrı olsa da, Gaflar keçirer gezebini.
 Ağlama... duyulmasın gürbetin çetinliği,
 Ağlama gırılmasın gelbimin metinliyi.

¹ **garğımak:** beddua etmek.

Bir günde iki gurban ... Zerrece tutmadım yas,
Men bu yolsuz hökmü de yene serhoş dinledim...
Ah... bir gün döne bilsem sene, ey nazlı Gafgas,
Men yalnız senin eşgin, hasretinle inledim...
Bu inleyiş dünyada gehrin en imansızı,
Yalnız bu inleyiştir gelbimde açan sızı.

Başka bir şey dinlemem, mana yurdumdan ohu,
Anlat onun eşgini, unudayım yasımı...
Sen aldırma gelbime saplanan bu çift ohu,
Ohu mana ruhumu, cismimi, Gafkasımı...
Ölen öldü, ölmeyen hasretim çırpınan can,
Ohu, gözümde tütsün doğduğum AZERBAYCAN...

Keban-Elaziğ, 1936

Gara Dastan

Kimse bilmez Tanrı dağın yaşını,
 Duman almış Altayların başını,
 Uçurmuşdur başdan dövlət guşunu,
 Servetine üz çevirmiş zaman hey,
 Goca Türk'ün düşdüyü derd yaman hey...

Dört bir yana dağılmış Türk soyları,
 Sönmüş ocag, göçüb getmiş boyları,
 Derdli-derdli ahar bozkır çayları,
 Sahlar içden gizli ümid, güman hey,
 Goca Türkün düşdüyü gün yaman hey...

Ağ alnına gara yazı yazılmış,
 Yaylalarda düğün-dernek bozulmuş,
 Gelinlerin gür saçları çözülmüş,
 Yada galmış, diler elden aman hey,
 Goca Türkün düşdüyü hal yaman hey...

Dağdan dağa çarpib getmiş doğanlar,
 Gayalara iz birahtmış al ganlar,
 Ordulara buyrug vermez ilhanlar,
 Harda galmış sedler yıhan ferman hey!
 Goca Türkün düşdüyü derd yaman hey!..

Harab olmuş Buharası, Başkendi,
 Matem tutmuş Semergendi, Daşkendi,
 Kendi söyler, töker gözden yaş kendi,
 Ne ozan var, ne yazan, ne şaman hey,
 Goca Türkün düşdüyü derd yaman hey!..

Gazan, Başgurd batmış, Kırım sürülmüş,
 Menim badam gözlü yarım sürülmüş,
 Gonum-gonşu, bütün varım sürülmüş,
 Bulunur mu Sibirya'da iman hey,
 Goca Türkün düşdüyü derd yaman hey!..

Türk elleri birbirine yadlanır,
 Gazah, Gırgız, Türkmen, Özbek adlanır,
 Azerî Türk yanar, içden odlanır,
 Ana yurdun içden halı duman hey,
 Goca Türkün düşdüyü derd yaman hey!..

Orkun çağlar, yatmış eller ayılmaz
 Tarım çayı doğru yola goyulmaz,
 Hey seslenir Amuderya duyulmaz
 Sır deryada galmamışdır derman hey,
 Goca Türkün düşdüyü derd yaman hey!..

Hezer coşar, heber salar Kür'üne,
Ahar geder, Kür sürüne-sürüne,
İdil ağlar, Altun Ordu yerine,
Aral kendi varlığından peşman hey,
Goca Türkün düşdüyü derd yaman hey!..

Azerbaycan derd içinde boğulmuş,
Sevenleri diyar - diyar govulmuş,
Ağla, şair, ağla yurdun dağılmış,
Nerde gopuz, nerde gıng kaman hey!
Nerde büyük Veten, nerde Turan hey!

Menim Protestom

Cemiyet-i Agvama açık mektup

Dinle, sen ey hagg deye zülme eş olan yuva,
Bir milletin ferdiyim, benim de bir sesim var.
Dağları al ganımla boyanmış bir ölkede
Anlasan yaşamagçın ne geder hevesim var...

Onun “Rus” dediği toprağımdır, daşımdır,
Onun başındaki tac benim devlet guşumdur.
Jenevde sunduğu mey, o benim göz yaşımıdır,
Eh, bilseydin başımda ne belam, ne yasım var.

Bakı... O benim Ke’bem, o mehrabım, o yurdum,
Yolunda ganlı çara illerce garşı durdum.
Rus zincirini ilkin men çeynedim, men gırdım,
Dünyaya müjde yazdım: Azad bir Gafgasım var...

Bir gün bir “dost” göründü, bize bir bade sundu,
Sundu da, başımıza “tülkü” getdi, “gurd” gondı.
Yandı emelim, eşgim, vetenim oda yandı.
Ortada gan, pühte leş, ateş, kül, duman galdı.

Tfu... tarihe tfu... tersine mi dolandı?
 Ölkemiz parçalandı, bağına od galandı,¹
 Milletlerin namine zengin eller talandı,
 Dağlara eks eden ses: yalnız ah, aman galdı...

Artık o nazlı elde tütecek bir ocag yoh,
 Annelerin göz yaşı ahmayan bir bucag yoh,
 Eyvah ki, baş goyacag ne bir diz, ne gucag yoh,
 Anladığ ki, dünyada yahşı² yoh, yaman³ galdı...

Dinle, sen ey dünyanın hagg arayan dik başı,
 O bir vehşi hökmdar, icdigi gan benimdir,
 Bir guldur⁴ bir zenginin olur mu arkadaşı?
 Sana bir can verirse, elbet o can benimdir.

Menimdir o saçdığı altın, para, çalınmış...
 Mecliste haggım diyor, o hagg menden alınmış,
 “Moskov” deyib keçmeyin, ayaglara salınmış,
 Varı-yohu talanmış Azerbaycan benimdir.

Dünya bilir bu haggi, neçin neden danılır?⁵
 Onun çapgın olduğu hep içinden tanınır.
 Milletlerin düşmeni bir devlet mi sanılır?
 Ona garşı her zaman keskin isyan benimdir.

¹ **od galandı:** ateş yakıldı

² **yahşı:** iyi.

³ **yaman:** kötü.

⁴ **guldur:** eşkiya.

⁵ **danmak:** bir şeyi üzerinden atmak, saklamak.

Dinle, sen ey cahana haggı gösteren masa,
Dağıstanlı, Gürcülü hakim bizik Gafgasa.
Aleme heber olsun, o ger bizim olmasa,
Yolunda tökülecek son damla gan benimdir.

Verin mene yurdumu olsun cennet bucağı,
Bir devlet gurayım ki, sülhün doğma ocağı,
Başında dalgalansa üç boyalı bayrağı,
O zaman zenn ederem bütün cahan benimdir.

Bırahın goca Şergi bir az da yaşasın hürr,
Yeter ki, esirlerin altında oldu esir,
Dünya istiglal deyir, bu onun da haggıdır.
Bu uğrunda yenilmez guvvet, iman benimdir.

Bırahın parçalansın zülmün hagsız yapısı,
Silinsin yer üzünden kommünizmin kâbusu,
Milletlere açılsın öz yurdunun gapısı,
İnsanlara hürriyyet! Bu dilek, şan benimdir.

1934, Elazığ

Galh, Sevgilim

Galh, sevgilim, galh ta meni yola vur,
 Gec gelinse yurd başına çökecek...
 Men artıg gözlemem gün doğsun deye,
 Kim bu bitmez intizarı¹ çekecek?

Galh ki, yollar uzun, emel uzagda,
 Bu uğurda ölüm de var, tuzag da.

Galh sevgilim, galh da atımı gemle
 Sıcag bir öpüşle alnımı nemle,
 Yeter, gün keçirdim nem bu özlemle.

Sen aldırma, dağlar keçid vermezse,
 Fırtınalar gopub yolumu kesse!

Galh, sevgilim, galh da, guşlar ötüyor,
 Gözümde bir savaş eski² tütüyor,
 Galh ki, zaman keçdi, günüm bitiyor...

El ne deyir bah bu mıskın duruşa,
 Gollarında güc yoh mu bir vuruşa?

¹ **intizar:** hasret

² **eski:** bez, paçavra

Galh, sevgilim, ver ahumu, yayımı,
Çek atıma o küheylan¹ tayımı,
Kim o benim inkar eden soyumu?

Hansı güvvet büker benim golumu,
Men gedersem kim kesecek yolumu?

Galh, sevgilim, galh ta meni yola vur,
Düşünme ki, gelbimde çoh acı var.
Çökmem dize, vurulmazsam arkadan
Hele mende Bozgurdumun gücü var.

Sen aldırma, dağlar keçid vermezse,
Fırtınalar gopub yolumu kesse...

¹ **küheylan:** kanı temiz at

Gurbet Mektupları*Oradaki Hemşireme*

Çohdan oldu almadım,
 Bacım, senden ne bir mektup, ne sorag,¹
 Bilsen ne geder derinden özlemim,
 Gözlerimde bilsen nece titreyir,
 O, söyüdü, o şam gohulu torpag.
 Hele bizim o vişneli bağçamız,
 O benim nar ağacım,
 Yerinde durur mu, bacım?
 Hanı bes, sen bu yaz mene
 Nişanlımın işlediği,
 Göz yaşıyla öpüb gümüşlediği,
 Mavi, ipek bir mendil yollayacagdın?
 Çöh gözledim, yaz keçdi,
 Gış da bitti,
 Bahar geldi, badamlar çiçek açdı,
 Hele senden heber yoh,
 Harda² benim ipek, mavi mendilim?
 Hele gelecek deye,
 Boynumu eye - eye,

¹ sorag: haber² harda: nerede

İllerle göz yaşlarımı gurudan,
 Gurbet gohulu mendilimi gohlaram.
 Menim birçik bacım,

Dinle sene anlatayım gurbeti,
 Gehr¹ olası, çekilmeyen nazı var,
 Gurbet dedikleri ıssız bir ada,
 Dört terefi ucsuz, bucagsız deniz,
 Sehillerinde yalnız,
 Gayalara çarpan suların sesi,
 Bir de gerib martıların şergisi...
 Burda ne ana sesi,
 Ne de senin sesin var,
 Ne de o gara gözlü nişanlımın neğmesi,
 Eşg ne, sevgi ne,
 Bilmez bu dağlar,
 Bir geribin üzüne
 Bahıb gülmez bu dağlar...

¹ Gehr: kahr.

KİŞİ VE YER ADLARI DİZİNİ

A

A. Şaik, 48, 51, 55.

A. Hagverdiyev, 51.

A. Salahaddin, 28.

A. V. Yurtsever, 24.

Aşgabat, 20, 27, 31, 35, 63,
67.

Aşık Gerib, 6.

Âşık Hüseyin Cavan, 15.

Abşeron, 45, 46, 127.

Abbas Zamanov, 27, 33.

Abbasgulu Ali Hüseyin, 48.

Abdulhak Hamid, 31.

Abdülhasan, 45, 54.

Abdulla Şaik Talıbzade, 48.

Abdullah Şaik, 11.

Abdullayev, 48.

Abdülmehemmed, 45, 46.

Ağa Möhsün Nâseh, 7.

Ağrı, 125, 172.

Ağsu, 67.

Afrika, 16.

Ahmed Ağaoğlu, 17.

Ahmed Cavad, 2, 14, 28, 51,
57, 64, 72, 131, 134,
135, 141.

Ahmed Cemil, 110.

Ahmedbey Ağaoğlu, 26.

Ahmet Karaca, 37.

Ahtı, 103.

Ali Azertekin, 17.

Ali Merdanbey Topçubaşı, 17.

Ali Nazım, 88.

Ali Tüde, 15.

Ali Usta Vulkan, 170.

Ali Zengezuri, 30.

Alibey Hüseyinzade, 26.

Almanya, 31, 75.

Alptekin, 22, 23, 36, 72,
119, 128, 149.

Altay, 137, 138, 179.

Altun Ordu, 181.

Amerika, 16.

Amuderya, 36, 38, 180.

Anadolu, 68, 69, 75, 141.

Ankara, 2, 17, 24, 25, 29,
36, 37.

Aral, 181.

Aras, 28, 70, 72.

Arhimed, 41, 42.

Arif Paşa, 72.

Asya, 16, 22, 89, 132, 143.

Ata, 106.

Avrupa, 12, 16, 22, 75, 78,
79, 132, 143, 147.

Avustralya, 16.

Azar, 135.

Azer, 28, 40, 75.

Azerbaycan, 1, 2-8, 10-40,

42, 43, 46-48, 50-60, 62,
63-70, 72, 74, 77-80, 82,
86, 88-91, 93-96, 98,
101, 103, 105, 109, 110,
113-130, 133-155, 160,
169, 180, 183-187, 188.

B

B. Zengili, 20, 21, 33.
Bakü, 10, 11, 20, 25, 26,
29, 30, 33-37, 40, 42,
45, 46-49, 51, 52, 54,
56, 58, 61, 63, 65, 68,
70, 78-80, 84, 88, 93,
94, 98, 103, 112, 127,
128, 131, 147, 150, 151,
161, 170, 172.

Balaş Azeroğlu, 15.

Balkan, 11, 134.

Balibey, 75.

Bastiliya Kulesi, 91.

Batman, 11.

Belinski, 152.

Berlin, 17.

Birinci Petro, 32.

Buhara, 139, 180.

Byron, 7.

C-Ç

C. Memmedguluzade, 51, 55.

Cafer Cabbarlı, 54.

Cafer Remzi, 27, 51.

Cenubîl Dağıstan, 61.

Cevad Heyet, 29.

Ceyhun Yıldırım, 17.

Ceyhunbey Hacıbeyov, 26.

Cumhuriyet Devlet Arşivi, 55.

Çeka, 119.

Çemberekend, 45, 46, 112.

Çingiz, 137.

D

Daşkend, 139, 180.

Dağlı Mahallesi, 45.

Dağıstan, 1, 3, 27, 31, 32,
35, 53, 58, 59, 60, 61,
62, 66, 80, 93, 94, 98,
101-105, 110, 112, 113,
117, 153, 163, 174, 184.

Dede Şemsir, 98.

Dehil, 7.

Dilsûz, 7.

E

E. Lahuti, 69.

Ebdülbagi Fevzi, 30.

Edebiyyat Cemiyeti, 51.

Ege Denizi, 11.

Ekrem Cafer, 27.

Elazığ, 178, 184.

Elçin, 105, 106.

Eldegez, 70.

Emin Sadıq, 30.

Erdebil, 16.

Ermenistan, 16, 133.

Esed Eyyubi, 57.

F

- Fahri Aküzüm, 24, 25, 42, 66.
 Fahri Ersavaş, 30.
 Firidun Bey Köçerli, 8.
 Firuze, 67.
 Frankfurt, 75.
 Fransa, 91.
 Fuzûlî, 7.

G

- Gaf Dağı, 123.
 Gafur Efendiyev (Gantemir), 48.
 Gagauz, 141.
 Gala, 45.
 Gale, 30, 75.
 Galiçya, 12.
 Garabegan, 75.
 Gasım Bey Zakir, 9.
 Gasımkend, 103, 105.
 Gazah, 8, 139, 180.
 Gazan, 139, 180.
 Gence, 78.
 Geray, 37.
 Gölcük, 23, 36, 134, 135.
 Göy göl, 64.
 Göygöl, 122, 135.
 Guba, 94, 96.
 Gulam Hüseyin Beydili, 15.
 Gülistan, 29.
 Gumru, 7.
 gumru, 176.
 Güney Azerbaycan, 15, 16,
 43, 45, 47, 68, 88.
 Gızılburun İstasyonu, 35.

H

- Hacı Hacıyev, 40.
 Hacı Kerim Sanılı, 54.
 Hacığa Almaszade, 75.
 Hadi, 10, 11, 12, 13.
 Hankendi, 75.
 Harkov, 8.
 Hasay, 107.
 Haspolad, 105, 106.
 Hataî, 7.
 Hazar, 11, 56, 70, 81, 124,
 126, 127, 128, 159.
 Henefi Zeynallı, 83.
 Himalay, 92.
 Hindistan, 30, 88-92, 167.
 Höküme Büllürî, 15.
 Hoy, 16.
 Humay Hanım Hasanzade, 27,
 93.
 Humay Hesen-zade, 55.
 Hüseyin Abbaszade, 67.
 Hüseyin Camal Yanar, 17.
 Hüseyin Cavid, 2, 14, 54, 57,
 79, 141.
 Hızı, 45.
 Hz. Ali, 7.
 Hz. Muhammed, 7.
- K**
- Kabe, 122.
 Kafkasya, 32, 121-133, 134, 152.
 Kamil Veliyev, 26.
 Karabağ, 9.
 Karadeniz, 107.

Karpat, 12.
 Kazakistan, 133, 140.
 Kazan, 8, 139.
 Keban, 178.
 Kerbelâ, 7.
 Kerem, 171.
 Kış Sarayı, 109.
 Kığgine, 107.
 Kırım, 21, 33, 56, 101, 107,
 113, 139, 140, 180.
 Kirov, 79.
 Kopet Dağları, 113.
 Kür, 70, 113, 121, 135, 181.
 Kuzey Azerbaycan, 15, 50,
 78.
 Kuzey Sibirya, 15.

L

Laçın, 96.
 Lemberk, 12.
 Lenin, 22, 57, 65, 66, 84.
 Lermontov, 94, 152, 153,
 154.
 London, 92.

M

M. F. Ahundov, 24.
 M.E.Sabir, 54.
 Maarif Teymur, 27, 29, 170.
 Magsud Şeyhzade, 60.
 Mahaçkala, 20, 31, 103, 105,
 106.
 Malatya, 31, 75.
 Marmara Denizi, 11.

Meşhed, 2, 35, 68.
 Medine Gülgün, 15.
 Mehmedmed Ağaoğlu, 17.
 Mehmedmed Biriya, 15.
 Mehmedmed Sadig Aran, 17.
 Mehmet Emin Resulzade, 17.
 Mehmet Emin Yurdakul, 31.
 Mekke, 7.
 Memmed Akif Ersoy, 31.
 Memmed Rahim, 26, 30, 46,
 53.
 Memmet Rahim Hüseyinzade,
 88.
 Merend, 16.
 Metin Osmanoğlu, 26.
 Mikayıl Müşfig, 99, 141.
 Mikayıl Müşfig, 46.
 Mikoyan, 79.
 Mirze Elekber Sabir, 14.
 Molla Veli Vidadi, 13.
 Moskova, 56, 138, 143, 155.
 Muşan, 75.
 Muğan, 125.
 Musa Celil, 8.
 Musa Zeyem, 17.
 Mustafa Ağa Arif, 8.
 Mustafa Garayev, 57.

N

Naci, 28.
 Nağı Şeyh Zamanlı, 17.
 Namık Kemal, 31.
 Nargin, 151.
 Nebi Hazri, 28, 63, 70.

Nerimanov, 92.
Nise Hanım, 45.

O

Oktay Erol, 29.
Orconikidze, 79.
Orhan Şaik Gökyay, 31.
Orkun, 180.
Osman Alp Efendizade, 60.
Osman Sarıvelli, 46.

P

Paris, 17, 91, 92.
Petersburg, 84, 109.
Polonya, 12.
Proletar Yazıcılar Cemiyeti, 50,
51-54, 57, 58, 60, 62.
Prometey, 127.
Puşkin, 122, 152.

R

R. Z. Handan, 26.
Raci, 7.
Ramiz Rövsen, 170.
Recaizade Mahmut Ekrem, 72.
Refig Zeka Handan, 170.
Resul, 6, 17, 54, 65, 137,
174.
Reyhanat, 106.
Rusya, 8, 11, 12, 16, 32,
65, 69, 78, 79, 84, 89,
130, 133, 134, 136, 138,
155, 161.

S

S. Ahundov, 51.
S. Mansur, 51.
S. Vurgun, 28, 33.
Salman Mümtaz, 14.
Saraykin sokağı, 46.
Sebayıl, 127.
Selânik, 11.
Selimhan, 107, 108, 157, 162.
Semed Vurgun, 46, 109, 110.
Semseddin Abbasov, 30.
Sen Nehri, 91.
Sergey, 85.
Seryoja, 85.
Seyid Hüseyin, 14, 48, 54.
Sezar, 59.
Sibiryay, 2, 15, 107, 129, 139,
140, 151, 161, 180.
Söhrab Tahir, 15.
Sovyetler Birliği, 19, 39, 60,
63, 130, 140, 143, 159.
Stalin, 22, 155, 161.
Subutay, 137.
Süleyman Rüstem, 27, 30, 31,
46, 53, 62, 86, 88, 99.
Sultan Murad, 108.

Ş

Şahdag, 135.
Şamilgala, 35, 175.
Şevçenko, 8.
Şeyh Şamil, 97.
Şîraz, 16.

Şirvan, 14.

Şüvelan, 46, 75, 128, 170.

T

Tağı Şahbazi, 54.

Tahran, 2, 17, 29, 35, 41,
42, 68, 119.

Tanrı dağı, 179.

Tarın, 180.

Tebriz, 2, 16, 17, 35, 68.

Temirhan, 105, 106.

Teymur Ateşli, 17.

Tukay Han, 107.

Turan, 107, 122, 131, 132,
139, 140, 181.

Türkiye, 1, 2, 3, 11, 19, 22,
24, 25, 26, 31, 33, 34,
37, 39, 40, 42, 49, 56,
57, 64, 68, 69, 70, 74,
75, 77, 80, 82, 86, 90,
99, 101, 115, 117, 131,
132, 134, 137, 145, 147,
149, 150, 170, 171, 172.

Türkmençay, 29.

Türkmenistan, 1, 3, 33, 42,
53, 61, 62, 63, 64, 65,
66, 67, 93, 94, 101,
112, 113, 114, 117, 132,
141.

U

Ural, 144.

Uzak Şark, 15, 143.

V

Vağif, 24.

Van, 31.

Y

İşçi Semed, 85.

Yahya Kemal Beyatlı, 31.

Yavuz Onka, 25.

İbrahim Arslan, 17.

İbrahim Zakir, 15.

İdil, 181.

Yezid, 7.

İmam Hüseyin, 7.

İmmülbanu, 26.

İran, 1, 2, 3, 15, 19, 33,
35, 42, 43, 47, 53, 61,
67, 68, 69, 70, 90, 101,
115, 117, 119, 134, 135,
166.

İresi, 75.

İsmayıl Şems, 15.

İsmayıl Çeferpur, 15.

İstanbul, 11, 17, 21, 28, 30,
34, 37, 42, 55, 56, 68,
69, 75, 99, 134.

Yunanistan, 11.

Yurdavar, 70.

Yusuf Bey Çemenzeminli, 14.

Z

Zengezur, 30, 78, 133.

Ziver Hanım, 40, 67, 70, 71,
75.

Ey Azeri mürk... Ey vâtandaşım...

*Senin garet olunmuş haggından doğan
daşgınlığına tercüman olayım deye haygırdım...
Ne yazığı ki, bu haygırış sonunda gırığ-tökük
çıtan huçgırıklarımından ibaret boğug bir ses oldu...*

*Ah... Bu sesde bele seni, hem senin eşgini,
hasretini, garipliğini azacığ da olsa yaşada
bildimse, ne mutlu bana!..*

*Azerbaycanlı
Almas Yıldırım, 1936*

ATATÜRK YÜKSEK KURUMU

ATATÜRK
KÜLTÜR
MERKEZİ
BİR ÖZEL
ÜNİVERSİTEDİR

İLESAM:99.06.Y.0143-188
ISBN:975-16-1147-4

